

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТУРИЗМ ВА ИҚТИСОДИЙ ФАКУЛЬТЕТИ

«ТУРИЗМ» КАФЕДРАСИ

**СТАНДАРТЛАШТИРИШ,
СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ВА СИФАТНИ
БОШҚАРИШ**

фанидан маърузалар матни

УРГАНЧ -2017

«СТАНДАРТЛАШТИРИШ, СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ВА СИФАТНИ БОШКАРИШ»

фанидан маърузалар матни

Ушбу маърузалар матни бакалавриат йўналишлари бўйича ўқитиладиган **СТАНДАРТЛАШТИРИШ, СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ВА СИФАТНИ БОШКАРИШ** фанининг маърузалар матни бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 343-сонли «Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарорига асосан Ўзбекистонда Узлуксиз таълимнинг Давлат таълим стандартлари асосий қоидаларига мувофиқ Термиз Давлат Университетининг «Менежмент» кафедраси томонидан намунавий укув дастур асосида қайта ишлаб чиқилган. («Менежмент» кафедрасининг 2008 йил 28 августдаги йиғилишида муҳокама қилинди ва ўқув жараёнига тавсия этилди №1-баённома).

1-Мавзу: “Стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва сифатни бошқариш фанининг мақсади ва вазифалари.

Режа:

- 1. Замонавий менежмент позициясида сифат тушунчаси.**
- 2. Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот сифатига бўлган талаб.**
- 3. Маҳсулотларни сертификациялашнинг мақсади.**

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни реализация қилишда, ишлаб чиқарилган маҳсулот ёки кўрсатилаётган хизматнинг сифати истеъмолчининг талабига мос келиши асосий ролни ўйнайди. Рақобатбардош, бозорга маҳсулот ишлаб чиқаришда маҳсулот сифатига ўта юқори талаблар қўйилади. Маҳсулотнинг юқори сифатли бўлиши ва унинг барқарорлигини таъминлаш деганда бир қанча омилларнинг бажарилиши тушунилади, яъни хом ашёдан, меҳнат ресурсларидан, ишлаб чиқариш қувватидан, энергия ресурсларидан оқилона фойдаланиб ва ишлаб чиқариш харажатларини муттасил камайтириб ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириб сифатлироқ маҳсулот ишлаб чиқариш демакдир. Ишлаб чиқарилган маҳсулотни ҳар қандай бозорга олиб киришда сифатни барқарор қилиб яхшилашнинг асосий қонунияти бўлиб маҳсулотни бозорда муҳим туришининг асосий омилдир.

Сифат объектга қўйилган ва кўзда тутилган талабларини қондирувчи хусусиятлари жамланмасидир. Маҳсулотга қўйилган ва кўзда тутилган талаблар деганда бир қанча хусусиятлари тушунилади, яъни ташқи кўриниши, кўпга чидамлиги, кафолатланган муддатда хизмат қилиши ва бошқалар. Сифат текширилиши ва тасдиқланиши лозим.

Туқимачилик ва енгил саноат тайёр маҳсулотларнинг юқори сифатли бўлишини таъминлаш бир қанча омилларга боғлиқдир. Шунинг хулоса қилиб айтиш мумкинки юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш ва унинг жаҳон бозорида муҳим жой эгаллаб туришини таъминлаш учун ишлаб чиқариш жараёнларида, жойлашда, сақлаш ва ташишда ва улардан фойдаланишда қўйилган талабларга риоя қилиш ҳамда маҳсулот сифатининг барқарорлигини таъминлаш лозим. Бу талаблар турли хил даражада меъёрий ҳужжатлар билан расмийлаштирилган.

Маҳсулотлар қуйидаги мақсадда сертификация қилинади:

- 1) Инсон саломатлигига ва атроф муҳитга зарарли бўлган маҳсулотларни реализация қилишни назорат қилиш;
- 2) Халқаро бозорда маҳсулотнинг рақобатбардошлигини таъминлаш;
- 3) Халқаро иқтисодий ва савдо, кўшма тадбиркорлик ва бошқа тадбирларда қатнашишини таъминлаш;
- 4) Истеъмолчиларни тайёрловчиларнинг маъсулятсизлигидан ҳимоя қилиш ва маҳсулот сифат кўрсаткичларини тасдиқлаш.

Маҳсулот сертификацияси ўтказиш учун махсус ташкилотлар бўлади ва уларга ўзига хос талаблар қўйилади. Ўзбекистон Республикасида сертификация қилувчи ташкилотлар:

- ^
- ^ Ўздавстандарт;
- ^ 60 дан ортиқ сертификация марказлари;

^ 120 дан ортиқ синов лабораториялари мавжуд.

Сертификация жараёнида қилинган харажатларни маҳсулот ишлаб чиқарувчи ташкилот ўз зиммасига олади.

Қуйидагилар сертификация қилиниши мумкин: маҳсулотлар, хизматлар, жараёнлар, иш, сифат тизими ва ишлаб чиқариш.

Давлатлар ўртасида савдо ва иқтисодий, техникавий, маданий алоқаларнинг ривожланиши ҳалқаро ташкилотлар томонидан ишлаб чиқилган меъёрий ҳужжатлар билан жаҳон бозорига юқори сифатли рақобатбардош маҳсулотлар етказиб бериш билан уйғунлашади. Давлатларо савдо-содик муносабатларининг самарали бўлишидан қатъий назар шу маҳсулот сифатига кафолат берувчи сертификациядан фойдаланадилар.

Маҳсулотни сертификациялаш маҳсулот ишлаб чиқарувчилар орасида рақобатли курашда ўзларининг савдо-сотикдаги мавқеини мустаҳкамлашда асосий воситалардан бири ҳисобланади.

Товар - Тайёрловчининг фаолияти натижасида олинган маҳсулот, шу жумладан истеъмолчига шартнома асосида сотиш учун импорт қилинган маҳсулот.

Истеъмолчи - бирор бир товарни маҳсулотни ёки хизматни фойда олиш билан боғлиқ бўлмаган, ўзининг шахсий эҳтиёжини қондириш мақсадида сотиб олувчи, буюртмачи ёки сотиб олмоқчи, буюртма бермоқчи бўлган фуқаро (жисмоний шахс).

Тайёрловчи - Истеъмолчига реализация қилиш учун товар ишлаб чиқарувчи корхона, ташкилот, муассаса ёки хусусий тадбиркор.

Товар хафсизлиги - Оддий истеъмол шароитида фойдаланилганда, сақлаганда, ташилганда ёки уларни реализация қилинганда инсон ҳаётига, саломатлигига раҳна солмайдиган, истеъмолчи мулкига ва атроф муҳитга зарар етказмайдиган товар ёки иш ва хизмат натижалари.

Товар камчилиги - товар ёки хизматнинг меъёрий ҳужжатларга кўрсатилган шартларига, шартнома ёки оддий талабларига мос келмаслиги.

Кафолатли муддат - Товарнинг эксплуатация қилиш қоидаларига амал қилган ҳолда, меъёрий ҳужжатларда кўрсатилган сифатли хизмат қилиш муддати (кўрсаткич ой, соат, цикл, км в.б)

Хизмат муддати - Меъёрий ҳужжатларда ўрнатилган товардан фойдаланиш даври. Бу давр тугагандан сўнг товарнинг техник ҳолатидан қатъий назар эксплуатация қилиш тўхтатилади.

Яроқлилик (сақланиш) муддати - Товар ўз истеъмол хусусиятларини саўлай оладиган маълум муддат. Бу муддат тугагандан сўнг товар инсон саломатлиги ва ҳаётига ҳафвли бўлиши мумкин.

“Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш” тўғрисидаги қонун.

1996 йил 26 апрелда “Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш” тўғрисидаги қонун қабул қилинди. Қонун 30 та банддан иборат.

Истеъмолчининг ҳуқуқлари:

^ товар ва товар ишлаб чиқарувчи тўғрисида тўлиқ ҳаққоний маълумот олиш;

^ товар ва товар сифатини эркин танлаши;
товар хафсизлиги;

^ сифатсиз товардан етказилган моддий, маънавий зарани тўла ундирилиш;

- ^ истеъмолчи ҳуқуқи бузилганда суд ёки бошқа давлат органларига ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун мурожаат қилиши;
- ^ истеъмолчилар жамоат ташкилотини тузиш;
- ^ айрим тоифадаги истеъмолчилар учун, ижтимоий ҳимояга мухтож кишиларга қонун томонидан савдо ва маиший хизмат турларига енгилликлар ўрнатилиши мумкин.

Қонун 30 та моддан иборат бўлиб, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун хизмат килади. 1-моддасида қонунда келтириладиган асосий тушунчалар келтирилади. Ундан ташқари қуйидаги тушунчалар киритилган.

Касса чеки - товарни сотиб олганлиги ёки хизмат учун ҳақ туланганлигини тасдиқлайдиган ҳужжат бўлиб, касса аппаратнинг номери ўрнатилган бўлади.

Товар чеки - товар сотиб олинган меж ёки хизмат учун ҳақ тулаганлиги тасдиқловчи ҳужжат бўлиб, унда баҳо, сана, сотувчининг номи ва манзили ёзилган бўлади.

Қонуннинг 2-моддасига: истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари кўрсатилган.

3-моддасида, халқаро шартномалар ва битимлар билан муддати курсатилган.

4-модда. Истеъмолчиларнинг асосий ҳуқуқлари курсатилган.

5-модда. Ишлаб чиқарувчи савдо ва хизмат курсатиш қоидалари тўғрисида ёзилган.

6-модда. Товарлар тўғрисида маълумот бериш тартиби курсатилган.

Товар ҳақидаги маълумотда қуйидагилар бўлиши шарт:

- ^ товар мажбурий-талабларга мувофиқ қилиниши шарт бўлган норматив ҳужжатнинг номи;
- ^ товарнинг асосий истеъмол хусусиятлари, шу жумладан узига хос хусусиятлари;
- ^ баҳоси ва сотиб олиш шартлари;
- ^ айрим турдаги товарлари ишлаб чиқариш вақти;
- ^ ишлаб чиқарувчининг кафилик мажбуриятлари;
- ^ товардан самарали ва ҳавфсиз фойдаланиш шартлари;
- ^ товарнинг хизмат муддати ва шу муддат тугагандан сўнг истеъмолчи нима ишлар қилиш зарурлиги шунингдек бу ишларни бажармасдан қилиб чиқиш оқибатлари;
- ^ Ишлаб чиқарувчининг номи ва мулкчилик шакли рўйхатга олиш номери;
- ^ Ишлаб чиқарувчининг ҳамда унинг истеъмолчидан даво қабул қилишга ваколат берган, шунингдек таъмирлаш ишларини бажарадиган техникавий корхоналар манзиллари.
- ^ Товарни сақлаш ҳавфсиз утилизация қилиш усуллари ва қоидалари.
- ^ Сертификацияланиш шарт бўлган товар ҳақида истеъмолчига товар сертификация (бериш) бор эканини қўриш.

Товар ҳақидаги зарур ахборотнинг йўқлиги бундай товарни реализация қилиш маълумот берилгунча қадар тегишли давлат бошқарув органининг курсатмаси бўйича тўхтатиб турилишига сабаб бўлади.

7-модда. Товар ҳақида нотўғри маълумот беришда истеъмолчининг ҳуқуқлари курсатилган.

8-модда. Истеъмолчининг савдо ва бошқа хизмат курсатиш соҳаларида сифатини текшириш ҳуқуқлари курсатилган.

Назорат саволлари:

1. Махсулот сифатини таъминлашда сертификатлашнинг аҳамияти нима?
2. Сертификатлаш ташкилотларига нималар киради?
3. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларига нималар киради?
4. Махсулот сифатини сертификатлашда ишлатиладиган асосий тушунчаларига нималар киради?
5. Товарлар тўғрисидаги маълумотларга нималар киради?

2 – МАВЗУ: СИФАТ ВА РАҚОБАТБАРДОШЛИЛИК. ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАР.

- 1.1. Улчашларха булхан эҳтиёжнинг табиийлиги ва ахборот тизимидаги аҳамияти.
- 1.2. Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (ИСО).
- 1.3. Халқаро электротехника комиссияси (МЭК).
- 1.4. Метрология соҳасида қонунлаштирувчи Халқаро ташкилот (МОЗМ).
- 1.5. Сифат буйича Овропа ташкилоти (ЕОК).
- 1.6. Овропадаги иктисодий уюшма (ЕЭС).

Таянч суз ва иборалар: Мустақил Давлат, иктисодий ва илмий техник ҳамкорлик, халқаро савдо, мол алмашинуви, махсулот сифати, рақобат, жаҳон бозори, бошқариш тизими, улчов воситалари, улчашлар, метролохия, метрон, лохос, ахборот, ИСО, МЭК, МОЗМ, ЕОК.

Мустқил давлатимизнинг ривожланиши жараёнида чет эл мамлакатлари билан узаро иқтисодий ва илмий-техника ҳамкорлихи, халқаро савдони тез суратларда авж олиши билан тавсифланади, мол алмашинувининг умумий ҳажмида фан салмоғи куп талаб қилинадиган ва техникавий тарафдан мураккаб мақсулотларни купайтириш, ишлаб чиқаришга тезкорлик билан илмий техника тарақиёти ютуқларини жорий қилиш, махсулотнинг сифатига ва мустаҳкамлигига истеомолчининг ишончини оширишга эришиш энг долзарб вазифалардандир.

Шу мақсадларда дунё савдо муносабатларида махсулот сифатини ошириш, стандартлаштириш ва махсулотни сертификатлаштириш муҳим аҳамият касб этади, бу эса - мол ишлаб чиқарувчилар уртасидаги рақобатни кучайтириб савдо мавкеини таъминлашга асосий восита булади.

Республика Президенти И.А.Каримовнинг «**Ўзбекистоннинг уз истиклол ва тараккиёт йули**» асарида ташки савдо, иқтисодий, илмий ва маданий алокаларда белгиланган устувор йуналишларида республиканинг экспорт кудратини ривожлантириш ва янада мустаҳкамлаш, экспортга йуналтирилган иқтисодиётни шакллантириш ва экспортга йуналтирилган иқтисодиётни шакллантиришга оид махсус дастурни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш заруратан етилганлиги ҳамда ривожланган экспорт кувватисиз Ўзбекистоннинг келажаги йук эканлиги тасдиқланган.

Республика ичкарисидагини эмас, балки аввало жахон бозорида харидоргир булган махсулот ишлаб чиқаришга эришиш асосий вазифа булмоғи даркорлиғи курсатилган.

Асарда патент – лицензия ишлари тизимини йулга қуйиш, республика фуқаролари ва юридик шахсларнинг маънавий мулкани химоя қилиш учун халқаро битимларга қушилиш. Махсулотни стандартлаш ва сертификатлаш халқаро тизимига изчиллик билан утишни ташкил қилиш масаласига алоҳида эътибор берилган.

Президентимиз томонидан 1993 йилнинг 28 декабрида кетма – кет учта, яъни – **«Стандартлаштириш тугрисида»**, **«Метрология тугрисида»** ва **«Махсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тугрисида»** Қонунларни имзолаши қуйилган масалаларнинг долзарблигидан далолатдир.

Ушбу вазифаларни амалга оширишда керак буладиган махсус билимлар қатори **«Метрология, стандартлаш ва сертификациялаш»** фанини мукамал билиш ҳамда иш фаолиятида таяниш қатта аҳамият касб этади.

Метрология, стандартлаш ва сертификациялаш фанини урханишдан мақсад бакалавр тизими бўйича таълим олувчи талабаларда қуйидаги фаолият соҳалари бўйича зарур ва етарли булган билимларни шакллантириш ҳисобланади:

- метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш борасидаги фаолият ва уни халқ ҳужалигининг бошқариш тизимидаги тутган урни;
- метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари;
- улчашлар, уларнинг назарий ва амалий асослари, улчов воситалари ва уларнинг турлари;
- махсулотлар ва хизматларни сертификатлаш;
- сифат ва сифат тизимлари.

Халқ ҳужалиҳидаги ҳамда саноатнинг турли тармоқларидаги улчаш ва баҳолаш борасидаги мавжуд усуллар ва воситалар, улардаги афзалликлар, камчиликлар ва узаро тафовутларни ургатиш, ишлаб чиқариш ва хизматлар фаолиятларидаги стандартлар ва турли меъёрий ҳужжатлар, ҳамда сифат масалалари бўйича тушунчалар ҳосил қилиш фаннинг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

1.2. Улчашларга булган эҳтиёжнинг табиийлиғи ва ахборот тизимидаги аҳамияти

Инсоннинг технолоҳик фаолиятининг бошланиши, иложсиз улчашларга боғлиқ булганлиғи сабабли, улчовларнинг ихтиро қилинишига олиб кела бошлади. Қадим замонлардан бошлаб инсонлар узунлик, майдон, ҳажм, оғирлик ва вақтларни улчаш билан шугулланишарди. Инсон узи қуп улчовларнинг прототипи бўлиб қолди. Қадам, тирсак, қулоқ, қариқ - булар барчаси турли мамлакатларда ҳосил бўлиб инсон танаси оғханларининг улчамидир. Лекин жуда қадимдан улчовларнинг бирлигига риоя қилинмаётганлиҳи маълум эди. улчовларнинг бирлигини таъминлаш мақсадида уларни стандартлаштиришга уринишлар булган эди.

Дастлаб метрология турли улчовлар ва улар орасидаги узаро нисбат ҳақидаги фан сифатида ҳосил булди. **Метрология** юнонча иккита сузлар: **метрон** - улчов ва **лоҳос** - таълимот сузлардан ташкил топган бўлиб, унинг айнан маъноси - **улчовлар тугрисидаги таълимот** деган тушунчани аңлатади.

Ахборот тизимида улчашлар ва улчов воситалари катта аҳамиятга эгадир. Улчашлар утказилмайдиган бирорта ҳам халқ хужалиги тармоқларини топиб бўлмайди, айниқса, аниқ фанлар соҳасида улчашлар алоҳида аҳамиятга эга. Масалан, коинотни ва микродунёни тадқиқот қилишда, электр энергиясини ишлаб чиқаришда ёки бирор технологик жараён бориши тугрисида ахборот олишда, автоматлаштирилган ахборот системаларида улчаш объектлари ҳолати тугрисида тегишли ҳулосалар чиқаришда, турли маҳсулотлар, хизматлар ҳақида тегишли ахборот маълумотлари олишда улчанаётган физик катталикларнинг қийматлари тугрисида ишончли ахборот олинмаса бирор натижага келиб бўлмайди. Бу ахборотларни махсус техник воситалар ёрдамида турли улчашлар усулларида фойдаланиб олинади. Бундан қуринадики улчашларни такомиллаштириш инсон истикболида алоҳида аҳамиятга эга.

Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш соҳасини ривожлантириш, такомиллаштириш ва халқаро микёсда режали олиб бориш мақсадида бир нечта Халқаро ташкилотлар фаолият қурсатмоқда.

1.3. Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (ИСО)

Стандартлаштириш соҳасидаги ишлар халқаро марказ кераклигини тақозо қилди. Шу мақсадда 1926 йили стандартлаштириш миллий ташкилотларининг Халқаро Ассоциацияси (ИСА) пайдо бўлди. ИСА нинг таркибига 20 мамлакат вакиллари кирди. Лекин ИСА нинг фаолияти 1939 йили иккинчи жаҳон уруши таъсирида тухтатилди.

1946 - 47 йиллари Халқаро стандартлаштириш ташкилоти ташкил топди, уни қисқача ИСО деб юритилади. Бу ташкилот Бирлашган Миллатлар Бош Ассамблеяси таркибида фаолият қурсатмоқда.

ИСО ни тузилишидан асосий мақсад - халқаро микёсдаги мол алмашинувида ва узаро ёрдамни енгиллаштириш учун дунё қуламида стандартлаштиришни ривожлантиришга кумаклашиш ҳамда ақлий, илмий, техникавий ва иқтисодий фаолиятлар соҳасида ҳамдустликни ривожлантиришдир.

Бу мақсадларни амалга ошириш учун:

- дунё қуламида стандартларни ва улар билан боғлиқ бўлган соҳаларда уйғунлаштиришни енгиллаштириш учун чоралар қуриш;
- Халқаро стандартларни ишлаб чиқиш;
- Ўз қумита аъзоларининг ва техникавий қумиталарнинг ишлари ҳақида ахборотлар алмашинувини ташкил қилиш;
- соҳавий масалалар бўйича манфаатдор бўлган бошқа Халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш қузда тутилади.

Хозирги кунга келиб Халқаро стандартлаштириш ташкилотининг таркиби 100 та мамлакатнинг вакилларида иборат бўлиб Ўзбекистон Республикаси давлати ҳам Мустақиллик шарофати билан ИСО нинг тенг ҳуқуқли аъзоларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Маҳсулот сифатини яхшилаш, бошқариш ва таъминлаш бўйича охири вақтда қилинган ишларни муваффақият билан, ИСО узининг бир қатор меъёрий ҳужжатларини ишлаб чиқди. Бу ҳужжатларга ИСО 9000, 10011 ва 10012 рақамли стандартларни қўйиш мумкин. ИСО 9000 да сифатни умумий бошқариш ва сифатни таъминлаш

буйича стандартлар, танлаш ва куллаш буйича рахбарий курсатмалар ёритилган. ИСО 10011 сифат тизимларини текширишда рахбарий курсатмалар ва ИСО 10012 Улчов воситаларининг сифатини таъминлайдиган талабларга багишланган.

1.4. Халқаро электротехника комиссияси (МЭК)

1906 йили Лондонда 13 мамлакат вакиллариининг конференциясида махсус идора - Халқаро электротехника комиссияси тузиш тугрисида бир фикрга келинди.

МЭК низомига кура, бу ташкилотнинг максадлари электротехника ва радиотехника ва уларга кушни тармоқлардаги стандартлаштириш масалаларини хал қилишдир.

Агарда МЭК электротехника, электроника, радиоалоқа, асбоб-созлик соҳалари буйича шугулланса ИСО эса қолган бошқа ҳамма соҳалар буйича стандартлаштириш билан шугулланади.

Хозирги вақтда 41 та миллий кумиталар МЭК нинг аъзолари ҳисобланади. МЭК инглиз, француз ва рус тилларида иш олиб боради. 1972 йилдан бошлаб МЭК, ИСО ларнинг тавсиялари халқаро стандартларга айлантирилиши ҳақида қарор қабул қилинди.

1.5. Метрология соҳасида қонунлаштирувчи Халқаро ташкилот (МОЗМ)

1956 йили Халқаро микёсда метрология соҳасида қонунлаштирувчи Халқаро ташкилот (МОЗМ) тузилди. Бу ташкилотнинг асосий максади - давлат метрология хизматларини ва бошқа миллий муассасаларнинг фаолиятларини халқаро микёсда мувофиқлаштиришдан иборат.

МОЗМ фаолиятининг асосий йуналишларига қуйидагилар қиради:

- Улчов воситаларининг услубий, меоёрий метрология тавсифларининг бирлигини белгилаш;
- қиёслаш усқуналарини, солиштириш усулларини, эталонларни текшириш ва аттестатлашнинг намунавий ва ишчи улчов асбобларини уйғунлаштириш;
- халқаро қуламда бирхиллаштирилган улчов бирликларини мамлакатларда қулланишини таъминлаш;
- метрология хизматларининг энг қулай шакллариини ишлаб чиқиш ва уларни жорий этиш буйича давлат курсатмаларининг бирлигини таъминлаш;
- ривожланаётган мамлакатларда метрология ишларини таъмин этиш ва уларни зарур техник воситалари билан таъминлашда илмий - техникавий ёрдамлашиш;
- метрология соҳасида турли даражаларда кадрлар тайёрлашнинг ягона қонун - қоидаларини белгилаш.

МОЗМнинг расмий тили - француз тилидир.

1.6. Сифат буйича Овропа ташкилоти (ЕОК)

Сифатни назорат қилиш Овропа ташкилоти (ЕОКК) 1957 йили ташкил топди. 1988 йилдан бошлаб уз низомини узгартириб, Сифат буйича Овропа ташкилоти (ЕОК) деб аталади.

ЕОК таркибида 26 та тулик хукукли аъзолари, 12 та жамоа мухбир аъзолари ҳамда 37 та алохида мухбир аъзолари ва 10 та фахрий аъзолари фаолият курсатишади.

ЕОК нинг иш юритиш расмий тиллари инглиз ва француз тилларидир.

ЕОК нинх 12 та техникавий кумиталари мавжуд булиб, улар ишончлилик, статистик усуллар, атамалар, истеъмол масалалари буйича стандартлаштириш, сифатни бошқариш, кадрлар тайёрлаш, функционал баҳолашни таҳлил қилиш, сифат соҳасида сиёсат олиб бориш, сертификатлаштириш ва сифат тизимларининг назорати, ЭХМ нинг математик таъминланишида сифат, сифат тугараклари, маҳсулот сифатини метрология таъминоти билан шугулланади.

1.7. Овропа иктисодий уюшмаси. (ЕЭС)

1957 йил 25 март куни Рим шаҳрида Овропа иктисодий уюшмаси (ЕЭС) нинг ташкил топганлиги тугрисидаги битим имзоланди. Бу уюшма олти давлат (Белгия, Нидерландия, Люксембург, Италия, Франция ва ГФР) вакилларида ташкил топиб Овропа умумий бозорини ташкил қилиш мақсад қилиб қўйилган эди. Кейинчалик бу уюшмага Великобритания, Дания, Ирландия, Греция, Испания, Португалия, Австрия, Финляндия ва Швеция давлатлари вакиллари билан қўшилди. Уюшма таркибидаги давлатлар 15 тани ташкил қилди.

Овропа мамлакатларининг иктисодий уюшмасининг доимий идораси – Овропа Кенгаши (ЕС) ҳисобланади. ЕС нинг Вазирлар Кенгаши марказий ва қонун чиқарувчи идора ҳисобланади. Хар бир миллий ҳукуматдан бу кенгаш таркибида биттадан вакил юборилган. ЕЭС узининг EN 29000 рақамли стандартларига эга, булар эса ИСО томонидан тайёрланган ИСО 9000 рақамли стандартларига мос келади.

Назорат саволлари

1.1. «Метрология, стандартлаш ва сертификациялаш» фанини урганишга эҳтиёжни тушунтиринг.

1.2. «Метрология, стандартлаш ва сертификациялаш» фани талабаларда қандай билимларни шакллантиришга қаратилган?

1.3. Улчашларга булхан эҳтиёжни ва ахборот тизимидаги аҳамиятини тушунтиринг.

1.4. «Метрология, стандартлаш ва сертификациялаш» соҳасини ривожлантириш ва такомиллаштириш мақсадида қандай Халқаро ташкилотлар тузилган?

1.5. Халқаро ташкилотларнинг мақсади ва аҳамиятини тушунтиринг.

1.6. Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (ИСО) қандай ташкилот таркибида фаолият қурсатади?

1.7. Электротехника ва радиотехника соҳалари буйича қандай Халқаро ташкилот фаолият қурсатади?

1.8. Метрология соҳасида қандай Халқаро ташкилот тузилган ва фаолиятининг асосий йўналишлари нималардан иборат?

1.9. Сифат буйича Овропа ташкилотининг таркибини изоҳлаб беринг.

1.10. Қайси Халқаро ташкилотларнинг тавсиялари халқаро стандартларга айлантирилади?

3 – МАВЗУ: СТАНДАРТЛАШТИРИШ

Режа.

1. Стандартлаштириш ва сифат стандартларининх ахамия-ти.
2. Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари ва вазифала-ри.
3. Стандартлаштириш хусусидахи асосий қоидалар, атама-лар ва тушунчалар.

Таянч сўз ва иборалар: маҳсулот сифати, Давлат стандарти, техникавий шартлар, корхона стандарти, тадқиқот ва лойиҳалаш, ишлаб чиқиш, муомала, сотиш, упаковка, тарқатиш, ўқ босқич, ИСО ва МЭК, мақсадлар, вазифалар, стандартлаштириш обьекти, минтақавий, миллий, меоёрий ҳужжат, Халқаро, раҳбарий ҳужжатлар, ЎзТМТИ.

1. Стандартлаштириш ва сифат стандартларининх аҳамияти

Маҳсулот сифатини оширишда давлат стандарти, техникавий шартлар ва корхона стандартлари йўналтирувчи ролни ўқаллайди. Бирлашма, корхона даражасидахи стандартлаштириш муайян ишлаб чиқаришни инобатқа олади: маҳсулот тури, сериялихи, технолохик жараёнларнинг хусусиятлари ва бошқалар. Корхона даражасида стандартлаштириш маҳсулот сифатини таоминлаш билан бирқа бошқа соҳалар ва тармоқлараро даражадахи алоқаларни таоминлайди.

Маҳсулотнинг ҳамма ҳаётий даврида (тадқиқот ва лойиҳалаш, истеомол ёқи ишлатилишида) сифатни етарли даражада бошқаришни амалқа ошириш ўчун стандартлар ва техникавий шартлар мажмуининг зарурлихи сезилиб, ўлар эса сифатни бошқаришда ташкилий, техникавий асос бўлиб ҳисобланади.

Маҳсулотни тадқиқот ва лойиҳалаш босқичида стандартлаштириш ёрдамида қуйидахи тадбирлар амалқа оширилади:

- мазкур маҳсулотнинг сифат тавсифларини комплекс стандартлаштириш асосида тайёр маҳсулотқа, шунингдек фан ва техника ютуқларини ва хориждахи истеомолчи ва ишлаб чиқарувчиларни инобатқа олиб ҳамда хом ашёқа, материалларқа, ярим фабрикатларқа ва комплектланувчи бўюмларқа талаблар белхилайди;

- маҳсулотнинг вазифасиқа ва ишлатилишиқа қараб, ўнқа яхона сифат қўрсаткичи тизимини аниқлайди;

- оптимал сифатни таоминлаш ўчун маҳсулотни лойиҳалашда нормалар, талаблар ва усуллар белхилайди.

- ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш шароитлари асоси ҳисобланган бирхиллаштириш (ҳар хилликни бошқариш) даражасини оширишни, ишлаб чиқариш жараёнларини комплекс механизациялаш ва автоматлаштириш, фан ва

техника тараккиётини тезлаштириш, махсулотни ишлаб чикаришда, уни ишлатишда ва таомирлашда меҳнат унумдорлигини оширишни белхилайди.

Давлат стандартлари махсулотни ишлаб чиқиш ва уни ишлаб чикаришга қўйиш босқичида махсулотларнинг юқори сифатли турларини яратиш ва ўзлаштиришни тезлаштиришга, ишлаб чиқа-рувчи, тайёрловчи ва истеомолчи ораларидахи муносабатларни яхшилашга йўналтирилган.

Стандартлаштириш тизими янхи буюмга ўз вақтида юқори сифатли лойиха-конструкторлик ҳужжатлар бериш, корхонанинг янхи махсулотини берилган сифат қўрсаткичларига асосан тайёрлашни ва керак бўлса махсулотни ишлаб чиқаришдан олиб ташлашни белхилайди.

Махсулот ишлаб чиқариш босқичида махсулотнинг хусусият-ларини ва унинг тавсифларини, корхонанинг ташкилий-техникавий даражасини, корхона ичидахи ихтисослаштиришни, ишчи ва муҳандисларнинг тажрибасини, сифат бўйича корхонадахи ишларни махсулиятли ташкил этишни корхона стандарти ҳисобга олади.

Стандартлаштириш махсулот муомалада бўлганида ва сотиш босқичларида махсулотни жойлаштириш (упаковка) да яхши тартиб ва шароитлар яратишга, юклашга ва жойлаштиришга, саклашга, омборларда махсулот сифатини бузилмай саклашга, транспортда олиб юришда, буюмни таркатиш, сотиш ташкилотларига талаблар белхилайди.

Стандартлаштиришни техника тараккиётида, ишлаб чиқаришда энх рационал жорий қилиш, махсулот сифатини яхшилаш, меҳнат харажатларини ва моддий ресурсларни таосирчан воситаларидан бири сифатида қўрилмоқда.

Стандартлаштириш жараёни 3 босқичдан иборат:

- атамаларни стандартлаштириш;
- Ўлчов ва синов ускуналарини ва уларни конструкциясига ва махсулот технологиясига боғлаб стандартлаштириш;
- махсулотнинг Ўзини стандартлаштириш.

ИСО ва МЭК томонидан яратилган консултатив кенаш техника ривожининг йўналишини қуйидагича тавсия қилади:

- стандартларни яратишда ва уларни қилишишда янхи механизмларни яратиш;
- харажатларни илк тадқиқотларга ва реал истикболи бўлган техникавий ютуқларга йўлламоқ;
- бор техникавий қўмиталарнинг илмий тадқиқот, тажрибавий, конструкторлик ишларини шу жумладан экология соҳасидахи ишларни, эҳтиборга олган ҳолда янхи режали ишларни яратиш;
- етакчи мутахассислар бошчилигида Ўтказиладиган семинар, илмий маорузлар шаклидахи иккиламчи механизмлардан фойдаланиш;
- саноатнинг юқори раҳбарлари орасида янхи ҳояларни тарҳибот қилишга эҳтиборни қаратиш.

2. Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари ва вазифалари

Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- махсулотлар, жараёнлар, ишлар ва хизматларнинг (бундан бўён матнда “махсулот” деб юритилади) аҳолининг ҳаёти, соҳлихи ва мол-мулкига, атроф-муҳит

учун хавфсизлихи, ресурсларни тежаш масалаларида истеомолчилар ва давлат манфаатларини химоя килиш;

- махсулотларнинг Узаро алмашинувчанлигини ва бир-бирига мос келишини таоминлаш;

- фан ва техника тараккиёти даражасига, шунингдек аҳолининг ҳамда халқ хўжалигининг эhtiёжларига мувофиқ холда махсулот сифатини ҳамда ракобат кила олиш имконини ошириш;

- барча турдахи ресурслар тежалишига кўмаклашиш, ишлаб чиқаришнинг техника-иктисодий кўрсаткичларини яхшилаш;

- ижтимоий-иктисодий, илмий-техникавий дастурлар ва лойиҳаларни амалга ошириш;

- табиий ва техноген фалокатлар ҳамда бошқа фавкулотда вазиятлар юзага келиш хавф-хатарини ҳисобга олган холда халқ хўжалиги объектларининг хавфсизлигини таоминлаш;

- истеъмолчиларни ишлаб чиқарилаётган махсулот номенклатураси ҳамда сифати тўҳрисида тўлиқ ва ишончли ахборот билан таъминлаш;

- мудофаа қобилиятини ва сафарбарлик тайёрлигини таъминлаш;

- Ўлчовларнинг яхона бирликда бўлишини таъминлаш.

Стандартлаштиришнинг асосий вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- истеъмолчи ва давлатнинг манфаати йўлида махсулотнинг сифати ва номларига нисбатан энг мақбул талабларни қўйиш;

- давлат фуқаролари ва хорижий мамлакатлар эhtiёжи учун тайёрланган махсулотга керакли талабларни белхиловчи меъёрий ҳужжатлар тузилиши ва уни ишлаб чиқиш қоидаларини яратиш, ишлаб чиқиш ва қўллаш, шунингдек, ҳужжатларни назорат қилиш;

- стандарт талабларининг саноати ривожланган хорижий мамлакатларнинг халқаро, минтакавий ва миллий стандартлари талаблари билан уйхунлашувини таоминлаш;

- бир-бирига мослилигининг барча (конструктив, электрик, электромагнитли, ахборотли, дастурли ва бошқалар) турларини, шунингдек, махсулотнинг Узаро алмашинувчанлигини таъминлаш;

- параметрик ва турлар Ўлчови қаторларини, таянч конструк-цияларни, буюмларнинг конструктив жихатдан бир хил қилинган модуллашган блоки таркибий қисмларини аниқлаш ва қўллаш асосида бир хиллаштириш;

- махсулот, унинг таркибий қисмлари, буюмлари, хом-ашё ва материаллар кўрсаткичлари ва тавсифининг қилишиб олиниши ва боқланиши;

- материалларда энергия сихимини қамайтириш, қам қикинди чиқариш технолохияларини қўллаш;

- махсулотнинг эрхонимик хоссаларига талабларнинг белхила-ниши;

- метролохик меоёр, қоида, низом ва талабларнинг белхиланиши;

- стандартлаштириш бўйича халқаро тажрибадан фойдаланишни қенг авж олдириш, мамлакатнинг халқаро ва минтакавий стандартлаштиришда иштирок этишини қучайтириш;

- хорижий мамлакатларнинг талаблари Ўзбекистон Республикасининг халқ хўжалиги эhtiёжларини қондира олган холларда уларнинг халқаро, минтакавий ва

миллий стандартларини мамлакат стандартлари ва техникавий шартлари тарикасида тУхридан-тУхри кУллаш тажрибасини кенхайтириш;

- технолохик жараёнларха талабларни белхилаш;
- махсулотни стандартлаштириш ва унинг натижаларидан фойдаланиш соҳасида халқаро ҳамкорлик қилиш юзасидан ишларни ташкил қилиш;
- техника-иктисодий ахборотни таснифлаш ва кодлаш тизимини яратиш ва жорий қилиш;

Синовларни меоёрий – техника жихатидан таоминлаш, махсулот сифатини сертификатлаштириш, баҳолаш ва назорат қилиш.

3. Стандартлаштириш хусусидахи асосий қоидалар, атамалар ва тушунчалар

Стандартлаштириш деханда мавжуд ёки бўлажак масалаларха нисбатан умумий ва кУп марта тадбик этиладихан талабларни белхилаш орқали маолум соҳада энх макбул даражада тартиблаштиришха йУналтирилхан илмий-техникавий фаолият тушунилади. Бу фаолият стандартларни ва техникавий талабларни ишлаб чиқишда, нашр этишда ва тадбик қилишда намоён бўлади. Стандартлаштиришнинг муҳим натижалари одатда махсулот, жараён ва хизматларнинг белхиланхан вазифаха мос қилиши, савдодахи ҳовларни бартараф қилиш ҳамда илмий техникавий ҳамкорликка кўмаклашишда намоён бўлади.

Одатда **стандартлаштириш объекти** сифатида стандартлаштириладихан нарса (махсулот, жараён, хизмат) тушунилади.

Стандартлаштириш объекти тушунчасини кенх маонода ифодалаш учун «махсулот, жараён, хизмат» иборалари қабул қилинхан бўлиб, бунини ҳар қандай материалха, таркибий қисмларха, асбоб-ускуналарха, тизимларха, уларни мослиқлихиха, қонун-қоидақиха, иш олиб бориш услубиха, вазифақиха, усулихиха ёки фаолиятихиха тенх даражада дахлдор деб тушунмоқ лозим.

Стандартлаштириш фаолиятида халқаро ташкилотлар, барча мамлакатлар теҳишли идоралари эркин ҳолда қатнашиб халқаро, минтақавий ва миллий стандартлаштириш ишларини олиб боришлари мумкин.

Минтақавий стандартлаштириш деханда дунё микёсида бирхина жухрофий ёки иқтисодий минтақасиха қарашли мамлакатларнинг теҳишли идоралари учун эркин ҳолда иштирок этишлари мумкин бўлхан стандартлаштириш тушунилади.

Миллий стандартлаштириш – бу муайян бир мамлакат доирасида Утқазиладихан стандартлаштириш фаолиятидир.

Стандартлаштириш ҳар хил фаолият турлари ва унинг натижалариха дахлдор қоидалар, умумий қонун-қоидалар ёки тавсифларни Узида қамраб олхан меоёрий ҳужжат ҳисобланади.

Меоёрий ҳужжат атамаси стандартлар, техникавий шартлар, шунингдек умумий кУрсатмалар, йУриқномалар ва қоидалар тушунчасини ҳам Уз ичиха қамраб олади.

Стандартлаштириш манбаларини таҳлил қилишда қуйидахи таориқлар алоҳида Урин тутди.

Стандартлаштиришда махсулотнинг вазифақиха **мувофиқлихи** деханда белхиланхан шароитларда муайян вазифаларини буюм, жараён ёки хизматлар томонидан бажариш қобилияти тушунилади.

Мосланувчанлик деханда маолум шароитларда белхиланхан талабларни бажариш учун номакбул таосир кУрсатмасдан махсулот, жараён ёки хизматларни бирхаликда кУлланишиха яроклилихи тушунилади.

Узаро алмашувчанлик – бу бир хил талабларни бажариш мақсадида бир буюм, жараён, хизматдан фойдаланиш Урниха бошка бир буюм, жараён, хизматнинг яроклилихидан иборатдир.

Хар хилликни бошқариш (унификациялаштириш ёки бирхиллаштириш) деб, муайян эҳтиёжни кондириш учун зарур бўлган энх макбул Улчамларни ёки махсулот жараён ва хизмат турларини танлашха айтилади.

Стандарт деб кУпчилик манфаатдор томонлар келишуви асосида ишлаб чиқилган ва маолум соҳаларда энх макбул даражали тартиблаштиришха йУналтирилган ҳамда фаолиятнинг хар хил турлариха ёки натижалариха тегишли бўлган умумий ва такрор кУлланиладиган қоидалар, умумий қонун-қоидалар, тавсифлар, талаблар ва усуллар белхиланган ва тан олинган идора томонидан тасдиқланган меъёрий ҳужжатха айтилади.

Стандартлар фан, техника ва тажрибаларнинг умумлаштирилган натижалариха асосланган ва жамият учун юқори даражадахи фойдаха эришишха йУналтирилган бўлиши керак.

Стандартлар даражасиха қараб, халқаро, минтакавий, давлат-лараро, миллий ва қорхона миқёсида фаолият кУрсатади.

Халқаро стандарт – бу стандартлаштириш билан (стандартлаштириш бўйича) шуҳулланадиган халқаро ташкилот томонидан қабул қилинган ва истеомолчиларнинг қенх доирасиха ярокли бўлган стандартдир.

Минтакавий стандарт – бу стандартлаштириш билан шуҳулланадиган минтакавий ташкилот томонидан қабул қилинган ва истеомолчиларнинг қенх доирасиха ярокли бўлган ҳужжатдир.

Давлатлараро стандарт “ХОСТ” – бу стандартлаштириш, метролохия ва сертификатлаштириш бўйича давлатлараро қенхаш томонидан қабул қилинган, бажарилши шарт бўлган ҳужжатдир.

Миллий стандарт – бу стандартлаштириш билан шуҳулланадиган миллий идора томонидан қабул қилинган ва истеомолчиларнинг қенх доирасиха ярокли бўлган стандартдир.

Қорхона стандарти – бу махсулотха, хизматха ёки жараёнха қорхонанинг ташаббуси билан ишлаб чиқилладиган ва унинг томонидан тасдиқланган ҳужжатдир.

Стандартларни кУллашда турли усуллар мавжуд. Бир мамлакат доирасида стандартлар янхитдан яратилиши мумкин ҳамда халқаро, минтакавий ва давлатларо стандартлар тУхридан-тУхри кУлланиши ҳам мумкин.

Стандартлардан ташқари раҳбарий ҳужжатлар, техникавий шартлар, стандартлаштириш бўйича тавсияномалар, йУриқномалар (қоидалар) ҳам мавжуддир.

Раҳбарий ҳужжат – бу стандартлаштириш идораларининг ва хизматларнинг вазибаларини, бурчларини ва ҳуқуқларини, уларнинг ишлари ёки ишларининг айрим босқичларини бажариш усуллари, тартибини ва мазмунини белхилайдиган меъёрий ҳужжатдир.

Техникавий шартлар – бу буюртмачи билан келишилхан холда, ишлаб чиқарувчи томонидан ёки буюртмачи томонидан тасдиқланган аниқ махсулотха (хизматха) бўлган техникавий талабларни белхилувчи меоёрий хужжатдир.

ЙУриқнома (қоидалар) – бу ишларни ёки уларнинг айрим бос-қичларини мазмуни ва таркибини белхилувчи меоёрий хужжатдир.

Стандартлаштириш соҳасидахи бир канча асос бўлувчи хужжатлар «Ўздавстандарт» ҳузуридахи ЎзТМТИ («Ўздавстандарт» нинх илмий – услубий маркази – Ўзбекистон стандартлаштириш, метролохия, сертификатлаштириш ва махсулот сифатини бошқариш соҳаларидахи тадқиқот ва мутахассислар тайёрлаш институти – ЎзТМТИ) да яратилмокда.

Стандартлаштириш бўйича асосий тушунчалар 61 атамадан иборат бўлиб, уларнинг мохияти кетма-кетлихи бўйича маолум тартибда жойлаштирилхан ЎзРСТ 1.10.93 “Ўзбекистон Республикасининх стандартлаштириш давлат тизими Асосий атамалар ва таорифлар” стандарти шунха мисолдир.

Назорат саволлари

- 11.1. Стандартлаштирининх мохияти нимадан иборат?
- 11.2. Махсулот сифатини таоминлашда стандартлашнинг ахамияти.
- 11.3. Стандартлаштириш жараёни кандай босқичлардан иборат?
- 11.4. ИСО ва МЭК консулртатив кенхаши техника ривожининх йўналишини кандай тавсия қилади?
- 11.5. Стандартлаштирининх асосий максадиха нималар қиради?
- 11.6. Стандартлаштирининх вазифаларини тушунтириб беринх.
- 11.7. Стандартлаштириш деҳанда кандай фаолият тушунилади?
- 11.8. Стандартлар даражасиха қараб кандай турларха бўлинади?
- 11.9. Стандартлардан ташқари кандай раҳбарий хужжатларни биласиз?
- 11.10. Стандартлаштиришха асос бўладихан хужжатлар қайси ташкилотда яратилади?

4 -Мавзу: Стандартлаштириш хизмати

- 1. Давлат стандартлаштириш тизими.**
- 2. Стандартлаштириш хизмати ва идоралари.**
- 3. Қорхона ва муассасаларда стандартлаштириш хизмати.**
- 4. Стандартларнинг тоифалари ва турлари.**

Таянч сўз ва иборалар: ташкил этиш, мувофиқлаштириш, таоминлаш, «Ўздавстандарт», қурилиш ва қурилиш индустрияси, табиатни муҳофаза қилиш, сохликни сақлаш, Қонун, истикболли режа, миллий стандартлар, таянч ташкилотлар, орихнал, бош муҳандис, ҳудудий, меоёрий назорат, норматив хужжатлар, классификаторлар, объектлар, асосий турдахи стандартлар.

1. Давлат стандартлаштириш тизими

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш ишларини Ўтказишнинг умумий ташкилий-техник қоидаларини тартибга солиб турувчи давлат стандартлаштириш тизими фаолият кўрсатади.

Республика стандартлаштириш ишларини ташкил этиш, мувофиқлаштириш ва таоминлаш:

- халқ ҳўжалихи тармоқларида – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридахи Ўзбекистон Давлат стандартлаш, метролохия ва сертификация маркази «Ўздавстандарт»;

- қурилиш, қурилиш индустрияси соҳасида, шу жумладан лойи-халаш ва конструкциялашда – Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси (**Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси**);

- табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солиш ҳамда атроф - муҳитни ифлосланишдан ва бошқа зарарли таосирлардан муҳофаза қилиш соҳасида – Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси (**Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси**);

- тиббий мақсадлардахи маҳсулотлар, тиббий техника ашёлари, дори - дармонлар соҳасида ҳамда республика саноати ишлаб чиқараётхан, шунинҳдек импорт бўйича республикаха етқазиб берилаётхан маҳсулотларда инсон учун зарарли моддалар миқдорини аниқлаш масалаларида – Ўзбекистон Республикаси **Сохликни сақлаш вазирлихи** томонидан амалха оширилади.

«Стандартлаштириш тўҳрисида» хи Ўзбекистон Республикаси Қонуниҳа мувофиқ давлат бошқарув орханлари Ўз ваколатлари доирасида стандартлар ва техник шартларни, шунинҳдек Қонунни қўллашха доир йўриқномалар ва изохларни ишлаб чиқадилар, тасдиқлайдилар, рўйхатха оладилар, нашр этадилар.

2. Стандартлаштириш хизмати ва идоралари.

Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўҳрисида» хи 1992 йил 2 мартдахи 93 сонли қарориха мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридахи Ўзбекистон Давлат стандартлаш, метролохия ва сертификация маркази «Ўздавстандарт» – стандартлаштириш бўйича Миллий идора ҳисобланади.

«Ўздавстандарт» Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни вазирликлар, техникавий қўмиталар, қорхоналар, бирлашмалар ва бошқа манфаатдор ташкилотларнинг истикболли режалари асосида тузилхан йиллик режа бўйича амалха оширади.

Республика стандартлаштириш режасиха биринчи навбатда, миллий стандартлар талаблари билан уйхунлаштиришни, кишиларнинг ҳаёти ва соҳлихи учун ҳавфсизликни, атроф-муҳитнинг муҳофаза қилиниши, истеомолчилар ҳуқуқининг ҳимоя қилинишини, миллий социал-иқтисодий ва миллий техникавий дастурларнинг амалха оширилишини таоминлайдихан миллий стандартларни ишлаб чиқиш қиритилади.

Ўзбекистон Республикаси стандартлари ва техникавий шартларини ишлаб чиқиш, одатда, ҳар бир манфаатдор қорхона ва ташкилотнинг муҳтор вақили бўлхан мутахассислардан ташкил топхан техникавий қўмиталар қучи билан ёки стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлари томонидан амалха оширилади.

«Уздавстандарт», Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, Соҳликни сақлаш вазирлихи (бириктирилган соҳалар бўйича) республика стандартларини қўриб чиқадилар, тасдиқлайдилар, уларнинг қўлланиш муддатини чўзадилар ва бекор қиладилар ҳамда ўзгартиришлар киритадилар.

Республикада ишлаб чиқилган стандартлар ва уларга ўзгартиришлар тасдиқланиши даражасидан қатъий назар «Уздавстандарт» давлат рўйхатидан ўтказилиши лозим.

Қорақалпоқистон Республикаси, вилоятлар ва шаҳарларда стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш, мувофиқлаштириш ва унинг муқобил даражасини таъминлаш ишларини «Уздавстандарт», Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва Соҳликни Сақлаш вазирлигининг тегишли ҳудудий идоралари амалга оширади.

3. Қорхона ва муассасаларда стандартлаштириш хизмати

Қорхона ва муассасаларда стандартлаштириш соҳасида олиб бориладиган ишлар мажмуи **қорхонада стандартлаштириш** дейилади. Стандартлаштиришнинг бу тури давлат стандартлаштириш тизимининг ташкилий қисми бўлиб мустақил аҳамиятга эгадир ва қорхона ишлаб чиқаришига, фаолиятига маълум таъсир қиладир. Қорхонада стандартлаштиришнинг йўналиши ва тавсифи ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг хусусиятларига ва турларига ҳамда бошқа факторларга боғлиқ бўлади.

Қорхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг деталлари, узеллари, технолохик жараёнлар, технолохик қурилмалар ва асбоблар, ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва бошқариш ҳамда маҳсулот сифати ва ш.қ.лар стандартлаштириш объектлари бўлиши мумкин. Қорхоналарда ўқ хилдаги чехараловчи, тўлдирувчи ва оригинал стандартлар ишлаб чиқилиши мумкин.

Чехараловчи ва тўлдирувчи стандартлар давлат стандартларининг қўрсаткичлари ва тавсифларини ёмонлаштириши мумкин эмас.

Оригинал стандартлар стандартлаштирилаётган объектларга давлат стандартлари йўқ бўлса қорхонада ишлаб чиқилиши мумкин.

Қорхона ва муассасаларда стандартлаштириш билан бош муҳандис раҳбарлигида **стандартлаштириш бўлими** ёки **бюро** тегишли ваколатли ташкилот томонидан ташкилий-услубий раҳбарлиги остида шуғулланади. Бўлимлар ёки бюроларнинг асосий функциясига тегишли барча стандартларни қорхонада тадбиқ қилиш; қорхона стандартларини ишлаб чиқиш ва қайта қўриб чиқиш; технолохик жараёнлар ва технолохик ҳужжатларни унификация қилиш ва ш.қ. қиради. Айниқса қорхонада ишлаб чиқарилган техник ҳужжатларни меъёрий назорати асосий вазифасидан биридир.

4. Стандартларнинг тоифалари ва турлари

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштиришга доир қуйидаги норматив ҳужжатлар қўлланилади:

- халқаро (давлатлараро, минтақавий) стандартлар;
- Ўзбекистон Республикасининг стандартлари;

- тармок стандартлари;
- техник шартлар;
- корхона стандартлари;
- хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари.

Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар жумласига, шунингдек стандартлаштириш коидалари, нормалари, техник-иқтисодий ахборот классификаторлари ҳам киради. Мазкур ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва қўллаш тартиби «Ўздавстандарт» томонидан белгиланади.

Стандартлаштириш объектига Ўз навбатида қуйидагилар киради:

- яхона техникавий тилни қўшиб ҳисоблашда умумтехникавий объектлар, умумий машинасозликда қўлланиладиган буюмларнинг намунавий конструкциялари, материаллар ва моддаларнинг хусусияти ҳақидаги ишончли маълумотлар, техникавий-иқтисодий ахборотни тавсифлаш ва кодлаш;
 - аниқ мақсадга йўналтирилган давлат илмий-техникавий ва ижтимоий-иқтисодий дастурлар ва лойиҳа объекти;
 - Республикага (ёки муайян корхоналарга) маҳсулот ёки технологиясининг рақобат қилиш қobiliятини оширишни таъминлаш имкониятини берадиган фан ва техника ютуқлари;
 - Республикада ички эҳтиёжини қондириш учун, шунингдек, бошқа давлатларга экспорт сифатида етказиб бериш учун ишлаб чиқариладиган маҳсулотлари;
 - стандартларнинг талаблари ва техникавий шартларини ҳал-қаро, минтакавий ва саноати ривожланган хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари талаблари билан уйхунлаштириш.
- Стандартлаштириш объектининг Ўзига хос хусусиятларига ва унга белгиланадиган талаблар мазмунига боғлиқ равишда Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш тизими қуйидаги асосий турдаги стандартларни назарда тутди:
- асосий бўлувчи стандартлар;
 - умумтехникавий стандартлар;
 - техникавий шартлар (маҳсулот, жараён, хизматлар учун) стандартлари;
 - техникавий талаблар стандартлари;
 - назорат усуллари (синовлар, анализлар, Ўлчашлар, тао-рифлар) стандартлари.

Ўзим бўлган тақдирда маҳсулотнинг асосий техникавий-иқтисодий қўрсаткичларини, унинг номларини (турларини) оқилона таркиби ва бошқа талабларни аниқ белгилайдиган бир турдаги маҳсулот хуруҳига стандарт ишлаб чиқилиши мумкин.

Стандартларнинг тузилиши, мазмуни, баён этилиши ва расмийлаштирилиши ХОСТ 1.5-85 га мувофиқ бажарилади.

Назорат саволлари

1. Давлат стандартлаштириш тизимида ишларни ташкил қилиш қайси ташкилот ва муассасалар томонидан олиб борилади?
2. Стандартлаштиришни ташкил қилувчи идораларнинг функциялари нималардан иборат?
3. «Ўздавстандарт» қачон ташкил этилган ва Ўз ишини қандай режалар асосида ташкил этади?

4. Коракалпохистон Республикаси ва вилоятларда стандартлаштириш бўйича ишлар қандай ташкил қилинади?
5. Корхоналарда қанақа стандартлар ишлаб чиқилиши мумкин?
6. Техишли объектларга давлат стандарти йўқ бўлса корхона стандарт ишлаб чиқариши мумкинми?
7. Корхона ва муассасаларда стандартлаштириш қим раҳбарлиҳида олиб борилади?
8. Стандартлаштириш тоифасини белхилайдихан қандай хужжатларни биласиз?
9. Стандартлаштириш объектларини санаб беринх.
10. Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш тизими қайси асосий турдахи стандартлаштиришни назарда тутати?

5-Мавзу: Стандартларни ишлаб чиқиш, Ўзхартириш ва тадбик этиш

- 1. Стандартларни ишлаб чиқиш тартиби.**
- 2. Стандартларни тасдиқлаш ва рўйхатдан Ўтқизиш тартиблари.**

Таянч сўз ва иборалар: ташкилий-услубий бирлик, босқичлар, стандарт лойихаси, фикр - мулоҳазалар, техникавий кўмита, биринчи тахрир, сўнххи тахрир, етакчи ташкилот, кенхаш, баённома, қарор, буюртмачи, тўплам, давлат экспертизаси, тасдиқлаш, жорий қилиш, муддат, Давлат рўйхати, рақамли белхи, ЎЗРСТ, техникавий шартлар, КСТ.

1. Стандартларни ишлаб чиқиш тартиби

Стандартларни ишлаб чиқишда ташкилий услубий бирликка эришиш мақсадида ҳамда стандартни ишлаб чиқиш босқичлари бажарилишини назорат қилиш учун 4 босқич жорий этилади.

1-босқич – зарурият тухилҳанда стандартни ишлаб чиқишда техникавий топширик ишлаб чиқилади ва тасдиқланади;

2-босқич – стандарт лойихасини ишлаб чиқиш (биринчи тахрири) ва уни фикр-мулоҳазалар олиш учун юбориш;

3-босқич – фикр-мулоҳазалар устида ишлаш, стандарт лойихасини (охирхи тахририни) ишлаб чиқиш, қилишиш ва тасдиқлашга тақдим этиш;

4-босқич – стандартни тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан Ўтқизиш.

Стандартларни ишлаб чиқиш босқичларини бир-бири билан кўшиб олиб боришга йўл қўйилади.

Стандарт лойихасини ишлаб чиқиш (биринчи тахрири) ва уни фикр - мулоҳазалар олиш учун юбориш қуйидахи тадбирлардан иборат:

1. Стандарт лойихаси техникавий кўмита режасиха, тасдиқланхан стандартлаштириш жадвалиха, янхи махсулот турларини яратиш режасиха, манфаатдор ташкилотлар тақлифи ва ишлаб чиқувчи корхоналарнинг ташаббусиха биноан ишлаб чиқилади.

2. Стандарт лойҳасини ишлаб чиқиш билан бир вақтда стандарт лойҳасига тушунтириш хати ҳам тузилади ва лозим топилса стандартни жорий қилиш бўйича асосий ташкилий-техникавий тадбирлар режасининг лойҳаси ишлаб чиқилади.

3. Стандарт лойҳаси, тушунтириш хати ва асосий тадбирлар режаси лойҳаси билан бирхаликда қўйилтирилади ва қўйхат бўйича ҳамма манфаатдор ташкилотларга фикр-мулоҳазалар олиш учун юборилади.

4. Стандарт лойҳаси қорхона ва ташкилотлар томонидан қўриб чиқилхандан сўнг ўз фикр-мулоҳазаларини тузиб, стандартни ишлаб чиқувчи ташкилотга қабул қилган кундан бошлаб 15 кун ичида, кечиктирмасдан юборадилар.

Фикр-мулоҳазалар устида ишлаб, стандарт лойҳасини ишлаб чиқиш (сўнги таҳрири), қилишиш ва уни тасдиқлашга тақдим этиш масаласи қуйидагилардан иборат бўлади:

Қорхона ва ташкилотлар томонидан юборилган стандарт лойҳаси бўйича фикр - мулоҳазалар қайта ишланиб, улар асосида фикр - мулоҳазалар мажмуини тузилади.

Этакчи ишлаб чиқувчи ташкилот тузилган фикр-мулоҳазалар мажмуига биноан стандарт лойҳасининг сўнги таҳририни ишлаб чиқади, ҳамда тушунтириш хатини ва асосий тадбирлар режасининг лойҳасини аниқлайди.

Ишлаб чиқувчи ташкилот билан бошқа манфаатдор ташкилотлар орасида стандарт лойҳаси ёки асосий тадбирлар режаси лойҳаси бўйича қелишмовчиликлар бўлса этакчи ишлаб чиқувчи ташкилот томонидан қелишмовчиликларни муҳокама қилиш учун қенхаш ўтказилади.

Қенхашга қўриб чиқилган стандарт лойҳаси бўйича манфаатдор ташкилотларнинг ва буюртмачиларнинг вакиллари тақлиф этилади.

Қенхаш қарори унинг қатнашчилари имзо қеккан баённома билан расмийлаштирилади. Баённомада ёки унга илова қилинган алоҳида қўйхатда қенхаш иштирокчисининг ҳар бири қайд этилади.

Қенхашда қабул қилинган қарорга биноан, стандарт лойҳасининг сўнги таҳрири тузилади ҳамда тушунтириш хати ва асосий тадбирлар режасининг лойҳаси аниқланади. Бундан ташқари тегишли ташкилотлар билан ҳам аҳар талаблар қўйилган бўлса қелишиб олинади.

Чет элга чиқариладиган маҳсулотларнинг стандартлари эса ХОСТ 122-85 бўйича қелишиб олинади.

Стандартга ўзгартириш қиритилганда, аҳар у илҳари, қелишиб олинган ташкилотларнинг мафатларига монелик қилмаса, ўзгартиш қакат буюртмачи (асосий истехмолчи) билан қелишилади.

Стандартни бекор қилиш ёки жорий этиш вақтини қўзиш бўйича қакат буюртмачи (асосий истехмолчи) билан қелишилади.

Стандарт лойҳаси тасдиқлашга ишлаб чиқувчи ташкилот томонидан қуйидагича тўпламда берилади:

- илова хати;
- стандарт лойҳасининг сўнги таҳририга тушунтириш хати;
- асосий тадбирлар режасининг лойҳаси;
- стандарт лойҳасининг 4 та нусхаси;
- стандарт лойҳаси қелишилганини тасдиқловчи ҳужжатларнинг асл нусхаси;
- стандарт лойҳаси тўғрисида фикр - мулоҳазалар мажмуи;
- қолган қелишмовчиликлар ҳақида маълумотнома.

2. Стандартларни тасдиклаш ва руйхатдан ўтказиш тартиблари

«Ўздавстандарт», Давлат архитектура ва қурилиш кўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш кўмитаси, Сохликни сақлаш вазирлихи номлари бўйича Ўзлариха тегишли стандартларнинг лойиҳалари ва ҳужжатларини кўпи билан 15 кун мобайнида кўриб чиқиши, шунингдек, давлат экспертизасидан Ўтказилишини таоминлайдилар.

«Ўздавстандарт», Давлат архитектура ва қурилиш кўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш кўмитаси, Сохликни сақлаш вазирлихи стандарт лойиҳаларини кўриб чиқади ва уни тасдиклаш ёки қам-қўстини тўлдириб қайта ишлаш тўғрисида қарор қабул қилади.

Стандарт уни тасдиқлахан ташкилотнинг қарори билан тасдиқланади ва жорий қилинади.

Стандарт муддати чекланмаган ёки муддати чекланган тарзда тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидахи стандартларни давлат рўйхатида олишни «Ўздавстандарт» амалга оширади. Давлат рўйхатидан Ўтказиш учун стандарт 4 нусхада топширилиши лозим.

Стандартни давлат рўйхатидан Ўтказиш учун жўзбанд қилиб, муқовалаб топшириш лозим. Стандарт 5 кундан ошмаган муддатда давлат рўйхатидан Ўтқазилади.

Стандартнинг қайси ташкилот томонидан тасдиқланишидан қатъий назар, стандартга рақамли белгиси «Ўздавстандарт» беради.

Белги ҳужжатнинг кўрсаткичидан – ЎЗРСТ; рўйхатнинг тартиб рақамидан ва тасдиқланган йилнинг охири икки сонидан иборат бўлади.

ЎЗРСТ 1.2-92 “Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Техникавий шартларни ишлаб чиқиш, қилишиб олиш, тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан Ўтказиш тартиби” стандартида муайян маҳсулотнинг (хизматнинг) техникавий шартларини, шунингдек уларга қиратиладиган Ўзқартишларни ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан Ўтказиш тартиби ҳақида ҳап боради.

Ўзбекистон Республикаси техникавий шартларининг лойиҳалари ва уларга қиратиладиган Ўзқартишлар стандартлаштириш техника кўмиталари томонидан ишлаб чиқилади. Асосланган ҳолларда техникавий шартлар лойиҳаларини вазирликлар, маҳкамалар, уюшмалар, концернлар ёки стандартлаштириш бўйича таъин қилинган ташкилотлари, давлат, кооператив, ижара, акционерлик қорхоналари, кўшма қорхоналар, муассасалар ва ташкилотлар, техника кўмиталари билан қилишиб ишлаб чиқадилар.

Техникавий шартларда белгилаб қўйилган талаблар мазкур маҳсулотга дахлдор бўлган амалдахи стандартлар талабидан қаст бўлмаслиги ҳамда маҳсулот стандартлари техникавий шартлари талабига зид қелмаслиги қерак.

Техникавий шартларнинг тузилиши, баён этилиши ва расмийлаштирилиши ХОСТ 2.114-70 талабларига мос қелмоғи қерак.

Техникавий шартларнинг лойиҳаларини қилишиб олиш мазкур стандартда кўрсатилгандек белгиланган тартибда амалга оширилади.

Техникавий шартлар белгиланган тартибда «Ўздавстандарт» томонидан рўйхатга олинади.

УЗРСТ 1.3-92 “Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Корхона стандартларини ишлаб чиқиш, қилиш олиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан Ўтказиш тартиби” стандарти корхона стандартларини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан Ўтказишнинг асосий талабларини белгилайди. Мазкур стандарт талаблари корхоналар ва ташкилотлар учун мажбурий ҳисобланади.

Корхона стандартларининг тузилиши, баён этилиши ва техникавий-иқтисодий жиҳатдан асосланганлиги, уларнинг фан ва техниканинг ҳозирги ривожланиш кўрсаткичлари, меъёрий тавсифлари ва талаблари ҳамда жаҳон таракқиёти даражаларига мослиги учун корхона стандартларини ишлаб чиқувчилар ва ташкилотлар жавобхордирлар.

Корхона стандартларини корхона раҳбари тасдиқлайди. Уларнинг амал қилиш муддати чекланмаган ҳолда тасдиқланади.

Четдаги истеҳсолчиларга етказиб бериш учун ишлаб чиқарилаётган (сотилаётган) маҳсулот учун ва уларга хизматлар кўрсатганлик учун корхона стандартларини давлат рўйхатидан Ўтказиш «Ўздавстандарт», Давлат архитектура ва қурилиш кўмитаси, Давлат табиати муҳофаза қилиш кўмитаси, Соҳликни сақлаш вазирлиги ва уларнинг ишлаб чиқувчи жойлашган ердаги минтақавий ташкилотлари амалга оширади.

Корхона стандартларининг белгиси “КСТ” индексидан, Ўзбекистон Республикаси номининг қисқартирмаси – “Ўз” дан, корхона стандартларини тасдиқлаган ташкилотнинг шартли рақами белгисидан, корхона стандартининг тартиб рақамидан ва тасдиқланган йилнинг сўнги икки рақамидан иборат бўлади.

Масалан, Ўз КСТ 359-143-92.

Назорат саволлари

1. Стандартни ишлаб чиқиш босқичлари бажарилишини назорат қилиш учун қандай босқичлар жорий этилади?
2. Стандарт лойиҳасини ишлаб чиқиш қандай тадбирлардан иборат?
3. Стандарт лойиҳасини сўнги таҳририни қайси ташкилот ишлаб чиқади?
4. Стандарт ишлаб чиқувчи ташкилот томонидан Ўтказиладиган қанча қандай аҳамиятга эга?
5. Стандартни бекор қилиш тўғрисида қим билан қилишилади?
6. Стандарт лойиҳаси тасдиқлаш қандай шаклда топширилади?
7. Қайси идоралар томонидан ва қандай муддатда стандартлар лойиҳалари ва ҳужжатлари кўриб чиқилади?
8. Ўзбекистон Республикасида стандартларни қайси ташкилот рўйхатдан Ўтқади ва рақамли белги кўяди?
9. Стандартларни тасдиқлаш ва рўйхатдан Ўтказиш қараёни қандай амалга оширилади?
10. Корхона стандарти қим томонидан тасдиқланади ва шартли белгиси қандай тузилади?

6-Мавзу: Стандартлаштиришдаги Давлат назорати

1. Стандартларни қўллаш ва риоя этиш бўйича давлат назорати орханлари ва обоектлари.
2. Давлат назорати ва текширувининх максад ва вазифалари.
3. Назорат орханларининх ҳукукий мавкелари.
4. Стандартлаштириш ва назорат килишни молиявий таъминлаш.

Таянч сўз ва иборалар: хўжалик фаолияти субоектлари, давлат назорати, ҳудудий орханлар, махсус вакил, назорат обоекти, шароити, талаблар, такиклаш, импорт, мутлак ҳукук, жарима, прокуратура, суд, юридик ва жисмоний шахслар, назорат килишха доир ишлар, молиявий таоминлаш, мувофиклик белхиси, тамхалаш ҳукуки, рахбатлантириш.

1. Стандартларни қўллаш ва риоя этиш бўйича давлат назорати орханлари ва обоектлари

Хўжалик фаолияти субоектлари стандартларнинг мажбурий талаблариха, стандартлаштиришха тааллуки бошка конун ҳужжатлариха риоя этиши устидан давлат назоратини «Ўздавстандарт», Давлат архитектура ва курилиш кўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза килиш кўмитаси, Сохликни саклаш вазирлихи ва уларнинг **худудий орханлари**, шунинхдек бошка махсус вакил килинхан **давлат бошкарув орханлари** Ўз ваколатлари доирасида амалха оширадилар.

Идоравий бўйсунуви ва мулк шаклидан катой назар хўжалик фаолияти субоектларининх, шунинхдек тадбиркорлик фаолияти билан шуҳулланаётхан жисмоний шахсларнинг махсулоти, шу жумладан сертификатлаштирилхан махсулот (ишлаб чикиш, тайёрлаш, саклаш, ташиш, фойдаланиш, тахмирлаш ва чикиндини фойдали суратда ишлатиш боскичларида) **давлат назорати обоекти** хисобланади.

Хўжалик фаолияти субоектлари давлат назоратини амалха ошириш учун барча зарур шароитни яратишлари шарт.

Стандартларнинг мажбурий талаблариха риоя этилиши устидан давлат назоратини:

- стандартларни назорат килиш бўйича Ўзбекистон Республикаси ва Коракалпохистон Республикаси бош давлат инспекторлари;
- стандартларни назорат килиш бўйича вилоят, шаҳар бош давлат инспекторлари;
- стандартларни назорат килиш бўйича давлат инспекторлари амалха оширадилар.

2. Давлат назорати ва текширувининх максад ва вазифалари

Стандартларнинг мажбурий талаблариха риоя этилиши устидан давлат назоратини амалха оширадихан **давлат инспекторлари** давлат бошкарув орханларининх вакиллари хисобланадилар.

Давлат бошкарув орханларининх вакиллари текширув жараёнида куйидахи максад ва вазифаларни амалха оширадилар:

- хўжалик фаолияти субоектининх хизмат ва ишлаб чикариш бинолариха монеликсиз кириш;

- хУжалик фаолияти субъектидан давлат назоратини Утказиш учун керакли хужжатлар ва маолумотлар ҳамда маолумотлар олиш;
- давлат назоратини Утказишда хУжалик фаолияти субъектининх техника воситаларидан фойдаланиш ва мутахассисларни жалб этиш;
- стандартлаштириш бўйича амалдахи норматив хужжатларха мувофик стандартларнинг мажбурий талаблариха мувофиклигини текшириш учун махсулотларнинг намуналари ҳамда нусхаларини танлаб олишни Утказиш, бунда ишлатиб юборилхан нусхаларнинг киймати ва синовларни (тахлилларни, Улчовларни) Утказиш харажатлари текшириляётхан хУжалик фаолияти субектларининх ишлаб чикариш чикимлариха киритилади;
- махсулотни яратиш, ишлаб чикаришха тайёрлаш, тайёрлаш, реализация килиш (етказиб бериш, сотиш), ундан фойдаланиш (уни ишлатиш), махсулотни саклаш, ташиш ва чикиндини фойдали суратда ишлатиш боскичларида, стандартлар мажбурий талабларининх аникланхан бузилишларини бартараф этиш тУхрисида кУрсатмалар бериш;
- хУжалик фаолияти субекти текширувдан бўйин товлахан такдирда махсулотни реализация килишни ман этиш хукукиха эхадир.

3. Назорат орханларининх хукукий мавкелари

Стандартларни назорат килиш бўйича Ўзбекистон Республикаси ва Коракалпохистон Республикаси **бош давлат инспекторлари**, стандартларни назорат килиш бўйича **вилоят, шахар бош давлат инспекторлари**:

- стандартлар бузилишида айбдор бўлхан хУжалик фаолияти субектларининх мансабдор шахсларини маомурий жавобхарликка тортиш;
- текширилхан махсулотни у стандартларнинг мажбурий талаблариха номувофик бўлхан холларда реализация килишни (етказиб беришни, сотишни), ундан фойдаланишни (уни ишлатишни) таокиклаш ёки тУхтатиб кУйиш тУхрисида кУрсатмалар бериш;
- стандартларнинг мажбурий талаблариха номувофик бўлхан ва давлат рУйхатидан Утказилмахан импорт махсулотни реализация килишни ман этишда мутлак хукукка эхадирлар.

Давлат инспекторларининх махсулотни реализация килишни (етказиб беришни, сотишни) ман этиш ёки тУхтатиб кУйиш тУхрисидахи кУрсатмасини бузханлик учун хУжалик фаолияти субектлари Ўзбекистон Республикаси конун хужжатларида белхиланхан тартибда **жарима** тУлайдилар.

ХУжалик фаолияти субектлари берилхан кУрсатмалар ва карорларни бажармахан такдирларида давлат инспекторлари зарур материалларни **прокуратура орханлари**ха ёки **судха** оширадилар.

Давлат инспекторлари зиммалариха юкланхан мажбуриятларни бажармахан ёки лозим даражада бажармахан, давлат ёки тижорат сирини ошкор килхан такдирларида конун хужжатларида белхиланхан **жавобхарликка** тортиладилар.

Ўзбекистон Республикасининх «Стандартлаштириш тУхрисида» хи конуни IY бўлим ва 12 та моддадан ташкил топхан бўлиб Республикада стандартлаштиришха оид барча тегишли масалалар ёритилхан. Конунда умумий коидалар, стандартлаштиришха доир норматив хужжатлар, стандартлар устидан давлат

назорати, Давлат йУли билан стандартлаштириш ва назорат килишха доир ишларнинг молиявий таоминоти бўлимлариха катта эhtiбор берилиб Республикада стандартлаштиришни ташкил килиш учун етарли кУрсатмалар берилхан.

Конунда халқаро шартномалар ва битимлар моддасида башарти халқаро шартнома ёки битимда Ўзбекистон Республикаси конун ҳужжатларида таорифланганидан Ўзхача коидалар белхиланхан бўлса, у холда **халқаро шартнома ёки битим** коидалари кУлланилиши келтирилади.

6 - моддада, **норматив ҳужжатларнинг тоифалари** ва уларха кУйиладиҳан асосий талабларда норматив ҳужжатларха катта эhtiбор каратилхан, айникса:

- халқаро (давлатлараро, минтакавий) стандартлар ва хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари, шунинҳдек халқаро коидалар ва нормалар Ўзбекистон Республикаси иштирок этхан шартнома ёки битимларха мувофик кУлланилиши;

- стандартлаштиришха доир норматив ҳужжатлар ватанимиз хамда чет эл фан ва техникасининг замонавий ютуқлариха асосланхан ва Ўзбекистон Республикасининг конун ҳужжатлариха мувофик бўлиши;

- норматив ҳужжатларсиз маҳсулот ишлаб чиқариш ва реализация килишха йУл кУйилмаслихи;

- импорт маҳсулот, башарти у Ўзбекистон Республикасида амал килаётхан стандартларнинг мажбурий талаблар қисмиха мувофиклихи тасдиқланмахан бўлса, етқазиб берилиши ва белхиланхан мақсадда ишлатилиши мумкин эмаслихи ва ш.к. норматив ҳужжатларха теҳишли масалалар конунлаштирилхан.

«Стандартлаштириш тУҳрисида»хи конун коидалари бузилишида айбдор бўлхан **юридик ва жисмоний шахслар**, шунинҳдек давлат бошқарув орханларининг **мансабдор шахслари** амалдахи конун ҳужжатлариха мувофик жавобхарликка тортилишлари Конуннинг 10 - моддасида келтирилхан.

4. Стандартлаштириш ва назорат килишни молиявий таоминлаш

Стандартлаштириш ва назорат килишха доир ишлар, хусусан:

- халқаро (давлатлараро, минтакавий) стандартларни, сертификатлаштириш коидалари, нормалари ва тавсияларини ишлаб чиқиш ёки ишлаб чиқишда иштирок этиш;

- аниқ стандартлаштириш обьектлари бўйича конун ҳужжатларини ишлаб чиқиш, шунинҳдек стандартларнинг таркибий, ташкилий-техник ва умумтехник мажмуиларини ишлаб чиқиш ва уларнинг амал килишини таоминлаш;

- техник-иктисодий аҳборот классификаторларини ишлаб чиқиш, улар тУҳрисида расмий аҳборот тайёрлаш ва нашр этиш, шунинҳдек уларни барча манфаатдор фойдаланувчиларха юбориш;

- стандартлаштириш бўйича умумдавлат аҳамиятиха молик илмий-тадқиқот ва Ўзха ишларни олиб бориш;

- стандартларнинг мажбурий талаблариха риоя этилиши устидан давлат назоратини олиб бориш;

- стандартлар фондини, техник-иктисодий аҳборотлар классификаторларини, халқаро (давлатлараро, минтакавий) стандартларни, стандартлаштириш коидалари, нормалари ва тавсияларини, хорижий мамлакатларнинг миллий стандартларини,

шунинх-дек стандартларха мувофиклик белхиси билан тамхаланхан махсулот ва хизматлар Давлат реестрини шакллантириш ҳамда юритиш;

- стандартлаштириш соҳасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси аниқлайдиган Ўзх ишлар давлат йУли билан молиявий таоминланиши шарт.

Шулар каби стандартлаштириш масалалари билан бохлик бошка ишлар ҳам молиявий таоминланиши конун билан тасдиқланган.

Давлат стандартлариха, шу жумладан истикболха мУлжалланган, анонавий технолохияларнинг имкониятларидан илдамлашхан дастлабки талабларни Ўз ичиха олхан стандартларха мувофиклик белхиси билан тамхаланхан махсулотни ишлаб чиқарадиган хУжалик фаолияти субъектлари иктисодий кУллаб-қувватланиши ва рахбатлантирилиши конун томонидан кафолатланган.

Махсулот ишлаб чиқаришни амалха ошираётган ва махсулотларни стандартларха мувофиклик белхиси билан тамхалаш ҳукукини олхан хУжалик фаолияти субъектларини иктисодий кУллаб-қувватлаш ва рахбатлантириш чора - тадбирлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белхиланади.

Назорат саволлари

1. Стандартларни қўллаш ва риоя этиш бўйича Давлат назоратини ташкил қилиш қандай амалга оширилади?
2. Давлат назорати ва текширувининг мақсад ва вазифаларини санаб чиқинг ва изоҳланг.
3. Стандартларни назорат қилиш қимматларга топширилган ва улар қандай ҳуқуқларга эгадирлар?
4. «Стандартлаштириш тўғрисида» ҳи Ўзбекистон Республикаси Қонуни қачон қабул қилинган ва нимага назарда тутилди?
5. «Стандартлаштириш тўғрисида» ҳи Қонун нечта бўлим ва моддалардан ташкил топган?
6. Халқаро шартномалар ва битимлар қоидаларини қўлланилиши қонунда назарда тутилганми?
7. Норматив ҳужжатларсиз маҳсулот ишлаб чиқариш ва реализация қилиш мумкинми?
8. «Стандартлаштириш тўғрисида» ҳи Қонун қоидаларини бузганларга нисбатан қандай қўрилган?
9. Стандартлаштириш ва назорат қилиш ишларини молиявий таъминлаш қандай ташкил этилади?
10. Стандартлар қўлланилишини рағбатлантириш қайси тартибда ва қиммат томонидан белгиланади?

7 - Маъзу: Сертификатлаштириш

1. Сертификатлаштириш бўйича асосий атамалар ва тушунчалар.
2. Сертификатлаштиришнинг бозор иқтисодиётига ўтишдаги аҳамияти.
3. Сертификатлаштириш омиллари ва тизимлари.
4. Ўзбекистон Республикасида сертификатлаштириш миллий тизимини яратилиши.
5. Маҳсулотларни мажбурий сертификатлаш. Сертификатлашнинг ҳуқуқий асослари.

Таянч сўз ва иборалар: маҳсулотлар, миллий тизим, белгиланган талаблар, мувофиқлик сертификати, белги, синов лабораторияси, мажбурий ва ихтиёрий, бозор иқтисодиёти, жаҳон бозори, ташиқ мамлакатлар, рақобатбардошлиқ, ўқинчи томон, омиллар, ҳақиқийлик, этикеткалар, босқичлар, ҳаров, ИСО, саккизта схема, миллий тизим, қиёслов, аттестатлаш, вилоят марказлари.

1. Сертификатлаштириш бўйича асосий атамалар ва тушунчалар.

Ўзбекистон Республикаси Олий Қенгагининг 1993 йил 28 декабр Қарори билан «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида» ҳи Ўзбекистон Республикаси Қонуни амалга қиритилди.

Маъкур Қонун Ўзбекистон Республикасида маҳсулотлар, хизматлар ва бошқа объектларни (матнда бундан кейин “маҳсулотлар” деб қиритилади)

сертификатлаштиришнинг ҳукукий, иқтисодий ва ташкилий асосларини, шунингдек сертификатлаштириш иштирокчиларининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлигини белхилаб беради.

Сертификатлаштириш миллий тизими – давлат микёсида амал киладиган, сертификатлаштириш Утказишда Ўз тартиб ва бошқарув қоидаларига эҳа бўлган тизим.

Маҳсулотларни сертификатлаштириш – маҳсулотларнинг белхиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлашга оид фаолият.

Мувофиқлик сертификати – сертификатланган маҳсулотнинг белхиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш учун сертификатлаштириш тизими қоидаларига биноан берилган ҳужжат.

Мувофиқлик белҳиси – муайян маҳсулот ёҳуд хизмат аниқ стандартга ёки бошқа норматив ҳужжатга мос эканлигини кўрсатиш учун маҳсулотга ёҳуд кўрсатилган хизматга доир ҳужжатга кўйиладиган, белхиланган тартибда рўйхатга олинган белҳи.

Бир турдаги маҳсулотларни (ишларни, хизматларни) сертификатлаштириш тизими – аини бир хил стандартлар ва қоидалар кўлланиладиган муайян маҳсулотлар, ишлар ёки хизматларга тааллуқли сертификатлаштириш тизими.

Синов лабораториясини аккредитация қилиш – синов лабораториясининг (марказининг) муайян маҳсулот синовини ёки муайян синов турини амалга оширишга доир ваколатларининг расмий эотирофи.

Сертификатлаштириш тизимларида катнашувчи учта тушунча тўхрисида тўхталиб ўтамиз: сертификатлаштириш тизимидан фойдаланиш, сертификатлаштириш тизимида катнашувчи ва сертификатлаштириш тизими аозоси.

Сертификатлаштириш тизимидан фойдаланиш деханда сертификатлаштириш тизимининг қоидаларига мувофиқ ҳувоҳнома талабҳорига берилган сертификатлаштиришдан фойдаланиш имқонияти тушунилади.

Сертификатлаштириш тизимида катнашувчи деб ушбу тизимнинг қоидаларига биноан фаолият кўрсатадиган, лекин тизимни бошқариш имқониятига эҳа бўлмаган сертификатлаштириш идораси тушунилади.

Сертификатлаштириш тизими аозоси деханда ушбу тизимнинг қоидаларига биноан фаолият кўрсатадиган ва тизимни бошқаришда катнашадиган сертификатлаштириш идораси тушунилади.

Сертификатлаштириш икки хил бўлади: мажбурий ва ихтиёрий.

Ташки муҳитга, инсон саломатлиҳига таосир кўрсатувчи маҳсулотлар, албатта, мажбурий сертификатлаштиришга мансуб бўлади, қолган маҳсулотлар эса сертификатлаштирилиши ихтиёрийдир.

Мажбурий сертификатлаштириш деханда сертификатлаштириш ҳуқуқига эҳа бўлган идора томонидан маҳсулот, жараён, хизматнинг стандартлардаги мажбурий талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш тушунилади.

Ихтиёрий сертификатлаштириш деханда ишлаб чиқарувчи, бажарувчи, сотувчи, таоминловчи ёки истеомолчи талаби билан ихтиёрий равишда Утказиладиган сертификатлаштириш тушунилади.

2. Сертификатлаштиришнинг бозор иқтисодиётига Ўтишдаги аҳамияти

Сертификатлаштиришнинг бозор иктисодиётига Утишдахи аҳамиятини сертификатлаштиришнинг мақсад ва вазифалари як-кол акс эттиради, яъни сертификатлаштириш:

- одамларнинг ҳаёти, соҳлихи, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулки ҳамда атроф-муҳит учун хавфли бўлган маҳсулотлар реализация қилинишини назорат этиб бориш;

- маҳсулотларнинг жаҳон бозорида рақобат қила олишини таъминлаш;

- мамлакат корхоналари, қўшма корхоналар ва тадбиркорлар халқаро микёсдаги иктисодий, илмий-техникавий ҳамкорликда ва халқаро савдо-сотиқда иштирок этишлари учун шароит яратиш;

- истеомолчини тайёрловчининг (сотувчининг, ижрозининг) виждонсизлихидан ҳимоя қилиш;

- маҳсулот тайёрловчиси (сотувчиси, ижрозиси) таъкидлаган сифат қўрсаткичларини тасдиқлаш мақсадларида амалга оширилади.

Ушбу сертификатлаштиришнинг мақсадлари ва вазифаларидан қўриниб турибдики бозор иктисодиётига Утишда, жаҳон бозорида тегишли Урин эҳаллашда, халқаро савдо - сотиқларда иштирок этишда албатта маҳсулотларни сифат қўрсаткичлари, қолаверса сифат сертификатлаштирилиши муҳим аҳамият қасб этди.

Ҳозирги шароитда ташки мамлакатлар билан савдони, мамлакатлараро иктисодий алоқаларни, фан ва техникани ривожланиши учун ҳамда чиқарилаётган маҳсулотларни сифатини яхшилаш, уларнинг рақобатдошлик қобилиятини ошириш учун мунтазам равишда синовлардан Утқизиш эҳтиёжи ортиб бормоқда. Синовларни қўпинча **учинчи томон** деб аталувчи шахс ёки ташкилот амалга оширади. У қўриладиган масалада қатнашаётган томонлар одатда таъминловчининг (**биринчи томон**) ва харидорнинг (**иккинчи томон**) манфаатларини ҳимоя қилиб, муқлако мустақил равишда иш қўради.

Учинчи томон тарафидан қилинадиган сертификатлаштириш ишлаб чиқарувчиларнинг ишончига сазовор бўлмоқда ва шу сабабли бундай йўл қен қўлланилиб, салмоқли равишда тарқалмоқда.

3. Сертификатлаштириш омиллари ва тизимлари

Сертификатлаштириш соҳасидаги ишларни амалга оширишда қуйидаги асосий омиллар ҳал қилувчи Урин тутди:

- ташки ва ички бозордаги истеомолчининг манфаатларига мос қеладиغان маҳсулот учун мезонни тўғри танлаш;

- сертификатлаштириш ишларини Утқизишда ҳаққоният бўлиши шарт.

Ташки савдо ва халқаро иктисодий алоқалар нуктаи назаридан сертификатлаштириш фаолияти мустақил бўлиши алоҳида аҳамият қасб этади. Сертификатлаштиришни бошқарувчи идора стандартлаштириш идоралари ҳамда тижорат ташкилотлари ёки давлат муассасалари бўлиши мумкин. Улар ўзларининг синов Утқизиш лабораторияларига эҳа бўлиб, қуйидаги ишларни бажаради:

- технолоҳик жараёнларнинг турхунлигини таъминлаш;

- учинчи томон тарафидан бажариладиган сертификатлаштириш тизими ўз тарқибига маҳсулот синовларини олиши;

- якка олинадихан махсулот учун амалий ва иктисодий талабларха жавоб берувчи сертификатлаштириш тизимини аниклаш;
- сертификатлаштириш тартиб, усуллари ва ишлашини бошка сертификатлаштириш тизимлари билан таккослаш;
- буюм (мол) ёки махсулотларни сертификатлаштириш идораси томонидан хакикийлихи кУриб чикилханлихи ёки маокулланхан-лихини, тегишли марказларда ёки сертификатлаштириш лабораторияларида текширилханлихини исботловчи белхи (тамха) бўлиши, махсус белхи, этикеткалар, хужжат – сертификатлар ёки рУйхати бўйича тақдимномаси бўлиши керак.

Сертификатлаштириш турли шаклларда тус олиб, уни тайёрлаш ва Утказиш учун айрим вазифаларни бажарилиш тартиби Уз навбатида махсулот туриха, конунлар мажмуининх миллий хусусиятлариха ва бошка катор омилларха бошлик бўлади.

Сертификатлаштиришни тайёрлаш ва уни Утказиш асосий ишлари каториха:

- сертификатланувчи махсулотни танлаш;
- махсулотха сертификатлаштиришда белхиланадихан талабларни тавсифларини танлаш;
- сертификатлаштириш синовларини Утказиш;
- мувофиклик сертификатини бериш ва мувофиклик белхиси билан махсулотни белхилаш (тамхалаш)лар киради.

Сертификатлаштириш миллий тизимининх **меоёрий хужжатларида** сертификатлаштиришха тайёрхарлик кУриш ва уни Утказиш тартиблари аникланхан бўлиб, улар куйидахи боскичлардан иборат:

- сертификатлаштириш Утказишха талабнома бериш;
- декларация – талабнома бўйича қарор қабул қилиш;
- намуналарни белхилаш, ажратиб олиш ва синовларни Утказиш;
- қорхона ёки сифат тизимини сертификатлаштириш;
- олинхан натижаларни таҳлил қилиш ва мувофиклик сертификатини бериш лозимлихи хакида қарор қабул қилиш;
- мувофиклик сертификатини бериш ва сертификатлаштирилхан махсулотни Тизимлар Давлат РУйхатиха қиритиш;
- чет эл ёки халқаро идоралар томонидан берилхан мувофиклик сертификатини тан олиш;
- сертификатлаштирилхан махсулотнинг тавсифларини турхунлихи учун текширув назоратини амалха ошириш;
- сертификатлаштириш натижалари хакида маълумот тайёрлаш.

Сертификатлаштириш бўйича ИСО таркибидахи кУмита томонидан тайёрланхан хужжатда учинчи томон тарафидан амалха ошириладихан сертификатлаштиришни **саккизта схемаси** берилхан:

Биринчи схема. Бу схемада махсус тасдиқланхан синов ташкилотлар томонидан махсулот намуналарини турларини стандарт талаблариха мувофиклигини синовдан Утказиб намунани белхиланхан талабларха мувофиклихи тасдиқланади ҳолос.

Иккинчи схема. Бу схемада махсулотнинг намуна турларини махсус тасдиқланхан синов ташкилотларида синовдан Утказилиб, сУнхра унинг сифатини вақти-вақти билан назорат қилиб борилади.

Учинчи схема. Махсулот намуналари турлари махсус тасдиқланхан синов ташкилотларида Утказилади, сУнхра сотувчи ёки истеомолчиха юбормасдан туриб

вакти-вакти билан намуналарнинг текширувини назорат қилишга асосланади. Аҳарда стандартга мувофиқлиги тасдиқланса истеомолчиға жУнатилади.

Туртинчи схема. Махсулот намуналари худди 1-3 схемадахи каби синовдан Утказишга асосланиб, сУнҳра савдо шаҳобчасидахи ҳамда ишлаб чиқаришдан олинхан намуналарнинг текшириш назоратини вакти-вакти билан Утказиш орқали махсулотнинг сифати ҳисобға олинади.

Бешинчи схема. Худди тУртинчи схема каби ишлар олиб борилиб, яна корхонада чиқазиладихан махсулотнинг сифатини керакли даражада бўлишини ҳам назорат қилади.

Олтинчи схема. Фақат корхонадахи махсулотнинг сифатини таоминлаш билан тизимни баҳоланишини Утказишга мУлжалланхан.

Еттинчи схема. Махсулотнинг ҳар бир тайёрланхан тУдасидан синовларға танлаб олишга асосланхан. Танлаб олиш синовларининг натижалариха қараб тУдани ортиш учун қарор қабул қилиниши аниқланади.

Саккизинчи схема. Ҳар бир тайёрланхан айрим буюмнинг стандартлар талабиха мувофиқлиги синовлар Утказиб аниқланади. Бу схема бўйича сертификатлаштириш қимматбаҳо металлاردан ва улар қотишмаларидан тайёрланхан махсулотларға қУпроқ қУлланилади.

4. Ўзбекистон Республикасида сертификатлаштириш миллий тизимини яратилиши

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридахи Ўзбекистон Давлат стандартлаш, метролохия ва сертификация маркази «Ўздавстандарт» Ўзбекистон Республикасининг миллий сертификатлаштириш орханидир.

«Ўздавстандарт» қуйидахи масалаларни ҳал қилади:

- сертификатлаштириш соҳасида давлат сиёсатини амалға оширади, сертификатлаштириш Утказиш юзасидан умумий қоидаларни белхилайди, улар тУҳрисида расмий ахборотлар эолон қилиб боради;

- сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш дастурларининг лойиҳаларини ишлаб чиқади ҳамда уларни Ҳукумат муҳокамасиха тақдим этади;

- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан қелишхан ҳолда сертификатлаштиришнинг халқаро тизимлариха қУшилиш тУҳрисида қарорлар қабул қилади, шунингдек сертификалаштириш натижаларини Узаро эотироф этиш тУҳрисида битимлар тузади, сертификатлаштириш масалалари бўйича бошқа давлатлар билан Узаро муносабатларда ва халқаро ташкилотларда Ўзбекистон Республикаси номидан иш қУради;

- мажбурий равишда сертификатланадихан махсулотларнинг рУйхатини белхилайди;

- бир турдахи махсулотларни сертификатлаштириш орханларини ва синов лабораторияларини (марказларини) аккредитация қилади;

- сертификатланхан махсулотларнинг, аккредитация қилинхан сертификатлаштириш орханлари ва синов лабораторияларининг (марказларининг), экспертларнинг Давлат реестрини юритади;

- бир турдахи махсулотларни сертификатлаштиришга аккредитация қилинхан орханлар ва синов лабораториялари (марказлари) сертификатлаштириш қоидалариха

риоя этиши устидан ва сертификатланган махсулотлар устидан давлат текшируви ва назоратини амалга оширади;

- конун ҳужжатларининг нормалари бузилганлиги учун мувофиқлик сертификатлари ва мувофиқлик белгиларини бекор қилиш орханларининг аккредитация қилинганлик тўғрисидаги ҳувоҳномаларини бекор қилади, синов лабораторияларининг (марказларининг) фаолиятини тухатади;

«Ўздавстандарт» таркибида 26 та БУлим, сектор, лаборатория, хурухлар, вилоят марказлари, илмий-тадқиқот институти, “Эталон” ЎЗИЧБ ва “Стандартлар” ДУкони мижасамлашган.

«Ўздавстандарт» ҳа қарашли турли соҳа ва тармоқларни Ўз ичиҳа олҳан, бир ҳил номдаги БУлимлар ҳам бор. Буларҳа стандартлар ва махсулотни сертификатлаштириш бўйича давлат назорати ва Ўлчов воситаларини давлат қиёсловидан Ўтқизиш ва аттестатлаш соҳавий БУлимлари қиради.

Стандартлар ва махсулотни сертификатлаштириш бўйича давлат назорати соҳавий БУлимлар: охир саноат, машинасозлик, енҳил саноат, маҳаллий саноат ҳамда аҳросаноат комплекси доирасида Ўз фаолиятини амалга оширади.

Вазирлар Маҳкамаси қарори билан «Ўздавстандарт» вилоятларда марказларини тузиб уларнинг ишлариха ҳар тарафлама қУмак қУрсатмоқда.

«Ўздавстандарт» нинг илмий - услубий маркази этиб – ЎзТМТИ тайинланган.

ЎзТМТИ стандартлаштириш, метролоҳия ва сертификатлаштириш соҳаларида асосий илмий-методик база ҳисобланади ва белгиланган мақсадларни амалга ошириш учун у:

- стандартлаштириш, метролоҳия, сертификатлаштириш ва махсулот сифати соҳаларида ҳозирҳи ҳалқаро талабларҳа жавоб берадихан миллий илмий база яратади;

- стандартлаштириш, метролоҳия, сертификатлаштириш ва махсулот сифати миллий тизимларини яратишда уларнинг илмий ва услубий асосларини ишлаб чиқади;

- махсулотнинг рақобатбардошлиқ қобилиятини таоминлай-дихан, атроф-муҳитни ҳимоя қилишҳа, инсон соҳлиҳини сақлашҳа, меҳнат ҳавфсизлиҳини таоминлашҳа, мудофаа қобилиятини оширишҳа қаратилган ҳалқаро ҳужжатлар билан ўйхунлашадихан, ҳужжатлар ишлаб чиқади ва жорий этади;

- ўшбу соҳалардаги маъжуд ёки ўчрайдихан муаммоларни тад-қикот қилиш, давлат тилида меоёрий ҳужжатлар, маолумот-номалар, лухатлар яратади;

- юқори малақали илмий кадрлар тайёрлайди;

- ўшбу соҳаларҳа теҳишли илмий масалалари бўйича ҳалқаро, миллий ва минтақавий ташкилотлар билан ҳамқорликни амалга оширади;

- мутаҳассисларнинг малақасини оширади;

- сертификатлаштириш соҳасида ишлайдихан эксперт-аудитор-лар тайёрлайди ва бошқалар.

Институт ташкил қилинҳаниҳа қУп вақт Ўтмаҳанлиҳиҳа қарамай Республика ҳаётида қатта аҳамиятҳа эҳа БУладихан қатор ҳужжатлар яратди ва яратмоқда.

5. Махсулотларни мажбурий сертификатлаш. Сертификатлашнинг ҳуқуқий асослари.

Мажбурий сертификатлаштиришни Утказиш шартлариха куйи-дахилар киради.

Мажбурий сертификатлаштириш норматив хужжатларнинг талаблариха мувофик махсулот хусусиятини аниклаш учун уни синашни, сертификатланган махсулот устидан давлат текшируви ва назорати Урнатишни Уз ичиха олади.

Синовлар аккредитация килинган синов лабораториялари (марказлари) томонидан тегишли норматив хужжатларда белгиланган усулларда, бундай хужжатлар бўлмаган тақдирда эса тегишли сертификатлаштириш орханлари ишлаб чиққан усулларда амалга оширилади.

Мажбурий сертификатлаштириш ишлари учун аризачи қонун хужжатларида белгиланган тартибда ҳақ тўлайди.

Аризачи Уз махсулотини мажбурий сертификатлаштиришдан Утказишга сарфланган маблағлар суммаси шу махсулот таннархида қўшилади.

Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган, аммо мувофиклик сертификатига эга бўлмаган махсулотни **тарҳиб қилиш ман этилади.**

Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган махсулотлар қуйидаги ҳолларда:

- сертификатлаштиришга тақдим этилмаган бўлса;
- сертификатлаштириш талабларига мувофик эмаслиги сабабли сертификатлаштиришдан Утмаган бўлса;
- агар сертификатнинг амал қилиш муддати тухаган ёки унинг амал қилиши тўхтатиб қўйилган (бекор қилинган) бўлса, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида реализация қилиниши мумкин эмас.

Қонунга ҳилоф тарзда мувофиклик белгиси босилган махсулотларни **реализация қилиш ман этилади.**

Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган махсулотларни реализация қилувчи тайёрловчилар (тадбиркорлар):

- мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган махсулотларни сертификатлаштиришга тақдим этишлари;
- сертификатланган махсулотни сертификатлаш орханларининг ёки улар эитроф этган орханлар берган сертификат мавжуд бўлган тақдирдагина реализация қилишлари ва унинг норматив хужжат талабларига мос бўлишини таоминлашлари;
- сертификатланган махсулотни, башарти у норматив хужжат талабларига мувофик келмаса, шунингдек сертификатнинг амал қилиш муддати тухаган ёхуд унинг амал қилиши сертификатлаштириш орханларининг қарори билан тўхтатиб қўйилган ёки бекор қилинган бўлса, реализация қилишни тўхтатиб қўйишлари ёки тухатишлари;
- мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган махсулотни сертификатлаштирувчи ва сертификатланган махсулотни назорат қилувчи орханларнинг мансабдор шахслари Уз ваколатларини монеликсиз бажаришлари учун шароит яратишлари;
- сертификатланган махсулот ишлаб чиқаришнинг техникавий хужжатларига ёки технолохик жараёнига киритилган Ўзқартиришлар ҳақида сертификатлаштириш орханлари белгиланган тартибда хабардор этишлари;
- илова қилинган техник хужжатда махсулот мувофик қилиши лозим бўлган сертификатлаштириш тўғрисидаги маълумотларни ҳамда норматив хужжатларни

кУрсатишлари ва бу маолумотлар (харидор, буюртмачи) эотибориха етказилишини таоминлашлари шарт;

Конунни кУллаш билан бохлик бУлхан низолар суд томонидан Узбекистон Республикаси конун хужжатларида белхилаб кУйилхан тартибда караб чикилади.

Сертификатлаштириш орхани:

- мувофиклик сертификатини асоссиз ва конунха хилоф тарзда берханлик учун;
- аризачиха нисбатан конунха хилоф хатти – харакатлар килханлик учун;
- аризачининх тижорат сири хисобланхан маолумотларни ошкор этханлик учун жавобхар бУлади.

Аккредитация килинхан синов лабораторияси (маркази) сертификатлаштириш орханиха синовларнинх натижалари хакида нотУхри маолумот берханлик учун жавобхар бУлади.

Тайёрловчилар (тадбиркорлар) мажбурий сертификатлаштириш коидаларини **бузханлик учун жавобхардирлар.**

Тайёрловчилар (тадбиркорлар):

- махсулотларни мувофиклик сертификатисиз, шунинхдек конунха хилоф тарзда мувофиклик белхиси тамхаси босилхан махсулотни реализация килханлик учун;
- мувофиклик сертификати бУлмахан махсулотларни тархибот килханлихи учун;
- «Уздавстандарт» нинх ёки у ваколат берхан орханларнинх кУрсатмасиха биноан реализация килиш **тУхтатиб** ёки **такиклаб** кУйилхан махсулотларни реализация килханлик учун жавобхар бУладилар.

Назорат саволлари

1. «Махсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тУхрисида» хи Узбекистон Республикаси Конунини шархлаб беринх.

2. Сертификатлаштириш бУйича асосий атамаларни санаб шархлаб беринх.

3. Сертификатлаштиришнинх махсад ва вазифалари нималардан иборат?

4. Бозир иктисодиёти шароитида сертификатлаштириш ахамиятини кандай ифодалайсиз?

5. Сертификатлаштириш сохасидахи ишларни амалха оши-ришха кандай омиллар хал килувчи Урин тутати?

6. Сертификатлаштириш боскичларини санаб шархлаб беринх.

7. Сертификатлаштириш тизимида ИСО томонидан тайёрланхан хужжатха асосан учинчи томон кандай схемалар бУйича иш олиб боради?

8. Республикада сертификатлаштириш миллий тизимини тушунтириб беринх.

9. «Уздавстандарт» таркибий тузилишини изохлаб беринх.

10. Сертификатлаштириш миллий идораси кандай йУналишлар бУйича фаолият кУрсатади?

8-Мавзу: Сифат тизимлари ва сифат бошқаруви

1. Махсулот сифати ва унинг кўрсаткичлари.
2. Сифат тизимлари.
3. Махсулот сифатини бошқариш ва унинг усуллари.
4. Эксперт - аудиторлар.

Таянч сўз ва иборалар: махсулот, сифат, белхи, сифат кўрсаткичи, талаблар, сифат тизими, баҳолаш, босқичлар, усуллар, аралашхан, статик, бошқариш, меоёр, Улчов асбоблари, жараён, автоматлаштирилхан тизимлар, интизом, эксперт - аудитор, аттестатланхан шахс, муайян талаблар, маолумот, коида ва тартиблар.

1. Махсулот сифати ва унинг кўрсаткичлари

Махсулот деханда меҳнат фаолияти жараёнининх моддийлаштирилхан натижаси тушунилиб, у фойдали хоссаларха эҳа бўлади, аниқ ишлаб чиқариш жараёнларида олинали ва муайян жамоа ва шахсий тавсифли эҳтиёжларни қаноатлантириш учун мўлжалланади.

Махсулот сифати деханда, унинг вазифасиха биноан муайян эҳтиёжларни қаноатлантиришха яроқлилихини белхилайдихан хоссалар йиҳиндисиди тушунилади.

Махсулот белхисиди деханда махсулотнинг хар қандай хоссалари ва ҳолатларининх миқдорий ва сифат тавсифлари тушунилади.

Махсулотнинг сифат кўрсаткичиди деб махсулот сифатиха қирувчи битта ёки бир неча хоссанинх миқдорий тавсифиди, унинг яратилиши ва ишлатилиши ёки истеомолдахиди муайян шароитларда қўлланишининх қўринишиха айтилади.

Сифат кўрсаткичлари қуйидахиди асосий талабларха жавоб бериши лозим:

- турхунлик;
- ишлаб чиқариш самарадорлихини режали ошишиха ёрдам бериш;
- фан ва техника ютуқларини инобатха олиш;
- муайян вазифасиха қўра маолум эҳтиёжларини қондиришха лаёқатлихини йфодаловчиди махсулотнинг ҳамма хоссаларини тавсифлаш.

Сифат ҳам бошқа тушунчалар синхари Узининх тизимиха эҳадир.

2. Сифат тизимлари

Сифат тизимиди деханда, ташкилий тузилиши, масоулияти, иш тартибиди, жараёнлар, ресурслар йиҳиндисиди бўлиб, сифатнинг умумий бошқарувининх амалха оширилиши тушунилади.

Махсулот сифатининх даражасини баҳолаш деб белхиланхан махсулотнинг сифат кўрсаткичларининх қийматларини аниқлаш ва уларни асос бўлувчиди қийматлар билан таққослашни Ўз ичиха олувчиди ишларнинг йиҳиндисиха айтилади.

Махсулот сифатиха таосир этувчиди омилларни тўрт тоифаха бўлиш мумкин: техникавий, ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий.

Махсулот сифатини ташкил топиши, унинг ҳамма ҳаётий босқичларида – тадқиқот ва лойиҳалаш ишларида; ишлаб чиқаришда; муомалада; истеомолда ёки ишлатилишида намоён бўлади.

Сифатни хар томонлама Уз ичиha олуvчи, унинг hамма томон-ларини таоминловчи hамда махсулотнинг барча haётий боскичларини камраб олуvчи фаолият **сифат тизимларини** билдиради. Сифатли иш маркетинг (савдо-сотик) соҳасидан бошланиб, махсулотни ишлатилишидан ҳосил бўладиган чиқиндилардан фойдаланиш боскичи билан якунланади.

Сифат тизимларида **махсулот сифатини баҳолашнинг услубий асослариha**, айниқса, махсулотни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштиришда алоҳида талаб қўйилади:

- махсулотнинг истеомолдаги hамма ҳоссаларини комплекс таҳлил ва ҳолисона баҳоланиши, хавфсизлиги ва экологиклиги намоён бўлиш имконияти;

- келтирилган баҳоланишга асосланиб, истеҳсолчи томонидан махсулотнинг ишлатишдаги ва экологиклигидаги хавфдан hамда махсулот ва унинг сифатини нотўхри баҳоланиш хавфидан ижтимоий ҳимоя қилишга замин яратиш.

Махсулот сифатининг даражасини баҳолашда турли усуллардан фойдаланилади: Дифференциал, комплекс, аралашган ва статистик.

Дифференциал усул деб, махсулотнинг сифатини бирҳина қўрсаткичидан фойдаланишга асосланган махсулот сифатини баҳолаш усулига айтилади.

Комплекс усул деб махсулот сифатини комплекс қўрсаткичларини қўлланишига асосланган махсулот сифатини баҳолаш усулига аталади.

Аралашган усулда бир вақтнинг ичида hам бирҳина қўрсаткичидан, hам комплекс қўрсаткичларидан фойдаланиб махсулотнинг сифати баҳоланади.

Статистик усул билан махсулотнинг сифатини баҳолашда математик статистика усулларида фойдаланилади.

Махсулот сифатини олдиндан айтиб бериш деҳанда берилган вақтда ёки берилган вақт оралигида эришилиши мумкин бўлган махсулот сифати қўрсаткичларининг имконий қийматларини аниқланиши тушунилади.

Махсулот сифатини режалаштириш деҳанда махсулотни чиқазиш бўйича берилган вақт ичида ёки берилган вақт оралигида керакли сифат қўрсаткичларининг қийматлари билан асосланган топширикни белхилаш тушунилади.

3. Махсулот сифатини бошқариш ва унинг усуллари

Махсулот сифатини бир меоёрда бўлишини таоминлашда махсулот сифатини бошқариш алоҳида Урин эҳаллайди. Хар кандай бошқаришнинг моҳияти бошқариш қарорларини ишлаб чиқиш ва уни бошқарувчи объектда Уз таосирини амалга ошириш қўзда тутилади.

Махсулот сифатини бошқариш деҳанда махсулотни яратишда унинг керакли сифатини таоминлаш ва меоёрида бўлиб туриш мақсадида амалга ошириладиган ҳаракатлар тушунилади.

Махсулот сифати жараёнларнинг кандай ташкил этилганлигиha, уларни кандай меоёрда ишлашига, назорат – Улчов асбобларининг нақадар текис ишлашига ва шу жараёнларда ишлаётган ходимларнинг малакасига сўзсиз боҳлиқдир.

Бошқариш таосири бошқарилувчи жараёнларни амалдаги ҳолатини сақлаш ёки унга Узхартмалар қирғизишдан иборат.

Махсулот сифатини бошқариш тизими деханда бошқариш идоралари ва бошқарилувчи объектларнинг махсулот сифати бош-қаришида моддий техника ва ахборот воситалари ёрдамида Узаро бохланишнинг мажмуи тушунилади.

Шунинг учун бу тизим Узаро бохланган махсулот сифатини бошқаришни таоминлайдиган ташкилий, техникавий, иктисодий ва ижтимоий тадбирларнинг йиғиндиси сифатида кўзда тутилган бўлмоқлихи лозим. Бошқаришнинг асосий мақсади эса махсулот сифатини керакли даражага эриштирилиши таоминлаш ҳисобланади.

Махсулот сифатини бошқариш Узида қуйидаги бошқариш даврининг умумлашган элементларини мужассамлаштиради: олдиндан айтиб бериш ва режалаштириш; ишларни ташкил қилиш; Узаро мувофиқлаштириш ва тартибга солиш; фаол ҳаракатга келтириш ва раҳбатлантириш; назорат, ҳисоб-китоб ва таҳлил қилиш.

Махсулот сифатини ошириш тизимидаги бошқариш жараёнлари 2 хурухга бўлинади:

- 1) ишлаб чиқариш тизимини деярли юқори даражага Утқизиш;
- 2) ишлаб чиқариш тизимидаги турхунликни ушлаб туриш ва Узлаштирилган махсулот чиқаришни режалаштирувчи сифат даражасида таоминлаш.

Махсулот сифатини бошқариш жараёни бошқаришнинг умумий назариясига биноан қуйидаги ишлардан ташкил топади:

- бошқариш режасини ишлаб чиқиш;
- махсулот сифатини оширишни режалаштириш;
- махсулот сифатига таосир этувчи ҳар қандай объектнинг ҳолати ҳақида ахборотлар олиш ва таҳлил қилиш;
- сифатни бошқариш бўйича қарор қабул қилиш ва объектга тахсир этиш усулини тайёрлаш;
- таосир этадиган, бошқарувчи кўрсатмалар бериш;
- таосир этадиган, бошқарувчи кўрсатмалар бериш натижасида объектдаги сифатнинг ўзгариши ҳақидаги ахборотни олиш ва таҳлил қилиш.

Қатта қорхоналарда махсулот сифатини бошқариш соҳасида автоматлаштирилган тизимлар яратилган. ЭХМ ёрдамида меҳнат ва махсулот сифати ҳақидаги маълумотларга ҳамда меоёрий ҳужжатларнинг ҳисоб - китобига, махсулот ишлаб чиқаришдаги яроксизликни ҳисоб - китобига ва таҳлилига, махсулотни ишлатилишидаги ва бошқа босқичлардаги уни сифатини таҳлилига ишлов беради.

Махсулот ишлаб чиқарилишида, айниқса янги махсулот билан боҳлик бўлса, турли хил муаммолар пайдо бўлади, бу ва шунга ўхшаш муаммоларни тезкорлик билан ҳал қилишда махсулот сифатини бошқариш тизимлари ва уни бошқарувчи идоралари ҳал қилувчи вазифани бажаради.

Махсулот сифатини оширишда стандартлаштириш фаолиятнинг роли қаттадир, чунки ҳар қандай технолохик жараёнларни бир меоёрда ишлаши, уларни ҳар бир босқичида меоёрий ҳужжатларнинг бажарилишига қанчалик риоя қилиниши, жамоанинг меҳнат ва технолохик интизоми ҳал қилувчи рол ўйнайди.

4. Эксперт – аудиторлар

Сертификатлаштириш билан бохлик бУлхан фаолиятда фаол катнашувчи шахс бу эксперт-аудитордир. У одатда Сифат тизимларини, ишлаб чиқаришни ва махсулотни сертификатлаштиришда синов лабораторияларини аккредитлашда ва бошқа ишларда катнашиши мумкин.

Эксперт-аудитор деб, сертификатлаштириш соҳасида муассаса ва корхоналар фаолиятини баҳолаш ва назорат қилиш ҳуқуқига эҳа бУлхан аттестатланхан шахсҳа айтилади.

Эксперт-аудитор сифатида «Ўздавстандарт» томонидан белхиланхан тартибда аттестатланхан фан, саноат, маиший хизмат, институтлар ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари ҳам бУлиши мумкин.

Эксперт-аудитор қуйидахи вазифаларни бажаради:

- махсулот, жараён, хизматларни, Сифат тизимларини ва ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш;
- сертификатлаштирилхан махсулот, жараён ва хизматларнинг тавсифларини ҳамда сертификатлаштирилхан Сифат тизимларини ва ишлаб чиқаришнинг турхунлигини назорат қилиш;
- сертификатлаштириш бУйича аккредитлаш идоралари, синов лабораторияларини (марказларини) ва уларнинг фаолиятини назорат қилиш;
- сертификатлаштиришда тавсиялар бериш.

Эксперт-аудитор Ўз фаолиятини сертификатлаштириш миллий идораси, бир турдахи махсулотни сертификатлаштириш идоралари, Сифат тизимларини ва ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш доирасида амалҳа оширади.

Эксперт-аудитор муайян талабларҳа жавоб бериши лозим:

- тУлик олий маолумотли ва сертификатлаштириш соҳасида етарли билимҳа эҳа бУлиб, фаолияти сертификатлаштиришнинг маолум тури бУйича аттестатланхан бУлиши керак;
- олий Ўқув юртини тамомлаҳандан сУнх камида 5 йиллик амалий стажҳа эҳа бУлиши, шундан камида 3 йили стандартлаштириш, метролохия, синовлар, сифатни бошқариш ва таоминлаш соҳаларида ишлаҳан бУлиши керак.

Эксперт-аудитор чуқур билимли, тадбиркор бУлмохи лозим. У қуйидахи соҳалар бУйича билимларни мукамал эҳаллаҳан бУлиши шарт:

- Республика сертификатлаштириш миллий тизимининг қоида ва тартиблари;
- сертификатлаштириш Ўтқазиш бУйича билимлар ва меоёрий хужжатларни тушуниш;
- сертификатлаштириш ва аккредитлаш бУйича асосий ишлар мазмуни;
- сертификатлаштириш ва аккредитлаш бУйича иқтисодий ва ҳуқуқий асослари;
- мамлакат ичидахи ва чет эллардахи сертификатлаштириш ва аккредитлаш тажрибаси;
- стандартлаштириш, метролохия ва Сифат тизимларининг асослари;
- текширув Ўтқазиш ва сифатни бошқаришнинг статистик усуллари.

Эксперт-аудитор таҳлил қилиш, минтақавий асослаш, Ўзининг фикрини каттик ва асосланхан ҳолда химоя қилишлик, ижодий қобилиятҳа ва мураккаб вазиятда тУхри қарор қабул қилиш хусусиятлариха эҳа бУлиш ва ш.қ. бошқа фазилатларҳа эҳа бУлиши керак.

Назорат саволлари

1. Махсулот сифати ва сифат кУрсаткичларини тушунтириб беринх.
2. Сифат тизимларини шархлаб беринх.
3. Махсулот сифатини даражасини баҳолашда кандай усуллардан фойдаланилади?
4. Махсулот сифатини бошқариш тизими деханда нима тушунилади?
5. Махсулот сифатини бошқариш кандай умумлашхан элементларни мужассамлаштиради?
6. Бошқариш жараёни кандай хурухларха бУлинади?
7. Бошқариш жараёни кандай ишлардан ташкил топади?
8. Экспер - аудиторларнинг вазифалари нималардан иборат?
9. Эксперт - аудитор кандай талабларха жавоб бериши керак?
10. Эксперт - аудитор кандай сохалар бУйича мукамал билимларха эха бУлиши керак?

ФОЙДАЛАНИЛХАН АДАБИЁТЛАР

1. Метролохия тУхрисида Конун. Ўзбекистон Республикаси Конуни. 28 декабр, 1993 йил.
2. Стандартлаштириш тУхрисида Конун. Ўзбекистон Республикаси Конуни. 28 декабр, 1993 йил.
3. Махсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тУхрисида Конун. Ўзбекистон Республикаси Конуни. 28 декабр.1993 йил.
4. Улчашлар бирлигини таоминлаш давлат тизими. Метролохия. Атамалар ва таорифлар. ЎзРСТ 8.010-93.
5. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. ЎзРСТ 1.0-92.
6. П.Р.Исматуллаев, З.Т.Тўхтамуродов, А.Х.Абдуллаев, Р.А.Сайдазова. Стандартлаштириш, метролохия ва сертификатлаштиришха мукаддима. Укув кУлланмаси. Тошкент, ТДТУ, 1995.
7. Б.Э.Мухамедов. Метролохия, технолохик параметрларни Улчаш усуллари ва асбоблари. ОУЮ талабалари учун Укув кУлланмаси. Тошкент.: Укитувчи, 1991.
8. Котур В.И. и др. Электрические измерения и электроизмери-телхнке приборк. – М.: Энергоатомиздат, 1986.
9. Рудзит Я.А., Плуталов В.Н. Основк метролохии, точностх и надежностх в приборостроении: Учебное пособие. - М.: Машино-строение, 1991.
10. Ахроров Н. Улчовшунослик асослари ва электр Улчашларидан амалий ишлар: Укув кУлланма. – Т.: Ўзбекистон, 1994.

9-Мавзу: “Сертификация сифат кафолати”

Режа.

1. Сертификациялаш концепцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш системаси
3. Сертификациялаш системасининг асосий ҳужжатлари.

Ўзбекистон миллий сертификация тизими давлат микёсида амал киладиган сертификациялаш соҳасида уз тартиб ва бошқарув қоидаларига эга бўлган тизим.

Ўздавстандартнинг функциялари.

- ^ сертификациялаштириш соҳасида доимий сиёсатини амалга оширади;
- ^ сертификациялаш юзасидан умумий қоидаларни белгилайди. Улар тугрисида расмий ахборотлар бериб туради;
- ^ сертификациялаштириш тизимини такомиллаштириш дастурларини ҳамда уларни ҳукумат муҳокамасига тақдим этади;
- ^ сертификациялаштиришнинг халқаро тизимларга қушилиши тугрисида қарорлар қабул қилади;
- ^ сертификациялаш масалаларни бўйича бошқа давлатлар билан ўзаро муносабатларда ва халқаро ташкилотларда Ўзбекистон Республикаси номидан иш қуради.
- ^ мажбурий равишда сертификатладиган маҳсулотлар рўйхатини белгилайди;
- ^ сертификациялаштириш органларининг ва синов лабораторияларини акредитация қилади.
- ^ акредитация қилинган органлар ва синов лабораторияларини назорат қилиш.

Маҳсулотларни сертификациялаш маҳсулотларнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи фаолият.

Бир турдаги маҳсулотларнинг сертификациялаштириш тизими - Айни бир хил стандартлар ва қоидалар қўлланиладиган маҳсулотлар ишлар ва қоидалар ёки хизматларга таллуқли сертификацияларни тизими.

Синов лабораториясини аккредитация қилиш. Синов лабораториясини маҳсулот синовини ёки муаян синов турини амалга оширишга доир ваколатларнинг расмий эътирофи.

Сертификациялаш тугрисидаги гувоҳнома сертификациялаш тизими қоидаларига асосан тақдим этилган ҳужжат.

Гувоҳнома давогарлари- сертификациялаш идорасига тегишли гувоҳнома олишга интилувчи шахс ёки идора.

Мувофиқлик сертификати - бу белгиланган маҳсулот, жараён ёки хизматнинг маълум стандартига ёки бошқа бир меъёрий ҳужжатга мос келишини ётарли даражада баҳолай оладиган учинчи томондан қилинадиган тасдиқдир.

Мувофиқлик белгиси - ушбу жараён ёки хизмат маълум анкетага ёки бошқа меъёрий ҳужжатга мос келувчи ишонтирувчи сертификациялаштириш тизими қоидалари асосида берилган ёки ишлайдиган ва маълум тартибда ҳимоя қилинадиган белги.

Халқаро стандартлаш ташкилоти ISO / MEK деб юритилади. ISO - бу халқаро стандартлаш ташкилотидир (International Standardization Organization)/

МЕК (IEC) - Халқаро электротехника комитети (Международный Электротехнический Комитет). Барча электр маҳсулотлари учун меъёрий хужжатларга мос келишини нахорат қилади.

ХСТ 1947 йил ташкил этилган бўлиб 120та давлат аъзо. Ишчи органлари бош ассамблея, техник бошқарув бюроси, маоказий секретарият ва консултив комитетлар.

КАСКО - мувофиқликни тасдиқлаш бўйича комитет. Комитет синов бўйича кулланмаларини ишлаб чиқариш миллий ва регионал мувофиқликни тасдиқловчи тузилмалар билан узаро тан олиб ҳаракат қилади.

КОПОЛКОН - истеъмолчилар сфераси сиёсати бўйича комитет. Бу комитет вазифаси истеъмолчи ва уни таъминлаш билан боғлиқ бўлган масалаларни урганади.

ДЕВКО - ривожланиб келаётган давлатлар муаммолари бўйича комитет. Бунинг вазифаси ривожланаётган давлатларда стандартлар бўйича талабни урганиб чора-тадбирлар тавсия этиб ёрдам курсатади.

ИНФКО - ахборот бўйича комитет. ХГТ да ахборот билан таъминлаш бўйича иш олиб боради.

ISONET - ахборот тизими. WWW.ISO - интернет адреси.

ISO ишчи расмий тили - инглиз, француз, рус тили.

Бундан ташқари би қатор жаҳон стандартлаш ташкилотлари билан танишамиз.

EN - Европа нормаси.

PCT - Россия стандарти.

FN - Француз нормаси.

DIN - Немис индустриал нормаси.

ASTM - АШШ стандарти.

Европа стандартлаш ташкилоти **EN GEN \ GENELEG** - Европани нормаларини ишлаб чиқишда сертификациялаш бўйича Европа комитети. **ETSI** - сертификатлаш бўйича Европа институти.

СЕ - Европа ҳамжамиятининг мувофиқлик белгиси.

Европа ҳамжамиятида мувофиқликни баҳолаш схемаси.

^ Конун.

^ Деректива.

^ Стандарт.

^ Стандарт асосида мувофиқликни баҳолаш.

Европа ҳамжамиятида сифат бўйича Европа ташкилоти - ЕОК. Сифатни бошқариш бўйича Европа фонди ЕФУК Европа сифат платформасини ташкил этади. (ЕСП).

ЕОК + ЕФУК қ ЕСП.

Франция FN. Франция нормалари сертификация ташкилотлари учун асосий ташкилот ҳисобланиб, шу асосида назоратлар ўтказилади. Ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг 25-30%ти EN билан баҳоланади.

COSFRAK - ташкилоти. Бу аккредитация бўйича комитет. Давлат ҳисобидан маблағ билан таъминланади. Фаолияти мувофиқликни Европа директивалари, Енга

мувофиклигини баҳолаш ва сертификациялашда фойдаланишни назорат қилади. Ихтиёрий сертификация утказиш бўйича ҳам шуҚулланади.

AFNOR - ташкилоти. Стандартлаштириш бўйича Француз ассоцияси. Ташкилот вазифаси миллий стандартлаш ва сертификация билан шуҚулланади. Бозорда маҳсулот хавфсизлигини назорат қилади. Францияда ихтиёрий сертификациялаштириш 70%ни ташкил қилади.

Буюк Британия BN. UKAS - миллий стандартлаш уюшмаси.

NAGGB - сертификация бўйича ташкилотларни акредитлаш миллий кенгаши. **BIG** - Британия стандартлаш институти.

Германия DIN. DIN - Немис индустриал нормалари. Бу ташкилот Германияда стандартлаш бўйича асосий ташкилот ҳисоблаш маҳсулотлар учун меъёрий хужжатларни ишлаб чиқиш ва уларнинг таъминоти билан шуҚулланади.

SERTIKO - сертификатлаш ва сертификациялаш ташкилотларини акредитация қилиш бўйича иш олиб боради ҳамда Германияда ЕС стандартлаш бўйича фаолият кўрсатади.

Бозор иқтисодиёти даврида стандартлаштириш ва сертификациялаштириш маҳсулот сифатини ракобатардошлигини таъминлашда катта аҳамиятга эга. Маҳсулот жараён ёки хизмат ракобатардошлигини йўналишига ажратиш мумкин.

- ^ қайси бозорда қандай маҳсулот ишлаб чиқаришни билиши керак;
- ^ самарадорлиги, фойдалилиги жихатдан мавжуд шу турдаги маҳсулотлар билан таккосланади;
- ^ фойдаланиш пайтида тежамкорлик ва маҳсулот баҳоси билан боҚликлиги.

Шу учта берилган йўналишлар лойихалашда ҳисобга олинади ва маҳсулот ракобатардошлигини бошқариш мумкин бўлади. Шу қуйилган талабларнинг барчаси маҳсулотни лойихалаш ишлаб чиқариш ва фойдаланишда ягона қоидага бўйсунилишни тақозо қилади. Бундай умумий қоидаларни ишлаб чиқаришда давлат стандартлаш тизими бажаради.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаш бўйича асосий ташкилот давлат стандартлаш тизими (ДСТ) ҳисобланади ва вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги стандартлаш, сертификациялаш ва метролия маркази юқори ташкилот ҳисобланади ва “Ўздавстандарт” деб юритилади. ДСТ вазифаларидан бири маҳсулотлар ва хизматлар учун талабларни ишлаб чиқариш ва меъёрий хужжатлар билан таъминлашдир. Меъёрий хужжатларни ишлаб чиқишда сифат бўйича илмий текшириш институти мавжуд.

Меъёрий хужжат тоифалари.

- ^ Халқаро стандартлар. ЎС ISO\МЕК.
- ^ Минтақавий стандартлар. ЕС.
- ^ Ўзбекистон Республикаси стандартлари. (ГОСТ) Ўз РСТ.
- ^ Тармоқ стандарти. ОСТ.
- ^ Техник шартлар. ТУ.
- ^ Корхона стандарти.
- ^ Бошқа меъёрий хужжатлар.

Меъёрий хужжат турлари.

- ^ умумийлашган стандарт.
- ^ ташкилий услубият.
- ^ умумий техникавий.

- ^ махсулот учун стандартлар.
- ^ назорати усуллари учун стандартлар.
- ^ жараён, иш ва хизматлар учун стандартлар.

Меъёрий хужжатларга талаблар.

- ^ Махсулотнинг барча турлари, парметрлари ҳамда хусусиятлари назорат килиши ва назорат усулига мувофик булиши керак.
- ^ Конун томонидан урнатилган барча мажбурият талабалар катнашиши лозим.
- ^ Мажбурий талаблар таъкидлаб ажратиб курсатилиши керак.
- ^ Махсулот меъёрий хужжатида факат махсулотга булган талаб баён килинади. Технология курсатма бериш рухсат этилмайди.

Назорат саволлари :

1. Ўздавстандартнинг асосий функциялари нималардан иборат?
2. Мувофиклик сертификати ва мувофиклик белгиси тушунчаларини иктисодий мохияти нимадан иборат?
3. Халқаро стандартлаш ташкилотларига нималар киради?
4. Меъерий хужжатларга нималар киради?
5. Меъерий хужжатларга кандай талаблар куйилади?

10-Мавзу: “Сертификациялаш ишларини амалга ошириш тартиби”.

Режа:

1. Ишлаб чиқариш махсулотини сертификациялаш схемаси.
2. Сертификация бўйича органларни аккредитациялаш.
3. Махсулотни сертификациялашни ўтказиш тартиби.

Сертификациялаштириш тартиби қўйидаги асосий тадбирлар амалга оширишдан иборат.

- ^ Сертификация ўтказиш учун қарор ва ариза декларация бериш.
- ^ Сертификациялаштирилдиган махсулотлардан тажрибалар ўтказиш учун намуналар олиш. Меъёрий хужжатлар бўйича намуналар олиш ва миқдорини белгилаш.
- ^ Махсулот ёки ишлаб чиқарилган сертификациялаштириш схемасини танлаш.
- ^ Олинган натижаларни таҳлил қилиб мувофиклик сертификатини бериш туғрисида қарор қабул қилиш.
- ^ Давлат стандарти рўйхатидан махсулотни ўтказиб мувофиклик сертификатини бериш.
- ^ Халқаро сертификатларни ташкилотлари томонидан берилган мувофиклик сертификатларни тан олиш.
- ^ Сертификациядан ўтган махсулотни сифат курсатмаларини барқарорлигини назорат қилиш.
- ^ Сертификация натижаларининг ахбороти.
- ^ Норозилликларни қуриб чиқиш.

Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш тизимида махсулотни сертификациядан утказиш тартиби ва қоидалари.

Сертификация утказиш учун ана шу сертификациялашга тегишли ташкилотларга ариза декларация ва унга қўшимча ҳужжатлар жўнатилди. Қабул қилган ташкилот ҳужжатларни бир ой давомида қўриб чиқиб сертификациялашга доир талабларни мос қилиши тўғрисида қарор эълон қилинади ва қайси тартибда утказиш ва қим томонидан утказиши белгилайди.

Қўрилиш индустрияси соҳасида Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектураси (қўмита) ва қўрилиш қўмитаси. Табiiй ресурслардан фойдаланишни, ҳамда атроф-муҳитини муҳофаза қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатнинг муҳофаза қилиш қўмитаси. Тиббiiй мақсаддаги махсулотлар, тиббiiй техника ашёлари, дори-дармонлар соҳасида шунингдек импорт бўйича республикага қелириладиган махсулотларнинг Ўзбекистон Республикаси соққликни сақлаш вазирлиги амалга оширади.

Ушбу қўнунга мувофиқ давлат бошқарув органлари уз ваколатлари доирасидан стандартлар ва техник шартларнинг, шунингдек ушбу қўнунни қўмиталашга доир йуриқномалар ва изоклар ишлаб чиқарадилар, тасдиқлайдилар, қўйхатга оладилар ва нашр этадилар.

Ҳужалик фаолияти субъектлари стандартларнинг мажбурий талабларига стандартлашга таалукли бошқа қўнун, ҳужатларига риоя этиш устидан давлат назоратининг давлат бошқарув ташкилотлари, шунингдек бошқа махсус вақил қилинган ташкилотлар уз ваколатлари даражасида амалга оширадилар.

Давлат бошқарув органларига, Ўзбекистон Республикаси вазирлар маҳкамаси қўшидаги Уздавстандарт, ТТЛ, муҳофаза қилиш.

Ҳужалик фаолияти субъектлари-қорхона, ташкилот, жисмоний шахслар.

Стандартларнинг назорат қилиш бўйича давлат инспекторлари амалга оширадилар.

Давлат инспекторлари ҳуқуқлари - ҳужалик фаолият субъектининг хизмати ва ишлаб чиқариш биноларига машинасиз қириш.

- ҳужалик фаолияти субъектидан давлат назоратининг учун қерақли маълумот ва ҳужатларнинг олиш.

- давлат назоратини утказишда ҳужалик фаолияти субъектининг техника воситаларидан фойдаланиши ва мутахассисларнинг жалб этиши.

- махсултлар текшириши учун олинган намуналар синов учун қелтирилган қаражатлар ҳужалик фаолияти субъектинининг хисобидан олинади.

- ҳужалик фаолияти субъекти текширувдан бўйин тоблағанда махсулотнинг реализация қилишни ман қилиш.

1. Махсулотнинг барча турлари, параметрлари ҳамда хусусиятлари назорат қилиши лозим ва назорат усулига мувофиқ бўлиши қерақ.

2. Қўнун томонидан урнатилган барча мажбурият талабалар қатнашиши лозим.

3. Мажбурий талаблар таъқидлаб ажратиб қўрсатилиши қерақ.

4. Махсулот меъёрий ҳужжатида факат махсулотга бўлган талаб баён қилинади. Технолоғига қўрсатма бериш қўхсат этилмайди.

Мажбурий талаблар - бу қонун томонидан урнатилган булиб, сузсиз бажарилишига ва давлат назорати ташкилотлари томонидан назорат килиниши керак.

1. Инсон ҳаёти, соқлиги, мол-мулки учун махсулот хавфсизлиги.
2. Атроф-муҳит ҳимояси.
3. Ресурсларни сақлаш.
4. Узаро алмашинувига мос келиши.
5. Назорат усулларининг ягона булиши.
6. Маркировка.

Махсулот турига қараб, мажбурий талаблар қушилиши мумкин

Сертификациядан утиш учун ана шу сертификацияга тегишли ташкилотга ариза декларация ва унга қушимча ҳужжатлар жунатилади. Тегисли аризани қабул қилган ташкилот бир ой давомида ҳужжатларни қуриб чиқиб, сертификациялашга оид талабларга мос келиши тугрисида қарор эълон қилинади, қайси тартибда утиш ва қимлар томонидан утиш белгиланади.

Танланган намуналар (миллий сертификация тизими) МСТ аккредитланган синов лабораторияларида синовлардан утди. Лозим бўлса, сертификациялаштириш ташкилоти тажрибалар утиш учун услубий қурсатмалар ишлаб чиқаришни ташкил этади. Ижобий натижалар олинганда синов баённомаси мазкур махсулотни сертификациялаш ташкилотига ва бир нусхасини ариза берувчига жунатади. Ишлаб чиқариш ташкилоти томонидан махсулотни таркиби, тартиби узгарса, зудлик билан ахборот бериши керак.

Қабул қилинган сертификация системасига қура, сифат ёки ишлаб чиқаришни сертификация қилиш назарда тутилса, мувофиқлик сертификати берилгунга қадар РД Уз 00036.95 /-004-92. РД - бошқарув ҳужжати БХ.асосида мувофиқлик сертификати берилади.

Ишлаб чиқаришни сертификатлаш РД Уз51-015-92 меъёрий ҳужжатларга мувофиқ утказилади.

Сертификацияланувчи махсулот тажриба баённомасини олгач, сифат системаси сертификатини расмийлаштиради. Давлат руйхатидан утишди ва эгасига топширилади. Бу сертификатнинг муддати мазкур махсулотга талаблар белгиланган меъёрий ҳужжатларнинг муддатига мос равишда белгиланади. Лекин муддат 3 йилдан ошмаслиги керак.

Махсулотнинг таркиби ёки ишлаб чиқариш технологияси узларга унинг сифат қурғазмаларига таъсир этса, у ҳолда сертификациялаш ташкилотига зудлик билан ахборот бериши керак. Бу ташкилот уз навбатида тажриба воситаларига узгаришлар тавсия этади. Шунда ҳам талабларга мос келмаса, мувофиқлик сертификатини тухтатилади.

Мувофиқ белгиси - махсулотнинг товар ёнига қуйилади. Сертификатланган махсулотнинг сифат қурғазмаларини барқарорлигини текширув назорати шу махсулотни ишлаб чиқариш жараёнига сертификат берилган ташкилот томонидан махсус режа билан амалга оширилади. Керак бўлган ҳолларда бетараф мутахассисларни текширув назоратига жалб этиш мумкин. Текширув назорати натижаларига қура сертификатлаш ташкилоти мувофиқлик сертификати ёки мувофиқлик белгисини қуйидаги ҳолларда бекор қилиши ёки тухтатиб қилиши мумкин.

- меъёрий техник хужжатлардаги талаблар узгарса;
- махсулотнинг таркиби ва тузилиши узгарса;
- ташкилот ёки ишлаб чиқариш технологияси узгарса;
- сифатни таъминловчи система, технология, синаш услублари узгарса.

Текширув назорати томонидан аниқланган камчилик, етишмовчиликларни бартараф қилгунча қадар тадбирлар тузилиб, белгиси бериш тухтатилиб турилади.

Шу муддатда ахвол узгармаса, мувофиклик сертификати бекор қилинади. Бундан ташқари, сертификат бериш ёки мувофиклик белгисини қуйиши қуйидаги ҳолларда ҳам бекор қилинади.

- махсулотда аниқланган камчиликларни бартараф қилиб бўлмаса;
- ишлаб чиқарувчи узини молиявий мажбуриятларини бажармай қўйса;
- ишлаб чиқарувчи сертификатни вақтинча тухтатиб қўйгандан кейин чора-тадбирлар сертификатлаштирувчи муддатини узайтиргиси келмаса;
- махсулотни ишлаб чиқаришни тухтатган бўлса.

Сертификатлаш ташкилоти бу ҳақда расмий ахборот беради ва мазкур махсулот ишлаб чиқариш системасини давлат рўйхатидан чиқаради. Информатик таъминотни, сертификациялаш ташкилоти иштирокчилари билан ҳамкорликда амалга оширилади.

Ўздавстандарт бир турли махсулот сертификатлаш ташкилотларини ва мувофиклик сертификатини берилган махсулотларини давлат рўйхатидан ўтказди ва уларни матбуотда эълон қилади. Суровчи ташкилот ўз махсулотини реклама қилиш ҳуқуқига эга. Миллий сертификация тизимида пайдо бўлган норозиликлар меъёрий хужжатларда қўрсатилган тартибда ҳал қилинади.

Ишлаб чиқарилаётган махсулотнинг сифати ва унинг барқарор бўлишига қўфлат бериш мақсадида нафакат махсулотни сертификация қилиш, балки ишлаб чиқаришни ва сифат системаларини сертификациялаштиришни амалга оширади. Сертификациялаштиришнинг бундай тури бошқариш системаларини сертификация қилиш, бошқариш сифатини, ишлаб чиқариш ва техник жараёнларни назорат қилиш ҳисобига истеъмолчинини сифатли махсулот билан таъминлашга қўфлат беради.

Сифат системасини ва ишлаб чиқаришни сертификациялаштиришнинг мақсади:

- ^ Ички бозорни тегишли сифат даражасида бўлган махсулот технологик жараён ёки хизматлар билан таъминлаш.
- ^ Ўзбекистон Республикасининг экспорт имкониятларини кенглаш, ташқи бозорга сифатли махсулот бериш ва унинг сифат барқарорлигини таъминлаш, шуларга тегишли шарт-шароитлар яратиш ва қўфлат бериш.

Ишлаб чиқаришни сертификациялаштириш, бу сертификациялаштириш идораси ёки бошқа махсус ваколатга эга бўлган идора томонидан маълум махсулотни ишлаб чиқариш учун зарур ва етарли шароитлар мавжудлигини, унга тегишли бўлган меъёрий хужжатларда берилган талабларнинг барқарорлигини ва сертификациялашда назорат остига олинишини таъминлашнинг расмий тасдиқдир.

Сифат системаларини сертификациялаштириш, бу сифат тизимларининг халқаро ёки миллий стандарт талабларига мувофик келишини текшириш, баҳолаш ва сертификат бериш орқали тасдиклаш фаолиятидир.

Ишлаб чиқариш ва сифат системаларини текшириш ва баҳолаш объектлари куйидагилар булиши мумкин:

- сифатни яхшилаш ва бошқариш фаолияти;
- ишлаб чиқариш система тизими;
- маҳсулотнинг сифати.

Маҳсулотнинг сифати куйидаги ахборот манбаларига асосланиб баҳоланади.

- тайёр маҳсулотнинг топширилаётгандаги сифат кургазмалари;
- истеъмолчи томонидан сифатни текширган турли ташкилотлар томонидан берилган маҳсулотнинг сифат тўқрисидаги баённомаси; (синов лабораториялари)

Ишлаб чиқариш ва сифат системаларини сертификатлашда маҳсулот сифатини текшириш ва уларни тахлил килиш учун олдиндан режалаштирилган синовлар утказиш учун махсус лабораториялар булиши шарт эмас. Маҳсулотнинг сифатини тизимларини сертификатлаш 9000 серияли ИСО ХС лари буйича танланган модел талабаларига мувофик боскичма-боскич амалга оширилади ва баҳоланади.

Назорат саволлари :

1. Сертификациялаш тартиби кандай амалга оширилади?
2. Давлат инспекторларининг ҳуқуқлари нималардан иборат?
3. Кандай ҳолларда мувофиклик сертификати еки мувофиклик белгиси бекор килинади?
4. Сифат системаларини сертификациялаш боскичлари нималардан иборат?
5. Стандартлаштиришда ИСО сериясидаги халқаро стандартларни куланилиши.

11 - Мавзу: “Сифатни таъминлаш ва административ бошқариш соҳасидаги халқаро стандартлар”.

Режа.

- 1. Сифат системаси ва унинг ташкилотдаги жараенлар билан боқлиқлиги.**
- 2. Сифат системасида қўлланиладиган ҳолатлар.**
- 3. Сифат системасининг моделлари.**

Сифат системаси яратилиши цикли асосан учта боскичдан иборат бўлиб қуйидагиларни ўз ичига олади.

- ^ Сифатни таъминлаш;
- ^ Сифатни бошқариш;
- ^ Сифатни яхшилаш.

Сифатли маҳсулот цикли назарда тутган ҳар бир боскич тадбирлари системани бажариш мақсадида режаланган тадбирлар мажмуасини амалга оширишдан иборат.

Сифатни бошқариш кундалик тахлили ва услубларини бирлаштириш, одатда ёпик бошли схемасида, яъни сифат назорати ҳисоби, тахлили қарор қилиши ва уни бажаришдан иборат.

Сифатни яхшилаш. Маҳсулотни техник жиҳатдан ишлаб чиқариш жараёни, синаш услуби ва воситалари элементларини савиясини ошириш. Тукимачилик ва енгил саноат корхоналарида маҳсулот сифатли бўлишида ва унинг барқарорлигини таъминлашда технологияни такомиллаштириш, замонавий ускуналар ва хом-ашёдан, бор ресурслардан тўла ва тўқри оқилона фойдаланиш орқали қабул қилинган сифат системаси танланган.

Сертификатлаштириш схемаси (система) - мувофиқликни сертификатлашни утказишда учинчи томон фаолитининг таркиби ва кетма-кетлиги.

1980 йилда халқаро сертификатлаш кумитаси ИСО (сертико) томонидан ишлаб чиқилган ва “Сертификация принциплари, практика” номли расмий ҳужжатда сертификатлаштириш схемалари турлари келтирилган.

Сертификатлаш схемаларини танлаш ва унда назарда тутилган талабларни тўқри бажариш, маҳсулот ишлаб чиқариш жараёни ёки хизмат турларини амалга оширилишига кафолат бериши лозим.

Умумий ҳолда сертификациялаштириш 3 та асосий гуруҳ тадбирларини:

- ^ Маҳсулотни лаборатория синовидан ўтказиш;
- ^ Ишлаб чиқариш ёки сифат системаларини дастлабки текширувдан утказиш;
- ^ Ишлаб чиқариш ёки сифат системаларини кейинчалик текширув назоратидан ўтказишни амалга оширишни назарда тутати.

Қуйидаги турли сертификатлаштириш схемаларида умумлашган тадбирлар мавжуд бўлади.

Типли синовлар фақат айни вақтда ишлаб чиқаришган маълум маҳсулот тўқрисида маълумот беради, лекин маҳсулот сифатининг барқарорлигига кафолат бермайди. Аммо барча сифат системаларининг асоси ҳисобланади.

Баҳолаш - мувофиқлик сертификати берилгандан кейин сифат системаси текширув назорати.

Текшириш. Назоратлаш.

Корхоналарда маҳсулот сифатини бошқариш фаолиятини текширув назорати. Ажратилган намуналарни томонларга боқлик бўлмаган(лиги) синов лабораторияда синовдан ўтиш йули амалга оширилади.

Қуйидагилар сертификатлаштириш ташкилотлари бўлиши мумкин:

- ^ Ишлаб чиқариш уюшмалари.
- ^ Асосий истеъмолчи ёки истеъмолчилар гуруҳи.
- ^ Йирик савдо ташкилотлари.
- ^ Йирик савдо ташкилотлари станцияси бўйича миллий ташкилот.
- ^ Хусусий ташкилотлар.
- ^ Корхона ёки маҳсул синаш лабораториялари.
- ^ Синов жиҳозларини текшириб турувчи материаллар хизмати.

Ўз.РСТ.5.2. - 93 жорий этилган. Бу стандарт сертификатлаштириш идорасига Ўзбекистон Республикасининг миллий тизимининг ваколат идорасига зарур бўлган

талабларни белгилайди. Бу стандарт халқаро ИСО 8402 стандартига мувофик келади.

Сертификатлаштириш ташкилотига қўйилган талабалар:

- ^ Сертификатлаштириш ташкилоти мустакил бўлиши керак.
- ^ Сертификатлаш масалаларининг аниқ бажарилишини таъминловчи ташкилий тизим.
- ^ Сертификатлаштиришни утишга мувофик келувчи сифат тизими, маҳсулот ва синаш усуллари учун меъёрий ва техникавий хужжатларга мавжуд бўлиши керак.
- ^ Сертификация утиш ҳуқуқига эга бўлган акредитланган синов лабораторияси бўлиши керак.
- ^ Махсус тайёргарлик ва аттестациядан ўтган малакали ходимлар бўлиши керак.

Сертификатлаштириш миллий идораси Ўзбекистон Ўздавстандарт талабига биноан сертификатлаш соҳасидаги зарур хизматларни тегишли савияда намоиш эта билиши қобилияти.

Идора мустақиллигини таъминловчи зарурий шартлар:

- маъмурий мустақиллик;
- иқтисодий ва юридик жihatдан мустакил.

Қўйидагилар бўлмаслиги керак:

- сертификатлашган маҳсулотни етказиб берувчилар ёки прилатувчилар билан ижобий манфаатдорлик;
- сертификатлашган маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ёки лойиҳалашда хужалик фаолияти.

Сертификатлаштириш идорасининг сифат тизими бўлган талабалар:

- сертификациялаш идораси ҳақида низом;
- сифат буйча курсатмалар;
- ходимларни ўқитиш ва аттестациялаш;
- маҳсулот сифати ишлаб чиқариш тизимининг тартиби;
- хар бир ходимлар учун йурикнома;
- маҳсулотнинг тизимларини сертификатлаш учун экспорт аудиторлар рўйхати;
- мувофиклик сертификатларини рўйхатга олиш учун сертификатлаш натижаларини расмийлаштириш тартиби;
- сертификациялаштириш идораси ўз фаолиятини ўзи баҳолаш тартиби;
- сертификатлаштириш хужжатларини ҳисобга олиш ва сақлаш тартиби.

Ўзини-ўзи баҳолашда таҳлил қилинадиган объектлар:

- а) сертификатлаш идорасининг амалий фаолияти қабул қилинган сифат системаларига мос келиши;
- б) сертификатлаштириш учун қабул қилинган тартиблар;
- в) сертификатлаштириш натижалари ҳақидаги ҳисоботлар тўққисидаги маълумотлар;
- г) ходимлар малакаси тўққисида ҳисоботлар;
- д) сертификатлаштириш идорасининг фаолиятни сертификатлаш буйича миллий ташкилот томонидан текширув назорат ҳақида ҳулоса.

Сертификатлаштириш идорасининг тузилиши ва вазифалари.

Сертификатлаш идорасининг ташкилий тизими тегишли вазифалари бажарилишини таъминлаш керак. Сертификатлаш идораси ташкилий тизимини ишчиларни уз ичига олади:

Бошкарув кенгаши.

Ижро этувчи булинмалар.

Эксперт аудиторлар гурухи.

Бошкарув кенгаши ишчиларга маъсул.

-сертификатлаш идорасининг фаолиятини белгиловчи сиёсатини ишлаб чиқариш;
-ишлаб чиқилган сиёсатни олиб бориш буйича назорат килиш;
-сертификатлаш идорасининг молиявий фаолиятини назорат килиш;
-зурурат булганда махсулотнинг сифат ёки ишлаб чиқариш тизимларини сертификатлаш тизимида аник соха буйича фаолият курсатувчи булинмаларини тузиш;

- сертификатлаш буйича миллий мулокотда булиши;

- ижро этувчи булинмалар фаолиятини назорат этиш.

Сертификатлаштириш идораси махсулотлар жараёнлар ёки хизматлар сифат тизимлари ва ишлаб чиқариш буйича меъёрий тупламларга тўлик эга булиши керак. Яъни халқаро, давлатлараро Ўзбекистон Республикаси Кенгашининг Давлат ва чет эл мамлакатларининг миллий махсулотларга булган меъёрий талаблар, синов натижалари ва экспертизиянинг булиши керак:

Сертификатлаш идорасини аккредитлаш қуйидаги босқичлардан иборат:

-хужжатларни такдим этиш ва текшириш;

-аккредитлаш ташкилотларини текшириш комиссиясини тузиш;

-аккредитланаётган ташкилоти аттестация килиш;

-аттестация натижаларини куриб чиқиш;

-карор қабул килиш;

-руйхатдан утиш;

-аккредитлаш шаходатномасини бериш.

Аккредитлашга давогар ташкилот сертификатлаш ташкилотига қабул учун суровнома йуллайди. **Сертификатлаш миллий идораси ташкил килади ва қуйидаги босқичларни кузда тутати:**

-хужжатларни такдим этиш ва экспертиза килиш;

- ижобий булганда миллий идора суровчи ташкилотининг аттестация ишларини утиш лойиҳасини шартномасини йуллайди.

Шартномани имзолашда муддатлар белгилайди. Шартнома имзоланган сунг миллий идора комиссия тузади. **Комиссиянинг таркиби қуйидагича:**

-тизим эксперт айдиторлари;

-Уздавстандарт вакиллари;

-зарур булганда миллий текшириш ташкилотлари;

-ишлаб чиқарувчилар;

-истеъмолчилар исботи;

-табиатни муҳофаза килиш давлат кумитаси;

- Республика согликни саклаш вазирлиги ва бошка манфаатдор ташкилотларнинг мутахассислари.

Сертификатлаш идораларини аттестациялаш.

Аттестациялаш натижалари ижобий булса, сертификатлаш хақидаги низом тасдикланади. Лицензион келишув имзоланади. Аккредитлаш шаходатномаси расмийлаштирилади, руйхатга олинади, қайта руйхатга олинади. Шаходатноманинг таъсир муддати 3 йил.

Сертификациялашнинг меъёрий таъминоти. Ўзбекистон Республикаси Давлат стандартлаш системаси.

Бозор иктисодиёти даврида стандартлаштириш ва сертификациялаштириш маҳсулот сифатини рақобатбардошлилигини таъминлашда катта аҳамиятга эга. Маҳсулот жараён ёки хизмат рақобатбардошлилигини йўналишга ажратиш мумкин.

- қайси бозорда қандай маҳсулот ишлаб чиқаришни билиш керак;
- самарадорлиги, фойдалилиги жихатидан мавжуд шу турдаги маҳсулотлар билан таққосланади;
- фойдаланиш пайтида тежамкорлик ва маҳсулот баҳоси билан боғлиқлиги.

Шу учта берилган йўналишлар лойиҳалашда ҳисобга олинади ва маҳсулот рақобатбардошлилигини бошқариш мумкин бўлади. Шу қўйилган талабларнинг барчаси маҳсулотни лойиҳалаш ишлаб чиқариш ва фойдаланишда ягона қоидага бўйсунганини тақazo қилади. Бундай умумий қоидаларни ишлаб чиқаришда давлат стандартлаш тизими бажаради.

Ўзбекистон Республикасида стандартлаш бўйича асосий ташкилот давлат стандартлаш тизими (ДСТ) ҳисобланади ва вазирлар мақамаси музуридвги стандартлаш, сертификациялаш ва метролия маркази юқори ташкилот ҳисобланади ва «Ўздавстандарт» деб юритилади. ДСТ вазифаларидан бири маҳсулотлар ва хизматлар учун талабларни ишлаб чиқариш ва меъёрий ҳужжатлар билан таъминлашдир. Меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишда сифат бўйича илмий текшириш институти мавжуд.

Меъёрий ҳужжат тоифалари.

- Халқаро стандартлар. ISO/MEK
- Минтақавий стандартлар. EC.
- Ўзбекистон Республикаси стандартлари.(ГОСТ) Ўз РСТ.
- Тармок стандарти. ОСТ.
- Техник шартлар. ТУ.
- Корхона стандарти.
- Бошқа меъёрий ҳужжатлар.

Меъёрий ҳужжат турлари.

- умумийлашган стандарт.
- ташкилий услубият.
- умумий техникавий.
- маҳсулот учун стандартлар.
- назорати усуллари учун стандартлар.
- жараён, иш ва хизматлар учун стандартлар.

Меъёрий ҳужжатларга талаблар.

- Маҳсулотнинг барча турлари, параметрлари ҳамда хусусиятлари назорат қилиши лозим ва назорат усулига мувофиқ бўлиши керак.

- Конун томонидан урнатилган барча мажбурият талабалар катнашиши лозим.
- Мажбурий талаблар таъкидлаб ажратиб курсатилиши керак.
- Махсулот меъёрий хужжатида факат махсулотга булган талаб баён килинади. Технологияга курсатма бериш рухсат этилмайди.

Назорат саволлари :

1. Сифат системаси яратилиш циклининг асосий боскичлари нималардан иборат?
2. Махсулотни лаборатория синовидан утказиш деганда нима тушунилади?
3. Сертификатлаш ташкилотларга куйиладиган асосий талаблар нималардан иборат?
4. Сифат системасининг асосий моделларига нималар мисол бўла олади?
5. Сифатни таъминлашда хужжатлаштиришнинг ахамияти нимадан иборат?

12-Мавзу: Махсулотнинг ракобатбардошлигини ва сифатни таъминлашни ташкил этиш.

Режа.

1. ИСО 9000 сериясидаги стандартларига кўра сифатни таъминлаш системасининг асосий вазифалари.
2. Махсулотнинг ракобатбардошлигини таъминлашда сертификатциялашнинг ахамияти.
3. Сифатни таъминлашда сертификациялаш комитетларининг асосий вазифалари.

Республикамиз корхоналарининг юқори сифатли товарларга тўлиқ халқаро дунё бозорига кириб бориши фақатгина ракобатбардош махсулот ишлаб чиқариш билангина эмас, балки бир қатор мураккаб тўсиқларни енгиб ўтиш билан ҳам боқлиқдир. Шундай тўсиқлардан бири корхонани истеъмолчилар талабларини қондира оладиган ишончли партнёр сифатида танитиш масаласидир. Корхонани танитувчи асосий омиллардан бири - бу махсулот сифати системаларини сертификатида.

Ўозирги кунда чет эл савдо амалиёти борган сари махсулот сертификациясига ва сифат системаларига асосланмоқда. Чунки бу савдо келишувлари ва шартномаларини тузишнинг асосий шартидир.

Биринчидан, бу шарт хавфсиз, экологик тоза махсулотни харид қилиш билан боқлиқдир.

Иккинчидан, харидор узоқ муддат давомида катта партиялардаги махсулотнинг сифатини тасдиқловчи хужжатларга эга бўлишни ҳоҳлайди.

Учинчидан, кўрсатилган сертификатларнинг бўлиши бу махсулотларни сотиш соҳасини имкониятларини кенгайтиради.

Сифат сертификатлари - фирмани реклама қилишнинг эг яхши омилидир. Сертификат ишлаб чиқарган махсулотга истеъмолчининг ишончини таъминлайди. Шу билан бирга сифат системаларини тадбиқ этиш корхонада сифатсиз, яроқсиз махсулотларнинг ишлаб чиқарилишини ва сифатсиз махсулот ишлаб чиқарилиши билан боқлиқ бўлган сарф-харажатларнинг анча қисқаришига олиб келади.

1993 йил июлидан бошлаб мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш системаси жорий этилди.

Миллий сертификациялаш системасини тузишдан ва жорий этишдан асосий мақсад - мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш ва халқаро савдо самарадорлигини оширишдир. Бу вазифа сертификациялаш объектининг норматив-услубий ҳужжатларга мос келишини объектив баҳолаш ва шунинг асосида тегишли сертификат ва аттестатларнинг берилиши орқали амалга оширилади.

Сертификат системасининг объектлари қуйидагилардан иборат:

- маҳсулот, жараёнлар, хизматлар;
- ишлаб чиқариш, сифат системалари;
- текширув марказлари, лабораториялари;
- экспертлар.

Сертификациялаш Давлат системаси ИСО, ИСО/МЭК қонун-қоидалари, шу билан бирга EN4500 сериясидаги европа стандартларига асосланиб амалга оширилади.

Сертификациялашнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- интеграция - сертификациялашнинг бошқа системаларини қўшиб тадбиқ этиш принципи;
- сертификат системасидаги ихтиёрий юридий шахснинг, унинг барча иштирокчиларининг тенг ҳуқуқли бўлиш принципи;
- сертификат системасини ривожлантириш принципи.

Сертификат системаси қуйидаги функцияларнинг бажарилишини таъминлайди:

- сифат системаларини ва маҳсулотни сертификациялаш;
- сифат системаларини сертификациялаш ташкилотлари ҳамда маҳсулотни сертификациялаш ташкилотларини аккредитациялаш;
- синов лабораторияларини аккредитациялаш;
- экспертларни тайёрлаш ва аттестациядан ўтказишга тайёрлашда иштирок этиш;
- сифат, назорат қилиш ва сертификациялаш соҳаси мутахассисларининг малакасини оширишда иштирок этиш;
- корхоналарни сифат системаларини сертификациялашга тайёрлашда, шунингдек лабораторияларни аккредитациялашда услубий хизматлар ва маслаҳатлар бериш;
- информацион хизматни таъминлаш;
- синов натижалари, сертификатлар, аттестатлар ва мос келиш белгиларининг биргаликда тан олиншини таъминлаш;
- сертификат системаси чегарасида норматив ҳужжатларни ишлаб чиқариш ва такомиллаштириш;
- сертификат бўйича миллий ва халқаро ташкилотларнинг биргаликдаги фаолияти.

Давлат сертификат системасининг ташкилий структурасига қуйидагилар киради:

- сертификат бўйича бошқарув комитети;
- маҳсулот турларини сертификат техникавий комитетлари;
- сертификат ташкилотлари;
- синов лабораториялари, марказларини аккредитациялаш;
- аттестатдан ўтган экспертлар;
- сертификат системаси хизматларидан фойдаланувчи корхоналар ва ташкилотлар.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифати ва унинг барқарор булишига кафолат бериш мақсадида нафакат маҳсулотни сертификация қилиш, балки ишлаб

чикаришни ва сифат системаларини сертификациялаштиришни амалга оширади. Сертификациялаштиришнинг бундай тури бошқариш системаларини сертификация қилиш, бошқариш сифатини, ишлаб чикариш ва техник жараёнларни назорат қилиш ҳисобига истеъмолчини сифатли маҳсулот билан таъминлашга қафолат беради.

Сифат системасини ва ишлаб чикаришни сертификатлаштиришнинг мақсади:

- Ички бозорни тегишли сифат даражасида бўлган маҳсулот технологик жараён ёки хизматлар билан таъминлаш.
- Ўзбекистон Республикасининг экспорт имкониятларини кенглаш, ташқи бозорга сифатли маҳсулот бериш ва унинг сифат барқарорлигини таъминлаш, шуларга тегишли шарт-шароитлар яратиш ва қафолат бериш.

Ишлаб чикаришни сертификациялаштириш, бу сертификациялаштириш идораси ёки бошқа махсус ваколатга эга бўлган идора томонидан маълум маҳсулотни ишлаб чикариш учун зарур ва етарли шароитлар мавжудлигини, унга тегишли бўлган меъёрий ҳужжатларда берилган талабларнинг барқарорлигини ва сертификациялашда назорат остига олинишини таъминлашнинг расмий тасдиқдир.

Сифат системаларини сертификациялаштириш, бу сифат тизимларининг халқаро ёки миллий стандарт талабларига мувофиқ келишини текшириш, баҳолаш ва сертификат бериш орқали тасдиқлаш фаолиятидир.

Ишлаб чикариш ва сифат системаларини текшириш ва баҳолаш объектлари қуйидагилар бўлиши мумкин:

- сифатни яхшилаш ва бошқариш фаолияти;
- ишлаб чикариш система тизими;
- маҳсулотнинг сифати.

Маҳсулотнинг сифати қуйидаги ахборот манбаларига асосланиб баҳоланади.

- тайёр маҳсулотнинг топширилаётгандаги сифат кургазмалари;
- истеъмолчи томонидан сифатни текширган турли ташкилотлар томонидан берилган маҳсулотнинг сифат тугрисидаги баённомаси; (синов лабораториялари)

Ишлаб чикариш ва сифат системаларини сертификатлашда маҳсулот сифатини текшириш ва уларни таҳлил қилиш учун олдиндан режалаштирилган синовлар утқизиш учун махсус лабораториялар бўлиши шарт эмас. Маҳсулотнинг сифатини таъминлаш ва уни, бошқариш бўйича корхонанинг фаолияти ҳамда сифат тизимларини сертификатлаш 9000 серияли ИСО ХС лари бўйича танланган модел талабларига мувофиқ босқичма-босқич амалга оширилади ва баҳоланади.

9001 серияли ИСО ХС сифат системаси. Маҳсулот сифатини уни лойиҳалашда ишлаб чиқишда монтаж ва ишлатилиши пайтида таъминлаш модели.

9002 серияли ИСО ХС сифат системаси. Маҳсулот сифатини уни ишлаб чикариш ва монтаж пайтида таъминлаш модели.

9003 серияли ИСО ХС сифат системаси. Маҳсулот сифатини якуний назорат ва синов пайтида таъминлаш модели. Танланган сифат системаси маҳсулотни тулик босқичларини ўз ичига олиши керак.

9004 серияли ИСО ХС системага мувофиқ яратилиш цикли қуйидаги босқичлардан иборат:

- Бозорни урганиш, қидириш ва маркетинг.
- Техник талабларни лойиҳалаш ва ишлаб чиқиш.
- Маҳсулот яратиш.
- Моддий техника томондан тайёрлаш.

- Ишлаб чиқариш жараёнларини тайёрлаш.
- Ишлаб чиқариш.
- Махсулотни тахлаш ва саклаш.
- Сотиш ва тарқатиш.
- Синовлар утказиш.
- Монтаж ва фойдаланиш.
- Техник ёрдам ва таъмирлаш.
- Ишлатилиб булгандан кейин фойдаланиш.

Сертификатлаштириш тартиби қуйидаги асосий тадбирлар амалга оширишдан иборат.

- Сертификация утказиш учун қарор ва ариза декларация бериш.
- Сертификациялаштириладиган махсулотлардан тажрибалар утказиш учун намуналар олиш. Меъёрий ҳужжатлар бўйича намуналар олиш ва микдорини белгилаш.
- Махсулот ёки ишлаб чиқарилган сертификатлаштириш схемасини танлаш.
- Олинган натижаларни таҳлил қилиб мувофиқлик сертификатини бериш тугрисида қарор қабул қилиш.
- Давлат стандарти рўйхатидан махсулотни утказиб мувофиқлик сертификатини бериш.
- Халқаро сертификатлари ташкилотлари томонидан берилган мувофиқлик сертификатларини тан олиш.
- Сертификациядан ўтган махсулотни сифат курсатмаларини барқарорлигини назорат қилиш.
- Сертификация натижаларининг ахбороти.
- Норозиликларни қуриб чиқиш.

Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш тизимида махсулотни сертификациядан утказиш тартиби ва қоидалари.

Сертификация утказиш учун ана шу сертификациялашга тегишли ташкилотларга ариза декларация ва унга қўшимча ҳужжатлар жўнатилади. Қабул қилган ташкилот ҳужжатларни бир ой давомида қуриб чиқиб сертификациялашга доир талабларни мос қилиши тугрисида қарор эълон қилинади ва қайси тартибда утказиш ва қим томонидан утказишни белгилайди.

Қурилиш индустрияси соҳасида Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектураси (қўмита) ва қурилиш қўмитаси. Табiiй ресурслардан фойдаланишни, ҳамда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйинча Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатнинг муҳофаза қилиш қўмитаси. Тиббiiй мақсаддаги махсулотлар, тиббiiй техника ашёлари, дори-дармонлар соҳасида шунингдек импорт бўйинча республикага келтириладиган махсулотларнинг Ўзбекистон Республикаси соғлиқни саклаш вазирлиги амалга оширади.

Ўшбу қонунга мувофиқ давлат бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасидан стандартлар ва техник шартларнинг, шунингдек ўшбу қонунни қўмиталашга доир йуриқномалар ва изоклар ишлаб чиқарадилар, тасдиқлайдилар, рўйхатга оладилар ва нашр этадилар.

Ҳужалик фаолияти субъектлари стандартларнинг мажбурий талабларига стандартлашга таалукли бошқа қонун, ҳужжатларига риоя этиш устидан давлат

назоратининг давлат бошқарув ташкилотлари, шунингдек бошқа махсус вакил килинган ташкилотлар уз ваколатлари даражасида амалга оширадилар.

Давлат бошқарув органларига, Ўзбекистон Республикаси вазирлар маҳкамаси ёшидаги Уздавстандарт, ТТЛ муҳофаза қилиш.

Хужалик фаолияти субъектлари-корхона, ташкилот, жисмоний шахслар.

Стандартларнинг назорат қилиш бўйича давлат инспекторлари амалга оширадилар.

Давлат инспекторлари ҳуқуқлари –хужалик фаолияти субъектининг хизмати ва ишлаб чиқариш биноларига машинасиз кириш.

-хужалик фаолияти субъектидан давлат назоратининг ўтиш учун керакли маълумот ва ҳужатларнинг олиш.

-давлат назоратини ўтказишда хужалик фаолияти субъектининг техника воситаларидан фойдаланиши ва мутахассисларнинг жалб этиши .

-махсулотлар текшириши учун олинган намуналар синов учун келтирилган харажатлар хужалик фаолияти субъектинининг ҳисобидан олинади.

-хужалик фаолияти субъекти текширувдан бўйин тоблаганда махсулотнинг реализация қилишни ман қилиш.

1. Махсулотнинг барча турлари, параметрлари ҳамда хусусиятлари назорат қилиши лозим ва назорат усулига мувофиқ бўлиши керак.

2. Қонун томонидан ўрнатилган барча мажбурий талабалар қатнашиши лозим.

3. Мажбурий талаблар таъкидлаб ажратиб қурсатилиши керак.

4. Махсулот меъёрий ҳужжатида факат махсулотга бўлган талаб баён қилинади. Технологияга қўрсатма бериш рўхсат этилмайди.

Мажбурий талаблар – бу қонун томонидан ўрнатилган бўлиб, сузсиз бажарилишига ва давлат назорати ташкилотлари томонидан назорат қилиниши керак.

1. Инсон ҳаёти, соғлиғи, мол-мулки учун махсулот хавфсизлиғи.
2. Атроф-муҳит ҳимояси.
3. Ресурсларни сақлаш.
4. Ўзаро алмашинувиға мос қелиши.
5. Назорат усуллариининг ягона бўлиши.
6. Маркировка.

Махсулот туриға қараб, мажбурий талаблар қўшилиши мумкин.

Назорат саволлари :

1. Махсулот сифатини сертификациялаш давлат системасининг асосий вазифалари нималардан иборат?
2. Сертификациялаш системасининг объектлари.
3. Сертификациялаш системасининг ташкилий структурасига нималар қиради?
4. Сертификациялаш бўйича бошқарув қомететининг асосий функциялари нималардан иборат?

13-Мавзу: “Ишлаб чиқариш системаларининг рақобатбардошлиғи”

Режа:

- 1. Сифатни таъминлашда ташкилотларнинг мажбуриятлари ва асосий вазифалари.**
- 2. Сифат системаси ва унинг ташкилий жараёнлар билан боқлиқлиги**
- 3. Сифатни таъминлашнинг асосий концепциялари.**

Саноат, савдо еки давлат ташкилотлари халқ истеъмоли талабларини кондираладиган махсулотлари етказиб берадилар. Жаҳон бозори микесидаги рақобат махсулот сифатига нисбатан бўлган талабларни қучайтирлимоқда. Ўз ташкилотларининг иқтисодий мавқеини сақлаш ҳамда рақобатбардош бўлиш учун таъминотчилар янада самарадорлиги ва рентабеллиги системалари қўллашлари лозим. Бундай системалар махсулот сифатини доимий ошириб боришга, истеъмолчиларнинг талабининг янада тулароқ кондиратишга қаратиладилар. Истеъмолчиларнинг талаблари қўпунча техник шароитларга қиради, лекин техник шароитлари таъминот системасида қамчиликлар бўлади.

ИСО 9000 сериядаги халқаро стандартлар ишлаб чиқариш, иқтисодий соҳасида қенг қўлланадиган сифат системалари унинг стандартлари жорий этишга асос бўлди.

Сифатни административ бошқариш асосий вазифаларга сифатни доимий ошириб бориш мақсадида жараён ва системалари такомиллаштириш

ИСО 9000 сериядаги халқаро стандартлари сифати административ бошқариш ва сифати таъминлашда умумий шароитлари бошқариш таъминлайди. Бу стандартлар сифат системасига қандай элементларини сифат системасига қандай элементларини қиритилиши лозимлигини қўрсатади. Ягона сифат системаларининг жорий этилиши бу стандартлар жорий этишни энг асосий мақсад эмасдир.

Сифат ва жараёнлар, ташкилотлар махсулот ва жараёнлар, ташкилотларни махсус услублари, махсус мақсадлар ва вазифалар албатта таъсир қўрсатади.

Хар бир ташкилот :

1. Махсулот сифатига нисбий қўйим шартлари таъминлаш мақсадида махсулот сифатини такомиллаштириш сифатларини яхшилашга эришиш ва таъминлаш.
2. Ўз ишчиларни сифатининг яхшилаш (барча истеъмолчилар ва манфаатдор шахслари талабаларининг кондиратиш мақсадида)
3. Бошқарув маъмуриятини ва бошқа хизматчиларни махсулот сифатига бошқа хизматчиларни махсулот сифатига нисбий шароитларни бақарилаётгани ва сифатни яхшиланиб борилаётган ишончи таъминлаш.
4. Истеъмолчилар ва бошқа манфаатдор махсулотни махсулот сифатига нисбий қўйиш шартлари бақарилаётгани ва бақарилишига ишончини таъминлаш.

Махсулот сифати аспектлари

Халқаро стандартлари махсулот сифатининг қўйидаги 4 аспектини фарқ қилади :

1. Истеъмолчиларнинг эҳтиёжларига қараб махсулот сифати.
1-аспект - махсулот бозор имқониятлари ва шартларига жавоб бериши мақсадида модернизациялаш қайта ишлаб бериш сифати
- 2 - аспект - мохиятга бозорга имқониятлари ва шартларга жавоб бериш. Ҳамда махсулотни истеъмолчилари ва бошқа манфаатдор шахсларига истеъмол қийматига эга бўлиш хосса-хусусиятларининг берилиш сифати.

Бундан ташкари конструкциясига кура сифати - бу конструкцияларининг махсулотлари ишлаб чиқаришни узгарувчан шароитларида ва кулланишда махсулот ишлатилишининг узлуксизсизлигини хусусиятидир.

3. Конструкцияга мос келишга кура сифати.

3-аспект - доимий равишда конструкцияга мос келишини саклаб туриши лойихада курсатиш сифат белгирига мос келиши хисобига истеъмолчилар ва бошқа шахслар учун истеъмол кийматига эга булишидир.

4. Махсулот техник хизмат курсатишга кура сифати.

4-аспект - махсулотнинг хизмат курсатиш муддати давомида уз истеъмол кийматини йукотилмаслиги хисобига истеъмолчилар ва бошқа кизикувчи шахси учун истеъмол кийматига эга булиши.

ИСО 9000 сериясидаги халқаро стандартларнинг асосий максоди махсулот сифатининг юқорида санаб утиши 4 та аспекти шароитлари берилган.

Тайер махсулотга тегили мулохазалар куриб чиқишда халқаро стандарт таъминотчиликни ташкилотни бошқариш системаслари 1 катор омилларига истеъмолчининг эътиборини қаратади.

а) таъминотчининг бозордаги стратегияси ва мавқеига.

Агар таъминотчи бозорда мутаъдил, ижобий мавқеига эга бўлса, ёки шундай мавқеига эга булишга ҳаракат қилаётган бўлса, истеъмолчи таъминотчининг таклифларини юқори баҳолайди.

б) Таъминотчининг молиявий фаолиятидаги стратегияси ва мавқеи.

Агар таъминотчи молиявий соҳада юқори мавқеига эга бўлса ёки шундай мавқеига эришишга ҳаракат қилаётган бўлса, истеъмолчи таъминотчининг таклифларини юқори баҳолайди.

в) Истеъмолчининг меҳнат ресурслари соҳасидаги стратегияси ва мавқеи.

Агар таъминотчи мутаъдил уз ишчи хизматчиларини малакасини ошириш стратегиясини амалга ошираётган бўлса, истеъмолчи таъминотчининг таклифларини юқори баҳолайди.

Бу қушимча омиллар таъминотчи ташкилотларини бошқариш системаси учун ягона ташкилот сифатида жуда муҳимдир.

Сифат системаси ва унинг ташкилотлар жараёнлари соҳаси билан боқиликлиги.

ИСО 9000 сериясидаги халқаро стандартлар ҳар қандай иш жараёнлар ердамида бажарилишига асосланганлир. Ҳар бир жараён бошлангич кириш омилларига эга бўлади. Ҳар қандай жараёнда қушимча киймат яратилиши билан, чиқиш омиллари - яъни якуний натижаларга эришилади.

Ҳар бир жараёнда маълум миқдорда меҳнат ресурслари ёки бошқа ресурслар ҳам иштирок этадилар. Эришилган натижа масалан, ҳисоб-фактура, компьютер дастури ёки банк хизмати ёки ишлаб чиқарилган махсулот булиши мумкин.

Сифатни административ бошқариш корхонада жараёнларни бошқариш ердамида амалга оширилади.

Жараёнларни бошқариш икки хил қуринишга эга:

1. Махсулот ва маълумотлар чегарасида жараённинг структурасини ва фаолиятини бошқариш.

2. Структура ичидаги жойлашган махсулотлар ва маълумотлар сифатини бошқариш.

Хар бир ташкилот кушимча киймат яратиш мақсадида уз иш фаолиятини олиб боради. Иш фаолияти кузланган мақсадга етишга қаратилган ҳолда амалга оширилади.

Таъсис этишда жуда қулай операциялар амалга оширилади. Буларга ташкил этиш, лойихалаштириш, технологик жараёнларни бошқариш, маркетинг, уқитиш, ургатиш, меҳнат ресурсларини бошқариш, стратегик режалаштириш, таъминлаш, ҳисоб-ҳисобларини қўйиш, техник хизмат қўрсатиш каби жараёнлар қиради.

Қўпчилик ташкилотларнинг мураккаб структурага эга бўлиши назарда тутилса, асосий жараёнларни ажратиш, уларни соддалаштириш, шунингдек сифатни административ бошқаришга боғлиқ ҳолда жараёнларни бошқариш муҳим аҳамиятга эгадир.

Хар бир ташкилот уз жараёнлари соҳасини - аниқлаб олиши ва уни бошқаришни йўлга қўйиши лозим. Ташкилот жараёнлар соҳаси орқали уз маҳсулотининг доимий сифати даражасини таъминлайди, уни такомиллаштиради. Бу эса ИСО 9000 сериясидаги стандартларнинг асоси ҳисобланади. Жараёнлар мунтазам равишда таҳлил қилиниши ва такомиллаштирилиб борилиши лозим.

Сифат системасини бир қатор элементларидан ташкил топган деб қараш мумкин. Сифат системаси функциялар рамақсида амалга ошувчи жараёнлар орқали иш олиб боради. Сифат системаси самарали бўлиши учун бу жараёнлар ва улар билан боғлиқ бўлган мажбуриятлар, ишлар маълум кетма-кетлиқда амалга оширилиши лозим.

Назорат саволлари :

1. Сифатни таъминлашда ташкилотларни мажбуриятларига нималар қиради?
2. Сифат системасига ҳамда маҳсулотга нисбатан қўйилган шартлар орасидаги фарқ нимадан иборат?
3. Маҳсулот сифатини асосий аспектлари нималардан иборат?
4. Таъминотчи ташкилотни бошқариш системасининг асосий омиллари нималар?
5. Сифат системаси ва унинг ташкилотлар жараёнлари соҳаси билан қандай боғлиқлиги бор?

14-Мавзу: “Рақобатбардошлик ва сифатни узлуксиз яхшилаш”

Режа:

1. Сифат бўйича қўрхоналарнинг сиесати. Сифат бўйича қўрхоналар сиесатини амалга оширишнинг мазмуни, асосий вазифалари.
2. Сифат системасини яратиш ва жорий этишда бошқарувнинг мажбуриятлари ва вазифалари
3. Маҳсулот сифатини оширининг мақсадга йўналтирилган илмий техникавий дастури

ИСО 9000 сериясидаги халқаро стандартда қўрсатиб утилганидек “Юқори бошқарув звеноси маҳсулот сифати бўйича сиесат юргизишнинг мажбуриятини ҳам уз бўйнига олади”.

Сифатни административ бошқариш уз ичига бошқаришнинг барча функцияларини олади, яъни сифатни режалаштириш, сифатни бошқариш, сифат системаси доирасида махсулот сифатини таъминлаш ва яхшилаш.

Ташкилот рағбарияти махсулот сифати буйича сиёсатни хужаллаштриб, куйидагиларни аниқлайдилар:

- ишлаб чиқарилган махсулотнинг сифатининг даражаси;
- сифатни таъминлаш буйича ишларни ташкил этиш;
- сифат соҳасида мақсадга эришиш йулларини танлаш;
- корхона ва ташкилотларда сифат сиёсатини амалга оширишда жавобгар шахсларни малакасини ошириш.

Корхона рағбарияти махсулот сифатини яхшилаш сиёсатининг тушунарли булишини, ҳаётга татбиқ этилишини, хужжатлаштирилган булишини таъминлаши зарур.

Сифат соҳасида умумий сиёсатни ишлаб чиқанда рағбарият асосий мақсад, вазифаларни, яъни ишлатилиш мақсадларига мос келиши, эксплуатацион характеристика тавсифи, ҳавфсизлиги, ишончилиги каби курсаткичларига жавоб бериши лозимлигини аниқлаши зарур.

Сифат соҳасида сиёсатни амалга ошириш биринчи уринда амалга оширилиши зарур булган масалаларни аниқлашнинг такозо этади.

Уларга куйидагилар киради:

- Истеъмолчи ва буюртмачиларнинг махсулот сифатига нисбатан талабларини доимий равишда қаноатлантириш;
- Социал эҳтиёжларни ҳисобга олиш ва ташки муҳитни ҳимоя қилишнинг зарурияти;
- Махсулотни истеъмол қилингандаги еки хизмат курсатилгандаги самарадорлик;

Рағбарият сифат соҳасидаги 1 ламчи вазифаларни узгартириб, шакллантириб бориши зарур. Бунга мисол қилиб куйидагиларни келтириш мумкин:

Сифатни умумий бошқаришнинг асосий йуналишлари

- сифат соҳасида сиёсатнинг шаклланиши;
- корхонада сифат системасини ишлаб чиқишни ташкил этиш;
- сифат масалалари буйича ҳал этувчи қучга эга булиши ва жавобгар булишнинг узаро алоқадорлигини аниқлаш;
- сифат системасининг самарали фаолият олиб бориши учун зарур ресурсларининг ажратилиши;
- сифат дастурини ишлаб чиқишни ташкил этиш;
- корхона персоналини уқитишни ташкил этиш;
- махсулот сифатини таъминлаш усуллари;
- сифат системаси фаолиятинининг самарадорлигининг тахлили;
- сифат системасини такомиллаштиришни ташкил этиш;
- корхона булинмаларини фаолиятига боғлиқ булмаган ишлаб чиқариш махсулот сифатининг баҳолаш.

Корхонанинг сифат соҳасидаги сиёсати асосий масалалари:

- махсулот сифатини ошириш йулм корхонанинг иқтисодий ҳолатини яхшилаш;
- махсулотнинг реал қилишда янги бозорнинг эгаллаш, учун қенгайтиришни махсулот сифатининг яхшилаш орқали амалга ошириш;

- махсулотнинг техникавий даражасининг етакчи корхона ва фирмаларнинг даражасига етказиш;
 - демографик гуруҳлар ва регионлар истеъмолчиларни талабларини каноатлантиришга йуналтириш;
 - Янги махсулот турларини узлаштириш;
 - махсулот сифатига кафолот муддатини узайтириш.
- Корхоналарда махсулотнинг дефектлилиқ даражасини кискартиришга қаратилган ишларнинг бирламчи масалаларининг тавсифи.*
- Дефектлар, уларнинг келиб чиқиш манбалари тугрисидаги маълумотларни туплаш ва таҳлил қилиш сиесатини ташкил этиш;
 - Дефектлилиқнинг хақиқий даражасини аниқлаш ва таҳлил қилиш;
 - Дефект ва брак махсулотлар ишлаб чиқарилгандан қурилган зараларнинг ҳисобот ҳужжатларини ишлаб чиқиш;
 - Дефектлилиқнинг пасайтиришнинг иқтисодий статистик усуллари ишлаб чиқиш;
 - конструкторлик ва технологик ҳужжатларни ишлаб чиқишни реал имкониятларига жавоб бериш даражасини қайта қуриб чиқиш;
 - корхона территорияси чегарасида дефектлилиқ даражасини пасайтиришнинг марказлашган дастурини ишлаб чиқиш;
 - сифатни бошқаришнинг статистик методларини кенг жорий этиш.

Назорат саволлари :

1. Сифат системасини яратиш ва жорий этишни бошқаришнинг асосий вазифалари.
2. Сифат бўйича корхонанинг сиесати.
3. Сифатни умумий бошқаришни асосий йуналишлари нималардан иборат?
4. Корхонанинг сифат соҳасидаги сиесатининг асосий масалалари нималардан иборат?
5. Корхонада махсулотнинг дефектлилиги даражасини кискартиришга қаратилган ишларни бирламчи масалаларининг тавсифи нимадан иборат?

15-Мавзу: “Ўзбекистон Республикаси давлат стандартлаш системаси”.

Режа:

- 1. Ўзбекистон Республикаси Давлат стандартлаш системаси.**
- 2. Стандартлаштириш органлари ва хизматлари.**
- 3. Халқаро стандартларнинг қўлланилиши.**

РСТ 5.5. - 92. Стандартга асосан лабораториянинг техник жихатдан мувофиқлиги, ишлаб чиқаришдаги ва истеъмолчиларга боққлик эмаслиги яъни мустақиллигини тасдиқлаш.

Лабораториянинг маълум турдаги махсулотларини синовдан утишдаги ёки аниқ синовларни тегишли стандартлар ёки бошқа меъёрий хужжат талабларига мувофиқ амалга ошира олишни тан олиш демакдир. Лабораторияни аккредитлашдаги тармокнинг тери ва мулкнинг макомига боқлик эмас. Факат техникавий лаёқати буйича аккредитланган лабораториялар сертификатлашли ташкилотининг бир турли махсулотларини сертификатлаш учун синовлардан утишга рухсат этилади. Синов лабораторияларини аккредитлаш ва текширув назоратлар учун харажатлар лицензион келишув асосида суровчи томонидан кондирилади.

Лабораторияни аккредитлаш мезони.

Аккредитлашга давогар синов лабораторияси махсулотни синашга суровчи томонга боғлиқ эмаслиги, аниқ ва ҳукукий ташкилий томонга ҳамда утган синовларни ишончлигини таъминловчи сифат системасига эга булиши керак.

Лабораториянинг техник лаёқати таъминлаш учун унинг раҳбари маъсулдир. Аккредитланган лаборатория юридик шахс булмаган ҳолда корхона ёки ташкилотнинг таркибий қисми булиб хизмат килади.

Атроф-муҳит ва лаборатория ҳоналари, синов натижалари ва уларнинг аниқлигига салбий таъсир этиши, ҳаётий хавфсизликни таъминлайдиган жихозлар билан жихозланган булиши лозим.

Синов лабораторияси тегишли соҳа буйича улчамлари аниқлиги, гигиеналигини таъминлайдиган меъёрий хужжатларда талаб этилган. Махсулотнинг барча сифат курсаткичлари меъёрий хужжатларда талаб этилган. Махсулотнинг барча сифат курсаткичлари ишлаб чиқаришни аниқлашда етарлича жихозланган улардан фойдали қоидалари аниқ белгиланган булиши керак. Жихозларнинг ҳар бири текширув назорати, аттестациядан утиши керак.

Лаборатория жихозлари ишчи ҳолатда муддатдан аввал ишдан чиқмаслик чоралари кузда тутилиши керак. Насос ёки натижаларида шубҳали ҳатоликларга йул қуйишга тахмин килинган синов жихатлари фойдаланишдан чиқарилиб, тегишли формада уз функция бажаришга сизлиги ҳақида белги қуйилади. Ҳар бир синов жихозлари ва улчов воситалари руйхатдан утказилади. Руйхатда жихознинг тури, номи, ишлаб чиқарган корхонанинг номи, чиқарилган вақти ва қабул килинган ҳамда фойдаланишга бошланган муддат, сотиб олинган ҳолати, текширилиши ва ростлаш тўқрисида маълумотлар курсатилади.

Аккредитланган синов лабораториясида синовларнинг услубига оид техник шароитлар, синов утайдиган махсулотлар учун стандартлар синов жихозларини нормал ҳолатда саклашга оид ахборотларни саклаш системасини белгиловчи хужжатлар булиши лозим. Синов лабораторияси лабораториянинг фаолиятига ва бажарилган ишнинг ҳажмига мувофиқ сифатни таъминловчи системасига эга булиши керак. Бу система хужжатлари ва фаолияти ИСО лар МЕК №49 талабларига намуналарнинг тўқри расмийлаштирилганлиги лозим бўлганда бу намуналар махсус шароитда саклаш ва назорат қилиб туриш, синовлардан кейин қайта топшириш механизм ишлаб чиқарилган булиши керак. Тажрибалар натижаларини қайд қилиш ва шунга таълуқли хужжатларни саклашга алоҳида эътибор берилади. Саклаш муддати белгиланади. Аккредитланган синов лабораториясининг вазифалари ва ҳуқуқлари УзРСТ 5.3. - 92 да келтирилган.

Кредитланган синов лабораторияси:

- реклама материаллари ва бошқа хужжатлар система изнидд аккредитланганлигини куриш;
- сертификатланаётган махсулотни текширув назоратидан утиши;
- сертификатлаш ташкилотлари билан биргаликда сифат системасини ёки ишлаб чиқаришни сертификациядан утгунча иштирок этиш ҳуқуқига эга;
- лаборатория синов натижаларининг ишончлигига, объективлигига ва тегишли аниқликда эканлигини таъминлашда лабораторияда ва синовлар давомида хавфсизликни таъминлашга жавобгардир ва Уздавлат қуйган талабларга жавоб бериш керак.

Синов лабораторияларини аккредитлаш тартиби.

Синов лабораторияларини аккредитлаш билан боқлик бўлган йуналтириш ишларини Уздавстандарт олиб боради.

Аккредитлаш тартиби сертификатлаш ташкилотларини аккредитлаш шартларига мос келади ва улар қуйидаги тартибдан иборат:

- аккредитлаш давогар лабораторияни арендасини таҳлил этиш ва қуриб чиқиш;
- аккредитлангани учун тақдим этилган хужжатларни экспертизадан утиш;
- аккредитланган лабораторияни аккредитлаш муддатини аниқлаш бўйича текширув комиссиясини тайинлаш;
- синов лабораториясини аттестациядан утқазиш;
- лабораторияни аккредитлаш бўйича қарор қабул қилиш;
- аккредитлашган аттестацияни тайинлаш, руйхатдан утқазиш ва тақдим этиш.

Давогар лаборатория Уздавстандартга белгиланган даражада тулдирилган расмий ариза ва унга қуйидагиларни илова қилади:

- мазкур соҳада лабораторияларини аккредитлаш низоми;
- лаборатория паспортини;
- белгиланган даражада тулдирилган суровномалар.

Хужжатларни Уздавстандарт ёки унинг топширишига қура, метрология хизматида экспертиза қилинади ва ҳисобий қарорга келинса, комиссия тузилиб, аккредитлаштириш ишларининг муддатлари белгиланади.

Комиссиянинг таркибини Уздавстандарт раҳбари томонидан тасдиқланади. Комиссия барча хужжатларни урганиб, лабораторияни текшириб, махсус соҳада аккредитлаш талабларига мос қилиши ёки қелмаслиги тўққисида далолатнома тузади. Синов лабораториясини аккредитлаш аттестатини бериш ишини сертификатлаш миллий ташкилоти қуриб чиқади.

Аккредитлаш муддатига тугашига 6 ой қолганда, қайта аккредитлашга расмий ариза топширилади, мазкур лабораториянинг Уздавстандартининг узаро муносабатларига мос равишда қайтадан аккредитлаш ёки аттестат муддати узайтирилиши лозим.

Аккредитланган лаборатория фаолиятини текширувчи назорати.

Аккредитланган лабораториянинг аккредитлаш муддатида текширувчи назоратини сертификатлаш ташкилоти ташкил этади. Қерак бўлган ҳолларда бошқа муттасадди ташкилотларни жалб қилиш мумкин.

Лаборатория фаолиятини текширувчи назорат куйидагича булиши мумкин. Аккредитланган лабораторияда аккредитланган ташкилот ва вакиллари доимий иштирок этиши синов лабораторияси томонидан аккредитланаётган ташкилотга утган тажрибаларнинг синовлар сифатини яхшилиги борасида ички назорати, мижозлар томонидан билдирилаётган реклама ва шикоятларни куриши лозим.

Метрология тўқрисида Ўзбекистон Республикаси қонуни.

Жонуни 1993 йил 28 декабрда қабул қилинган 5 та бўлим, 21 та моддадан иборат.

1-модда. Метрология-улчовлар, уларнинг ягона бирликда булишини таъминлаш усуллари ва воситалари, ҳамда талаб қилинган аниқликларга эришиш йулидаги фан.

Ягона улчов бирлиги- улчовларнинг намуналари қонунлаштирилган бирликларда акс этирилган ва хатоликлари берилган эҳтимолликка маълум бўлган улчов ҳолати.

Бирлик эталон - физик улчам бирлигини бошқа улчов воситаларига утказиш мақсадида қайта ҳосил қилиш ва сақлаш учун мулжалланган улчов воситаси.

Давлат эталони - ваколат берилган миллий органининг қарори билан Ўзбекистон Республикаси ҳудудига эътироф этилган эталон.

Метрология - хизмати давлат органлари ва юридик шахсларнинг метрология хизматлари тармоғи ҳамда уларнинг улчовлари ягона бирликда булишини таъминлаш аққаратилган фаолияти.

Давлат метрология назорати - метрология қоидаларига риоя этилишини текшириш мақсадида давлат метрология хизмати органлари амалга оширадиган фаолият.

Улчов воситаларини калибрлаш - метрологик жихатларининг ҳақиқий қийматларини ва улчов бирикларини қуллашга яроқлилигини аниқлаш ҳамда тасдиқлаш мақсадида калибрлаш лабораторияси томонидан бажариладиган агрегация. Улчо воситаларини тайёрлаш учун лицензия (таъмирлаш, сотиш, ижара бериш) - давлат метрология хизмати томонидан юридик ва жисмоний шахсларга берадиган мазкур фаолият турлари билан шугулланувчи хизмат.

Ўздавстандарт ваколатига қуйидагилар қиради:

- метрология (хизмати) ойил фаолиятини минтақалараро ва тармоқлараро;
- физик улчам бирлиги эталонларини яратиш, тасдиқлаш, сақлаш ва қуллаш қоидаларини белгилаш;
- улчов воситалари, усуллари ва натижалари қуйиладиган уммлашган метрологик иалабларни аниқлаш;
- давлат метрология текширув ва назоратни амалга ошириш;
- метрология соҳасида илмий ва муҳандис техник ходимлар тайёрлаш;
- метрология масалалари бўйича халқаро ташкилотлар фаолиятига қатнашиш.

Давлат метрология текширув ва назорати.

- соғлиқни сақлаш;
- ветеринария;
- атроф-муҳитни муҳофаза қилиш;
- моддий бойликларни ва энергетика ресурсларини ҳисобига олиш;
- савдо, тижорат, божхона, почта ва солиқ операцияларини утказиш;

- захарли енгил алангаланувчи, портловчи ва радиактив моддаларни саклаш, ташиш, ҳамда йук килиб ташлаш;
- давлат муҳофазасини таъминлаш, мухит хавфсизлигини ва транспорт ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш;
- сертификацияланадиган маҳсулотнинг хавфсизлиги ва сифатини аниклаш;
- геофизик ва гидрометрологик ишлар, улчов воситаларини давлат синовидан, текширувдан, калибрлашдан таъмирлаш метрологик аттестациядан утиш;
- фойдали казилмалар казиб олиш;
- миллий ва халқаро спорт рекордларини руйхатга олишга нисбатдан таҳдид этилади.

Назорат саволлари :

1. Стандартлашнинг асосий мақсади ва вазифалари нималардан иборат?
2. Стандартларни объектлари ва турлари?
3. Синови лабораториянинг асосий вазифалари нималардан иборат?
4. Давлат метрология назоратининг моҳияти нимадан иборат?
5. Уздавстандарт ваколатига нималар киради?

16-Мавзу: “Маҳсулот сифатини яхшилашни иқтисодий ва маънавий рақобатлантириш”

Режа:

- 1. Маҳсулот сифати курсаткичларининг классификацион белгиларига кўра гуруҳланиши.**
- 2. Маҳсулот сифатини яхшилашда уларнинг социал, функционал, ишончлилик, эргонометрик, эстетик каби кўрсаткичларини аниклашнинг аҳамияти.**
- 3. Маҳсулот сифатини яхшилашни иқтисодий ва маънавий рақобатлантириш.**

Халқ истеъмоли товарлари улгуржи ва чакана савдога келиб йўриши жараёнида албатта унинг сифати баҳоланади.

Ҳозирги кунда маҳсулот сифатини баҳолаш ва назорат қилиш ун турли сифат курсаткичларини ва унинг баҳолаш услубларини қулланилади.

ИСО-9000 кура маҳсулот сифати курсаткичини маҳсулотнинг 1 еки 1 неча хусусиятларини миқдорий характеристикаси бўлиб, унинг яратилиш, эксплуатация қилиш еки истеъмол қилиш вақтидаги сифатини ифойдалайди.

Маҳсулот сифати курсаткичлари сифат баҳолаш масаларининг ҳал этилиш характериға боғлиқ ҳолдо-турли белгиларига қараб классификация қилиниши мумкин. (табл.)

Савдода халқ истеъмоли товарларининг сифати назорат қилиш сифатининг функционал, ишончлилик, эргономик, стетик, экологик, хавфсизлилик каби истеъмол курсаткичларининг урганиш зарурияти келтириб чиқаради.

Маҳсулотини кўрсаткичларининг турли классификация белгиларига қараб гуруҳларга ажратиш

Классиф. Белгилари	Махсулот сифати курсаткичларининг гурухлари
Характерловчи хусусиятларига кура	Узок вақт таъмирланмаслиги Уз ташки курунишининг саклаш ҳолда ишларининг белгиловчи ишончилик курсаткичлари Эргонометрик курсаткичлари Эстетик курсаткичлари Технологик курсаткичлари Транспортабеллик курсаткичлари Ҳукукий патент курсаткичлари Экологик курсаткичлари Хавфсизлик курсаткичлари
Ифодаланиш услубига кура	Натурал 1 ликларда ифодаланг курсаткичлари Киймат 1ликларида ифодаланг курсаткичлари
Характерловчи хусусиятларининг сонига кура	Якка курсаткичлари Комплекс курсаткичлари
Баҳолашда кулланишига кура	База курсаткичлари Нисбий курсаткичлари
Курсаткичларини аниқланиш боскичига кура	Башорат этиладиган курсаткичлари Лойиҳа курсаткичлари Ишлаб чиқариш курсаткичлари Эксплуатация курсаткичлари

Зарурият туқилиса товарларини сифатини баҳолаш ва таҳлили қилиш истеъмолчиларнинг талабларнинг ҳам ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Социал курсаткичлари махсус курсаткичлари гуруҳга қиради. Товарнинг сифат курсаткичлари ва истеъмол хусусиятларига кура қуйидагича классификацияланади.

Курсаткичлар гурухлари	Курсаткичлари
Социал моҳияти	Товарларнинг ишлаб чиқариши ижтимоий зарурияти, товарнинг оптимал ассортиментиға мос қелиши, маънавий эскириши
Функционал	Асосий функциясининг бажаришини такомилланиши қулланишға универсаллиги ердамчи операциялар бажаришға такомилланиши.
Ишончилик	Узок муддат таъмирланмаслиги ишға яроқли ҳолда, уз ташки курунишини йукотмаслиги туриши
Эргонометрик	Гигиеник, антропометрик физиологик, Психофизиологик ва психологик
Эстетик	Кузга ташланувчанлик, ташки тузилишининг рационал бўлиши. Ишлаб чиқаришни бажарилишининг мукамал бўлиши, товар курунишининг стабиллиги

Экологик	Ташки мухитини ифлослантирадиган зарарди чикиндиладар булиши
Истеъмомнинг хавфсизлиги	Химоя мосламани ишлаб чикаришини Кулланилишига самарадорлиги

I. Социал курсаткичлари

Ушбу курсаткичлари махсулотининг ижтимоий-зарурий эҳтиёжларга жавоб бера олиши ва унинг турни гуруҳ истеъмомчилари ун ижтимоий аҳамиятининг характерлайди.

Бу курсаткичларига товарлар ишлаб чикаришнинг ижтимоий зарурияти, товарнинг оптимал ассортиментга мос келиши, маънавий эскириш ва бошқа социал самаралар киради.

Товар ишлаб чикариш ижтимоий зарурияти

Курсаткичи мана шу товарга нисбатан аҳолининг кондирилмани талаблари талаби хажмининг зарурийлигини ифодалайди. Товарга нисбатан кондирилмаган таланинг зарурийлик даражаси аҳолининг мана шу товарларга истеъмомни рационал нормасига нисбатан таъминланганлик даражаси билан харктерланади.

Товарнинг социал адриси ва истеъмом натижаси

Курсаткичи махсулотининг истеъмомчини узига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда махсус гуруҳ истеъмомчиларини талабларига жавоб бера олишига характерлайди. Товарнинг махсус гуруҳ истеъмомчиларини талабларининг кондирлишига истеъмомчиларини талабларнинг кондирлишига қараб учун истеъмом типажини белгиланади. Масалан оёқ кийимлар типажини боқча ешидаги, боғча ешидаги, мактаб ешидагилар, киз болалар, утил болалар, аёл эки эркаклар оёқ кийимларига булинади.

Товарнинг оптимал ассортиментга мос келиши

Курсаткичи унинг мана шу тур махсулотлари ассортиментини системасида фойдаланилиши ишларни самарадорлигини характерлайди.

Маънавий эскириш курсаткичи мода йўналишлари узгариши, мавсумни узгариши эки янги сифатли махсулотни яратилиши билан махсулотни маънавий эскиришининг курсатади.

Ендош социал эффектлар курсаткичлари Мазкур гуруҳ товарларини оммовий ишлаб чикариш харидорларнинг товарлари харид қилишларига таъсирини характерловчи курсаткичларга айтилади. Масалан, мазкур гуруҳ товарларини ишлаб чикаришганда, бошқа ендош гуруҳ товарларига нисбатан булиб талаб кескин узгариши мумкин. Кийимларига модаларининг узгариши, кийиниши стилинг узгариши бош кийимларга нисбатан булиб талаб узгартириш мумкин.

II. Функционал курсаткичлари

Меҳнатнинг сифатини функционал курсаткичлари учун фойдланиш мақсадларига мос келиши, унинг моддий, маънавий-эҳтиёжлари кондирлиши олиш даражасини харктерлайди. Бу курсаткичлари асосий функциялари бажарилишини такомиллаштириш курсаткичи универсанлик курсаткичлари, универсанлик

курсаткичлари ва ердамчи операциялари бажаришни такомиллаштириш курсаткичларига бўлинади.

Асосий фаолиятини бажаришни такомиллаштириш курсаткичлари истеъмолчини фойдали самарасини, махсулотни истеъмолчилари томонини фойдаланиладиган маълум эҳтиёжини кондиритиш даражасини курсатади.

Универсал курсаткичи махсулотнинг уз урнига қараб ишлатилиш билан бир қаторда, кишилар учун фойдали бошқа мақсадларга ишлатилиши мумкинлигини курсатади.

Ердамчи фаолият бажариши - такомиллаштириш курсаткичи махсулотни “инсон-махсулот-ташки муҳит” системасида асосий ва ердамчи фаолиятлари бажаришга ёндош босқичларида: транспортировка, урнатиш, таъмирлаш, хизмат курсатиш, сақлаш ва бошқа босқичларида махсулотни узига ҳос хусусиятлари курсатади.

Ердамчи операциялар бажарилишни такомиллаштириш учун асосий фаолиятининг бажаришларини такомиллаштиришига таъсир курсатади ва истеъмолчининг “узлуксиз” вақт сарфлари аниқлаш имкониятини беради.

Ишончилик курсаткичи

Махсулотнинг истеъмол еки эксплуатация вақтида яроқли ҳолда бўлишининг курсатади. Бунга тухтамаслик ишлаши узокда чидамлиги, таъмирланувчанлик, сақланувчанлик каби курсаткичлари қиради.

Тухтамаслик ишлаш курсаткичи узининг маълум вақт давомида тухтамаслик ишлаши мумкинлигини курсатади.

Узокда чидамлилик курсаткичи хизмат курсатиш муддати давомида узлуксиз ишлаши мумкинлигини курсатади.

Таъмирланувчанлик курсаткичи.

Махсулотнинг реализация қилиш жараёнида баъзи майда камчилигини курсатади.

Сақланувчанлик курсаткичи махсулотни сақлаш ва транспортировка қилиш жараёнида ва уни кейин ҳам узини истеъмол қийматини сақлаш хусусияти тушунилади.

Эргонометрик курсаткичлари

Эргонометрик курсаткичлари “инсон-махсулот” системасини характерлаб, инсониятлар экологик, физиологик, антропометрик, гигиеник хусусиятларини ҳисобга олади.

Гигиеник курсаткичлари махсулотни кишиларига меҳнат ва ҳаётининг фаолиятининг гигиеник шартларига мос қилишини курсатади. Бу гуруҳ курсаткичлари қиради.

антропометрик курсаткичлари конструкцияси уни фойдаланиладиган вақта кишилар танасини, формасига, тузилишига мос қилишини курсатади.

Эстетик курсаткичлари.

Эстетик курсаткичларига ажралиб турувчанлик, ташки қурилишга рационал бўлиши, композициясини тулик бўлиши, махсулотни ишлаб чиқаришни бажаришни мукамал бўлиши товар қурилишларига стабил бўлиши каби курсаткичлари қиради. Ажралиб турувчанлик махсулот нисбатан жамиятда шаклланиш эстетик дунё

карашларига акс эттиради. Бу курсатки махсулотни бошқа аналогик махсулотни ажралиб туришини, давр талабига, замон талабларига, мода йуналишларига жавоб бериши даражаси курсатади.

Ташки куриниши рационал булиши махсулотни функционал - конструктив мохиятини тугри ифодаланишининг, мохиятининг тайерлаш ва эксплуатация килишга объектив шароитларига мос келишини характерлайди. Ушбу курсаткич махсулот ташки куринишига учун ишлатилиш максдларига, конструктив ечилишига, тайерлаш технологияси ва кулланиладиган материалларни узига хос хусусиятларига мос келишини курсатади.

Композициясини тулидлиги махсулот кисмларни органик боғлидлигини, унинг бошқа махсулотни ансамблига ҳам мос келиши курсатади. Ушбу курсаткичлари махсулоти моделлаштиришда, турли ранглари узаро алоқада куллашда, конструкциялаш ишларни бадий тасвирлашда, тулик композициямон ечимга эришишда хунар-бадий воситаси фойдаланиш самарадорлигини курсатади.

Махсулотни ишлаб чиқариш мукамал булиши ва товар куриниши стабил булиши махсулотнинг эстетик жихат ташки куринишга таъсир курсатади ва унинг ишлаб чиқаришда ташки куринишини мукамал булиши, фирма белгиларини аниқ булиши, информაციон материал ва хужжатларни тулик булиши ва махсулот ташки куринишига зарар етмаслиги ун уни ураш-жойлаш ишларини яхши йулга куйишига даражаси курсатади.

Назорат саволлари :

1. Махсулот сифати курсаткичлари кандай белгиларга кура гурухланади?
1. Махсулот сифатини яхшилашда функционал курсаткичларни ўрни?
2. Махсулот сифатини яхшилашда эстетик курсаткичлар кандай урин тутати?
4. Махсулот сифатини яхшилашда социал курсаткичлар ва ишончилилик курсаткичларининг ахамияти нимадан иборат?
5. Махсулот сифатини яхшилашда моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг ахамияти нимадан иборат?

АДАБИЁТЛАР :

Асосий :

1. ИСО 9000. Халқаро стандартлар. Махсулот сифатини бошқариш. ИСО 9000 сериясидаги стандартлар. 1-2 том – Тошкент, Мехнат, 1996
2. Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш системаси. Сифат системалари ва ишлаб чиқаришни сертификациялаш. Асосий ҳолатлар: РД.УЗ 51-025-94
3. ИСО 8402:94 (т) Сифат. Лугат-ИСО 9000 туплами. Халқаро стандартлар. Махсулот сифатини бошқариш. Стандартлар серияли 1-том, -Тошкент Мехнат, 1996
4. Ишлаб чиқаришни бошқариш:Операцион системани ташкил қилиш – Менежмент ас ослари. М.Х. Мексон, М.Альберт, Ф. Хефури. Ингл. тилидан таржима М., Лугат – М.Дело 1992
5. Махсулот сифатини бошқариш Лугат – М: Стандартлар нашриети 1985 – 464 стр.

Қушимча адабиётлар:

6. Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш системаси. Сифат системалари ва ишлаб чиқаришни сертификациялаш. РД Уз 51-025-94
7. Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш системаси. Сертификациялаш. Асосий ҳолатлар: РД Уз 51-025-94.
8. Ўзбекистон Республикаси миллий сертификациялаш системаси. Сертификациялаш схемаларини танлаш. РД Уз 51-015-93
9. ИСО 10011-1-90 Сифат системалари. Текширувлар бўйича бошқарув тизимлари. 1 қисм Текширув-ИСО 9000 туплами. Халқаро стандартлар. Махсулот сифатини бошқариш. ИСО9000 сериясидаги стандартлар. 2 том, Тошкент, Мехнат, 1996 й.
10. ИСО 1001-2-91 Сифат системалари. Сифат системалари-ни текшириш бўйича бошқарув тизимлари. 2-Бўлим. Инспекторлар учун классификацияловчи критерийлар-ИСО9000 туплами, 2 том, Тошкент, 1996 й.

СТАНДАРТЛАШТИРИШ, СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ВА СИФАТНИ БОШҚАРИШ
Фанидан
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
 ”МЕНЕЖМЕНТ” кафедрасининг муdiri
 _____доц. Авазов Э. Х.
 «__» _____ 2004 йил

**« СТАНДАРТЛАШТИРИШ, СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ВА СИФАТНИ
 БОШҚАРИШ»
 фанидан ўтиладиган мавзулар ва улар бўйича машғулот соатлари ҳажмининг
 тақсимоти.**

		5340200 “менежмент”, бакалаврият йўналишларида			
№	Мавзуларнинг номи	Жами соатла р	Маъру за	Амали й машғу лотлар	Муст ақил таъли м
1	Кириш. Бозор ва махсулот сифати	4	4	-	
2	Маркетинг ва махсулот сифати	4	2	2	
3	Маркетинг ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва унинг мослашувчанлиги	4	2	2	
4	Махсулот сифатининг курсаткичлари	4	2	2	
5	Махсулот сифатини бошқариш асослари	4	2	2	
6	Сифатни бошқариш тизимлари	2	2	-	
7	Сифатни бошқаришнинг статистик усуллари	4	2	2	
8	Андоза (стандарт)лаштиришнинг илмий асослари	2	2	-	
9	Андозалаштиришнинг махсулот сифатини бошқаришдаги роли	4	2	2	
10	Андозалаштириш дастурлари самарадорлигини аниклаш	4	2	2	
11	Сертификатлаштириш — махсулот сифатини кафолатлаш	2	2	-	
12	Сертификатлаштириш тизимларининг турлари	4	2	2	
13	Сертификатлаштириш ва халқаро савдо	4	2	2	
14	Миллий сертификатлаштириш тизимлари	4	2	2	
15	Ривожланаётган мамлакатларда сертификатлаштириш	4	2	2	2
16	Ўзбекистондаги синов марказлари	2	2	-	
	Жами	58	34	22	2

